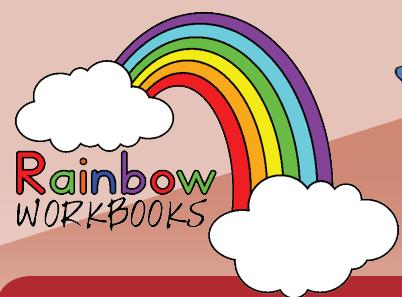

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

Bugu ya 1
Themo 1 & 2

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 4 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-47-8
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
10th Edition

ISBN 978-1-920458-47-8

9 781920 458478

ISBN 978-1-920458-47-8

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 4 Bugu ya 1

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

Kilasi:

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Vho Angie Mutshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisiتا wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Enver Surty.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dza vhumba tshipida tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwe ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzothe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha do vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha duvha liniwe na liniwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhulamu yotha. Ro lingedza nga ndila dzothe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo lothe ja uri vhagudi vha do diphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha do vha na mukovhe kha dakalo ili.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

VHUDIFHINDULELI HA VHASWA VHA AFRIKA TSHIPEMBE

Ndingano	Tshirunzi tsha muthu	Vhutshilo
Farani muthu muinwe na muinwe nga u linganana na u fana. Ni songo tlalula.	Thonifhani muthu muinwe na muinwe. Ni vhe na vhuhwaho na u vhavhalela.	Hulisani na u thonifha vhabebi hanu. Funanani na u fulufhedzea mujanwa hanu. Vhutshilo hothe ndi mpho. Vhu thonifheni.
Hayani	Pfunzo	U shuma
Thusani kha mishumo ya hayani.	Dzhenani tshikolo, ni gude ni shumese. Tevhedzani milayo ya tshikolo.	Vhana vha songo kombetschedza u todza mishumo.
Mboholowo na tsireledzo	Ndaka	Vhurereli, lutendo na mihumbulo
Ni songo vhaisa, u shengedza kana u shushedza vhaiwe, nahone ni songo tenda vhaiwe vha tshi zwi ita. Tandululanai phambano nga mulalo.	Thonifhani ndaka ya vhaiwe vhathu. Ni songo tshinyadza ndaka nahone ni songo tswa.	Thonifhani lutendo na mihumbulo ya vhaiwe vhathu.
Tsireledzo	Vhudzulapo	Mboholowo ya u amba
Vhavhalelanijhasi. Ni songo tambisa madi na muqagasi. Tsireledzani zwipuka na zwimela. Kunakisani midi ya hanu na zwitshavha zwa hanu.	Ivhani mudzulapo wa Afrika Tshipembe wa vhukuma na u fulufhedzea. Tevhedzani milayo, ni vhe na vhutanzi uri na vhaiwe vha ita ngauralo.	Ni songo tujuwedza mazwifhi na vengo. Ivhanani na vhutanzi uri vhaiwe vhathu vha songo nyadziwa kana u vhaiswa.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Tenth edition 2020

ISBN 978-1-920458-47-8

This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Gireidi ya **4**

L u a m b o
I w a h a y a n i

NGA TSHIVENDA

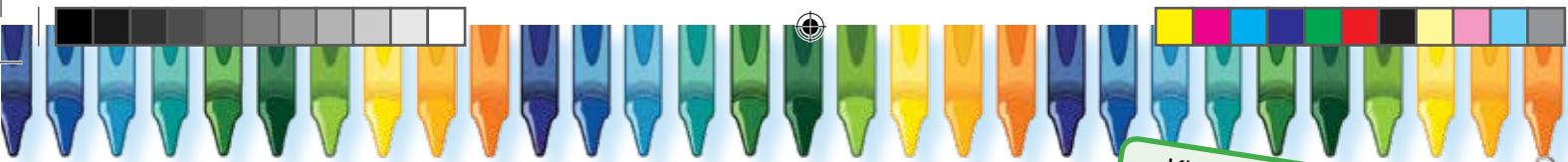
Heyi bugu ndi ya:

Bugu ya

I

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiñwe zwiko zwi re hone. Kha vha ṭole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani

i a vha ṭanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa

u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buda na kharikhulamu. Ri na fulufhelo ḥa uri vha ḥo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedza sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḥo ṭangana na migaganyo ya zwine zwa ḥo funzwa kha sekele iñwe na iñwe ya vhege idzi mbili kha masiañari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili yo vhekanya wauri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

1 U thetshelesa na U amba (Orala) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ambe

Vhagudi vha tea u ḥewa zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuñanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u ita ḥowendowe dza u tou amba.

2 U vhala na U ṭalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri vhale

CAPS i ḥoda uri vhagudi vha vhale na u ṭalela zwibveledzwa zwa mañwalwa magede na tshaka dza mañwalwa nngede kha sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiñori zwipfufhi), fołokuloo (ngano), nganetshelomuñe, mañwalo, imeilji, zwiñwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannda, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, mañwalwa a u ṭuñuwedza, khungedzel, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i ḥoda uri vhagudi vha vhale mañwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuñu, nyolo, mepe wa mihumbulo, tshati dza mutsho, phositara, ḥivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḥo wana hu na zwibveledzwa zwa mañwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i buła maitele a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

3 U ḥwala na U ḥekedza – awara 4 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ḥwale

CAPS i ḥoda vhagudi vha tshi ita ḥowendowe dza u ḥwala tshifhinga tshoñhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ḥwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ḥo ḥudumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ḥwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

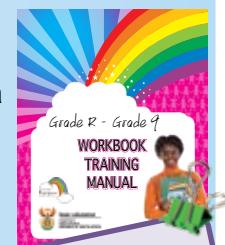
4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ḥwale

LUAMBO

CAPS i vha ḥea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo (zwiteñwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iñwe na iñwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na ḥowedzo nngede dza sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela u dzhiela nzhele dza u ḥalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi ḥoda tsivhudzo iñwe kha vha ḥole Workbook Training Manual.

Z
W
ir
en
g
o
m
u

•

Thero ya 1: Ngano na dzindima

Zwitori

Themo ya 1: Vhege 1 - 2

1 U tampa mutambo

2

U rangela u vhala na u humbulela mafhuno a tshitiori.
U vhala tshitiori Therisano nga vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
Therisano ya u humbulela uri tshitiori tshi do fhela nga ndila ifhio.
U r̄wala magumo a tshitiori.
U tampa litambwa l̄i no amba nga tshitiori. Nqowedzo ya d̄ivhamaiipf yo livhanywa na maipfi o swifhadzaho/a re na muvhala a re tshitiorini.

2 U elekanya nga tshitiori

4

D̄ivhamaiipf: U livhanywa maipfi na zwine a amba.
Tholokanyondivho: U fhindula mbudziso thalutshedza na mbudziso dza phindulothopolwa.
U nweledza tevhekana ha zwiitei tshitiorini.

3 Ho bvelela mini nga murahu

6

U vhala magumo a tshitiori.
U anetshela hafhu zwe zwa bvelela kha thevhekano ya tshitiori.
U nombora mafhuno a no bva kha tshitiori a tshi tevhekana nga ngona.
U divhadzwa ha madzina.
U topola madzina zwao tshitiorini.
U sedzesu kuñwalele.

4 U r̄wala tshitiori

8

U tevhela maga a u r̄wala marivalwa hu u itela u r̄wala tshitiori.
U pulana tshitiori nga mepe wa mihibulo.
U r̄wala tshitiori hu tshi shumiswa fereme.
U rumela SMS, ri tshi shumisa mafhuno a sa kondi.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari (thalusamaipfi).

5 Tshaka dzo fhambanaho dza madzina

10

U topola madzina zwao na madzina vhukuma.
U shumisa madzina vhukuma mafhungoni.
Madzina a zwi no vhalea na a zwi sa vhalei.
U wana uri madzina ndi a no vhalea kana ndi a sa vhalei.

6 Jabu u kadzinga makumba

12

U rangela u vhala na u humbulela mafhuno a tshitiori hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhona nga maño. Therisano nga tshitiori – vhaanewa na puloto.
U shumisa zwifanyiso (nyolo) zwa khathuni na mapulo a maipfi kha u bveledza tshitiori.
U pulana na u r̄wala tshitiori hu tshi shumiswa ndugiselamushumo i sa dini.
U r̄wala tshitiori zwi tshi langwa nga zwifanyiso zwi re kha ndugiselamushumo.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari yawe ene mune.

7 Zwine phanda ha bugu (khavara) ha ri vhudza

14

U shumisa tshitiori tsho fhiraho sa murango wa u sengulusa bugu.
U qula mafhungomatsivhudzi a tshi bva tshitiorini na kha khavara ya bugu, u nweledza puloto na vhaanewa.
U topola milayo i re kha khavara.
U nweledza thevhekano ya zwithu nga l̄ito la muanewa muhulwane zwi kha tshifhinga tsho fhiraho nahone zwo tou r̄waliwa kha dayari.
U livhanywa mañaluli na madzina, mafhambanyi na makateli.

8 Ú r̄wala nga ngona

16

U pulana na u r̄wala nga ha iwe muñe. hu tshi sedzeswa l̄oho dza mafhuno na phara.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari.

Masiñari a vhurendi Themo ya 1: Vhege 3 - 4

9 Siñari la zwirendo

18

U vhalela zwirendo zwihili n̄tha.
U sedzesu zwishumiswa zwa vhurendi: Onomatopia, mutevhetsindo na pfanapheledzo (raimi).
U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dici no kwama tshirendo.
U topola maipfi a re na raimi na zwiñwe zwishumiswa zwa vhurendi.

10 Ú r̄wala tshirendo tshau iwe muñe

20

U dženisa maipfi a re na pfanapheledzo hu tshi fhedziswa tshirendo.
U r̄wala tshirendo hu tshi shumiswa ndima dici re na pfanapheledzo.
U d̄ivhadza madzina a ngelekanyo
U r̄wala madzina a ngelekanyo o teaho mafhungoni.

11 Luñwalo lwa madzina

22

U r̄wala madzina a tshaka dzo fhambanaho kha luñwalo u itela uri lu ambe.
U r̄wala zwi r̄waliwaho kha dayari hu tshi shumiswa madzina a ngelekanyo.
U nweledza tshiñwalwaho kha dayari nga u shumisa mafhuno a sa kondi sa SMS.
U dženisa mafhungomatsivhudzi a iwe muñe kha fomo hu tshi shumiswa madzina vhukuma.
U topola na u shumisa madzina vhukuma mafhungoni.
U vhekanya madzina e kha mutevhe wa madzina vhukuma a vhatthu, fhethu kana tshifhinga (d̄uvha kana r̄wedzi).

12 Lwendo lwa tshikolo lwa vha takalelaho zwikhokhonono

24

U vhala thambo ya lwendo lwa tshikolo U topola madzina.
U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho.
Vhalani tshirendo ni topole mipi a re na raimi. Olani tshifanyiso tshe tsha disendeka nga tshirendo itshi.

13 U bvafhi iwe tshisu?

26

U vhala zwirendo zwa tshivhumbeo.
U ita ndongazwiga mafhungoni.

14 Ki tuma madzina

28

U fhandekanya madzina mbumbano a bva madzina zwao.
U thetshelesa maipfi a re na mibvumo.
U topola madzina a ngelekanyo.

15 U imbani luimbo

30

U vhala tshirendo.
O ita ndongazwiga mafhungoni
Zwithu zwine zwa tea u elelwa zwa madzina a no vhalea.

16 U r̄wala bugu

32

U pulana u r̄wala bugu ya tshitiori.
U r̄wala na u kumedza bugu ya zwitori i no tou kherulwa.

1 Utamba mutambo

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe uri ni vhona u nga tshiṭori tshi khou amba nga mini. Ni vhona u nga itshi tshiṭori ndi tshiṭori tsha vhukuma? Ni vhona u nga a vha vha re tshiṭorini vha na miwaha mingana?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mahwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfelesi phara iyi, i vhaleleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthā.

Kha ri vhale

Ndi nga ḥwedzi wa Thafamuhwe, mutsho u tshi rotholela, musi thimu ya bola ya milenzhe ya vha miwaha ya fhasi ha ya 12 vha tshi tsa bisini nga muthihi nga muthihi. Vha pfala vha tshi tou zhamba. Vha ndilani ya u ya u tambo metshe wa makhaulatsheli wa ḥwaha uyo. Vha mbo tshimbila vha tshi hwenya vha tshi livha tshiṭediamu, vha mbo ṭanganedzwa nga phosho ya mavuvuzela khathihi na nga phosho ya vhana vha no khou khuza.

Muñwe na muñwe o vha o nyanyulwa vhukuma nga mutambo wa makhaulatsheli u re vhukati ha New Town School na Sea View Primary School.

Ann na Mandu ndi vhone vhasidzana vhe vhoṭhe afha kha thimu ya New Town. Vhoṭhe vha na fulufhelo la uri vha do kunda tshikolo tsha Sea View Primary.

Musi Ann, a re ene mukapuṭeni a tshi khou pfuka mudavhi, a di elekanya a tshi khou ṭanganedza khaphu ya thimu yawe. A i elekanya i tshi khou vhengema ḫuvhani. Ann o vha e muthu wa vhulenda. Ndi ene we a ita uri hu vhe na khontsati ya tshikolo ya u kuvhanganya tshelede ya u renga khokho dza vhatambi vha thimu yawe vhe vha vha sa koni u ḫirengela. Namusi o ḫimisela u ranga thimu yawe panda uri i kunde.

Na uyu Mandu a re na miwaha ya fumithihi ha ngo takala zwone. O ḫivhona o kora nga khokho dzawe dza muvhala wa ḫa. Khathihi fhedzi a

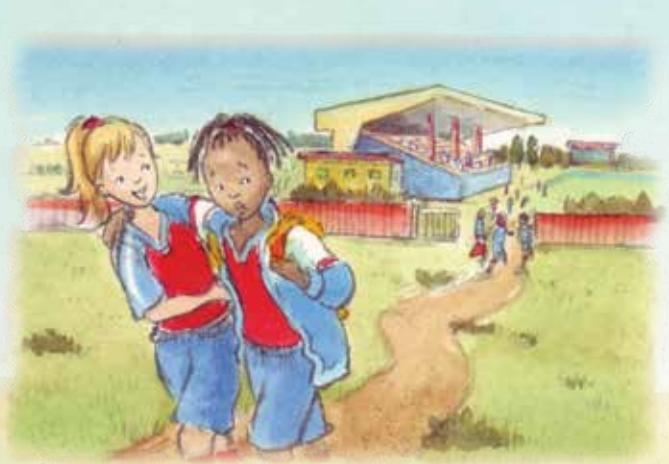

Duvha :

mbo Ქavha mukosi nge a piringedzea a wela ngomu dindini.

"Nthuseni wee!" ndi ene a tshi tzhemba. Ann, Peter na Ntakadzeni vha huma vha tshi gidima uri vha mu thuse. "Yowee!" ndi ene a tshi lila a tshi khou Ქhobila nga mulenzhe muthihi. "Mulenzhe wanga a u tendi u kanda!" A mbo Ქi dzula fhasi hatsini. "Ndi tou rabela uri a tho ngo fhirea kha tshinungo," u ralo miłodzi i tshi tsenga.

Ann o vha a si na vhułanzi uri u huvhala ha Mandu hu mu kwama u swika ngafhi. "Arali Mandu a sa Ქo kona u tamba, zwi amba uri na nne ndi nga si tambe ngauri ndi tea u mu isa kiliniki."

Ann a pfa zwe mu dina vhukuma.

"Ni songo vhilahela Mandu," ndi ene Ann a no ralo. "Ndi Ქo ni isa ha dokotela."

"Hai. A zwi konadzei! Ni songo Ქidina. Ndi Ქo lindela ndi henefha u swika mutambo wa bola u tshi fhela."

Ni nga si dzule hafha ni nołhe, Mandu," ndi Ann a tshi fhindula.

Ann a amba na vhañwe vha thimu yawe, a tshi lingedza zwi tshi kondà uri a si vhonale uri u khou lila, a ri "Tshimbilani ni ye u tamba. Ni ite nga nungo dzołhe uri ni kunde!"

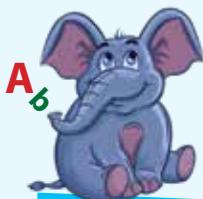
Kha ri Ქwale

Ambani na khonani yanu malugana nauri ni vhonu u nga tshiłori tsho fhela hani. Ni kone u Ქwala magumo a tshiłori a re na maipfi a vhukati ha 40 na 50. Ni vhonu u nga Ann u Ქo tamba kana u Ქo thusa Mandu?

2 U elekanya nga tshiṭori

Vhaanewa vha tshiṭori ri vha ḫivha nga zwiito zwavho, kuhumbulele kwavho na zwine vha amba. Ambani nga mvumbo ya Ann. Ambani nga zwe a ita, zwe a humbula na zwiito zwave.

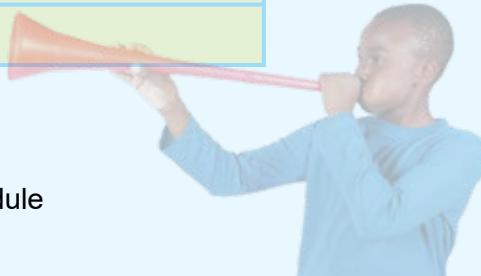
Talani mutalo u livhanyaho ipfi ji re kha tsha monde na ḫhalutshedzo yaļo i re kha tsha u ja.

Divhaipfi
ᬁvhona
vhengema
tzhema
huvhala
zwi tshi kondā

penya
ongolela
humbulela
nga nungo dzothé
vhaisala

Vhalani tshiṭori tsha Mandu na Ann ni fhindule mbudziso dici tevhelaho.

Vhaanewa vhahulwane ndi vhonnyi tshiṭorini itshi?

Ri zwi ḫivha nga mini uri Mandu o vha e na mazhuluzhulu?
1 Ha ngo kona u vhone dindi ji re ndilani.
2 O ḫivhona a tshi khou raha bola ya kora.
3 O vha a tshi khou ḫodou tamba nga mbilu yawe yothe.
4 O balelwa na u edela nga mulovha ha hone.

Ri zwi ḫivha nga mini uri vhatambi vho vha vho takalesa?
1 Vho vha vha tshi tama uri vha wine.
2 Ngauri vho pfa phosho ya mavuvuzela.
3 Vho tsa bisini vhe kha phosho khulu!
4 A vho ngo thusa Mandu.

Duvha :

Ndi thimu dzifhio dze dza vha dzi tshi khou tamba metsheni uyu?

Wanani fhungo **ji** re tshi^{torini} **ji** no sumbedza uri Ann ndi muthu a no vhavhalela vha^{ñwe}.

Ni vhona u nga Ann o vha e khonani vhukuma ya Mandu? Ndi ngani ni tshi ralo?

Kha ri ñwale

Nwalani manweledzo nga maipfi a vhukati ha 40 na 50 a zwe zwa bvelela kha Mandu.

Handwriting practice area with ten sets of horizontal pink lines for writing.

3 Ho bvelela mini nga murahu

Zwino vhalani kufhelele kwa tshiṭori (magumo)
Inwi na vha kiliṣi yaṇu no vha no lavhelela
magumo o raliho?

Kha ri vhale

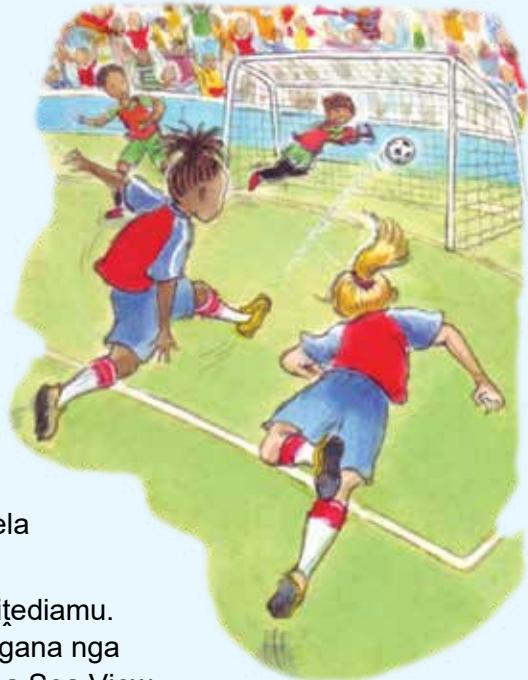
Ann a dedengedza Mandu musi vha tshi humela bisini, vha ḥuwa vhothe kiliniki. Dokotela a ḥathuvha mulenzhe wa Mandu nga vhuronwane. A mu dzhia X-ray, a i sedza a ḥwethuwa. A vhudza avha vhasidzana uri mulenzhe wa Mandu u do fhola. A u pomba a vhudza Mandu uri a nga thoma hafhu u tampa bola zwenezwi a tshi vho pfa u tshi vho kanda zwavhudī.

“Arali ni tshi zwi takalela,” ndi Dokotela a no ralo,
“Ndi nga kha di ni fhelekedza tshiṭediamu. Ndi kale ndi sa athu ḥalela
mutambo wa bola ya milenzhe.”

Nangoho uyu dokotela wa vhulenda a mbo di vha fhelekedza tshiṭediamu. Vho swika nga tshifhinga tsha u awela. Ndi musi dzi tshi kha di lingana nga zwikoro, zwi zwikoro zwivhili kha New Town na zwikoro zwivhili kha Sea View.

Khathihi fhedzi Ann a mbo di kora tshikoro tsha vhuraru tsha thimu ya New Town, hu si kalekale, Mandu a kora tsha vhuṇa musi tshiriri tsha u tshaisa mutambo tshi sa athu lila. Vhaṭaleli vha vhidzelela vho takala na mavuvuzeļa a pfala u swika na kulekule.

Avha vhasidzana vho vha vho takala
vhukuma musi thimu yavho i tshi
ṭanganedza tshiphuga tsha
tshikolo tshavho.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri maṛwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleni hafhu vho u tou ongolowa. I vhaleleni n̄tha.

Kha ri ambe

Sielisanani na khonani yaṇu ni tshi anetshela uri ho bvelela mini tshiṭorini itshi u bva musi thimu ya bola ya milenzhe i tshi tsa bisini u swika magumoni a tshiṭori musi thimu ya New Town i tshi wina mutambo. Ni songo hangwa u amba uri tshikoro tsho vha vhugai.

Kha ri ḥwale

Nomborani mafhungo aya u thoma kha 1 u swika kha 6 ni tshi sumbedza u tevhekana ha zwiwo zwa tshiṭori itshi nga ngona.

	Mandu ha ngo zwi vhona uri fhasi hu na dindi a mbo di wela ngomu.
	Ann a fhelekedza Mandu ha dokotela.
	Dokotela a fhelekedza avha vhasidzana tshiṭediamu.
	Vhana vha namela bisi ya u ya tshiṭediamu.
	Vha tshimbila mudavhini vho livha tshiṭediamu.
	Vhatambi vha thimu vho vha vho takala vhukuma musi vha tshi ya u ḥanganedza khaphu.

Duvha :

Madzinazwao

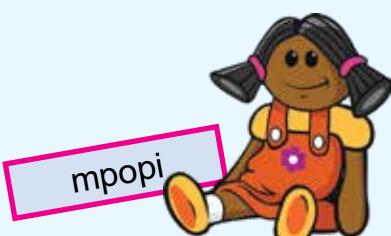

Kha ri nwale

khokho

Madzinazwao ndi madzina a zwithu zwine na kona u zwi vhona kana u zwi kwama.

mpopi

apula

tshidulo

Zwino nwalani madzinazwao ane na kona u a humbula.

bola
bolopheni

Kha ri nwale

Wanani ni talele nga fhasi madzinazwao a fumi tshitorini itshi.

Kha ri vhale

Zwino nwalani mafhongo a rathi ni tshi shumisa mañwe a madzinazwao e na a wana tshitorini.

Kuñwalele kwa maanea

Musi ni tshi nwala maanea ni tea u tevhela maga mañanu.

- 1 Pulanani maanea anu ni tshi shumisa mapa wa muhumbulo.
- 2 Thomani nga u nwala tshitorini sa mvetomveto.
- 3 Dzudzanyani mupelelo na zwiga zwa u vhala.
- 4 Dovhololani tshitorini tshañu.
- 5 Vhalululani tshitorini tshañu.
- 6 Tshi nwaleni buguni yañu nga vhudele.

4 U ñwala tshiṭori

Kha ri ñwale

Dadzani mapa wa mihibulo mepe wa mihibulo ni tshi sumbedza zwe zwa bvelela tshiṭorini tsha mutambo muhulu.

1

Mathomo

Vhana vho vha vha tshi khou ya ngafhi nahone nga mini?

2

Mutumbu

Ho bvelela mini?

3

Mutumbu

Ho bvelela mini nga murahu.

4

Magumo

Tshiṭori tsho fhela nga ndilade?

Duvha :

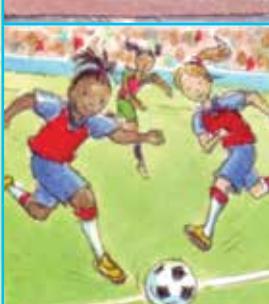
Kha ri ñwale

Shumisani mepe wañu wa mihumbulo kha u ni thusa u ñwala tshitori tshañu kha siatari ili. Ro ni dzhenisela zwifanyiso zwa u ni thusa. Tshitori tshañu tshi tea u vha na vhulapfu ha maipfi a vhukati ha 120 na 140.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ñwala
- Ñwalani mvetamveto • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu • Dovhololani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Thoho (dzina) ya tshitori

Magumo

Rumelani mukapuñeni wa thimu ya bola ya New Town SMS.

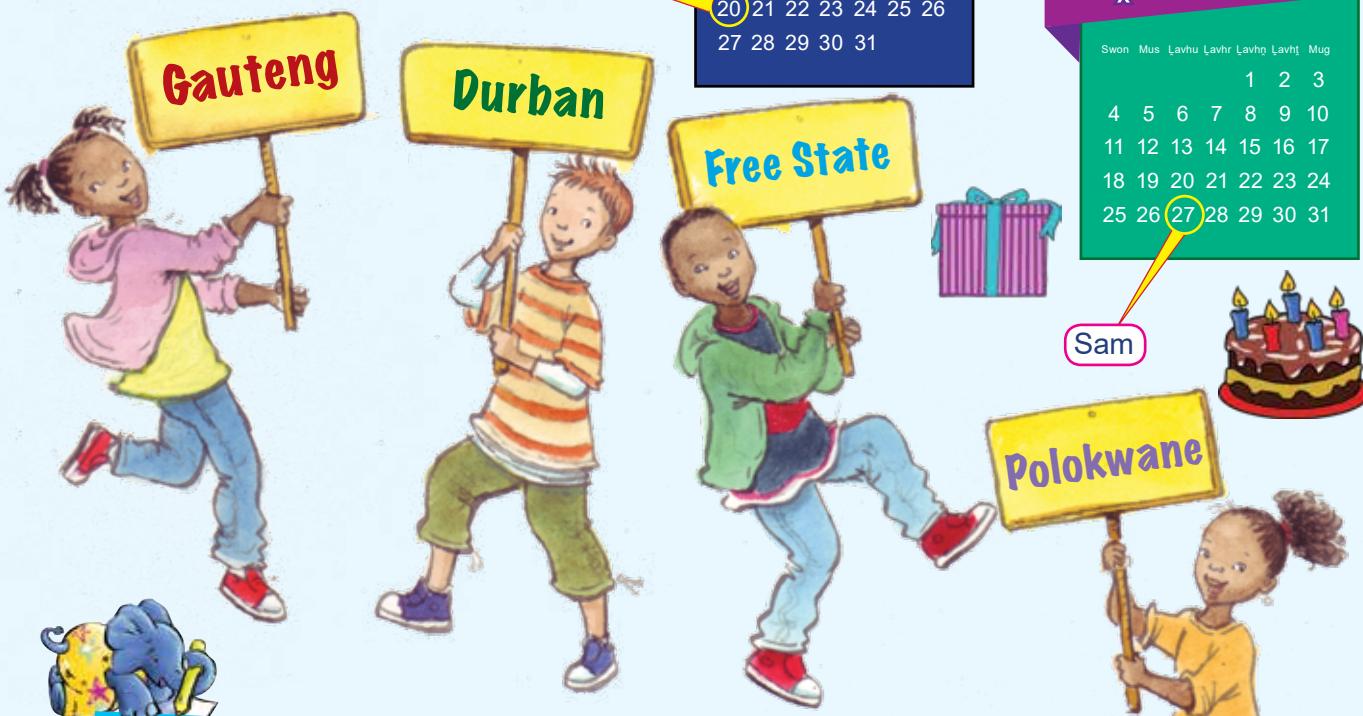
MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Tshaka dzo fhambananaho dza madzina

Madzina vhukuma

Vhukuma ndi madzina a vhatu, fhethu, miñwedzi na mađuvha. A dzulela u thoma nga lederedanzi.

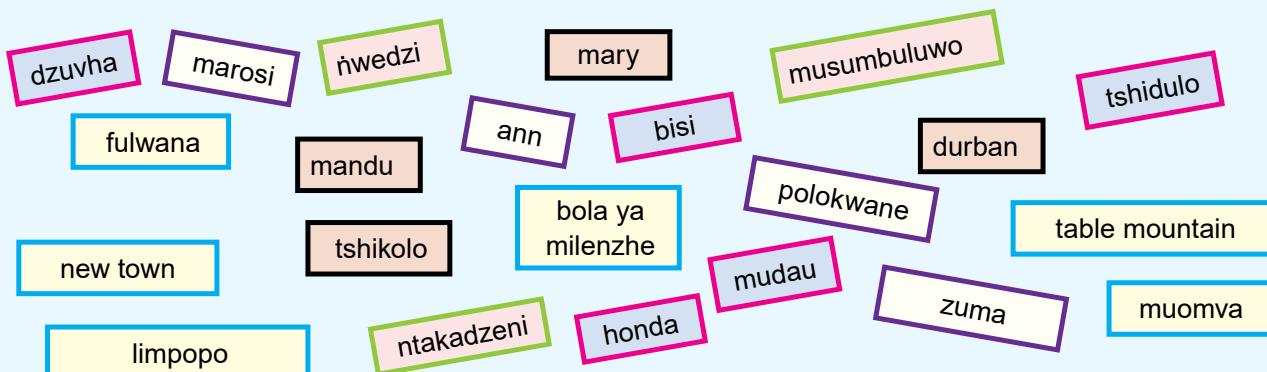

Kha ri ñwale Ñwalani madzina vhukuma a vhatu na a fhethu.

Vhatu	
Fhethu	

Tangedzelani maipfi ane a vha madzina vhukuma nahone ane a fanela u thoma nga lederedanzi.

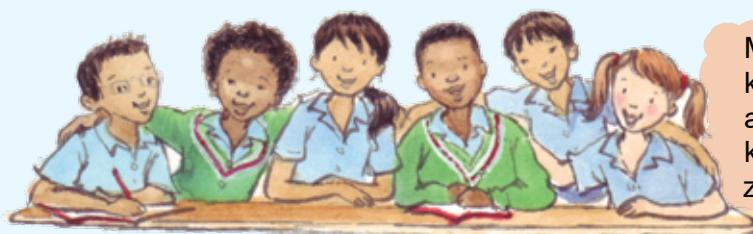

Duvha :

Kha ri ḥwale

Ńwalani mafhungo maṇa ni tshi shumisa madzina vhukuma.

Madzina ndi mini? Ndi madzina a zwithu zwine ra kona u zwi vhala, sa zwipuka na vhathu. Maipfi a no nga zwinzhi kana zwiṁwe kana zwi si gathi kana zwinzhizwinzhi ri a shumisa na madzina a zwi no vhalea.

Madzina a zwi sa vhalei ndi afhio? Madzina a zwi sa vhalei ndi madzina a zwithu zwi sa vhalei, sa muṭavha, mađi na muṇo. A shumisa maipfi a dovha azwinzhi, zwiṁku na zwinzhizwinzhi a shuma kha madzina a zwi sa vhalei.

Kha ri ambe

Vhudzisani khonani yaṇu nga zwithu zwi re afho kiļasini kana hayani. Vhudzisani mbudziso dzi thomaho nga ndi zwingana?

Kana zwingafhani?

Kha ri ḥwale

Talelani madzina zwao kha ḥiṁwe na ḥiṁwe ḥa mafhungo a tehelaho. Sumbedzani uri ndi madzina a zwi no vhalea kana madzina a zwi sa vhalei naa ni ite thiki tshibogisini tshone. Ni kone u tangedzela madzina vhukuma.

Zwi a vhalea

Zwi sa vhalei

1	Ndi na ndala fhedzi a hu tshee na zwiliwa zwinzhi.
2	Mandu o kora zwikoro zwinzhi.
3	Jabu u khou tamba muṭavhani.
4	Dan u na khaladzi mbili.
5	Mike u funesa vhurotho.
6	Ro ya fhethu hunzhi hu takadzaho kha ḥa Guteng.
7	Vhana vha kiļasini yashu vha diphina nga mitambo.
8	Ndi na miñadzi i si gathi.
9	Dineo a so ngo ḥesa swigiri.
10	Thuli u tea u nwa mađi manzhi.

6 Jabu u kadzinga makumba

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni vhale mapulo a maipfi, ni kone u anetshela tshiṭori kha khonani yanu, ni tshi tou sielisana. Dadzani bulo la u fhedzisela ni tshi sumbedza zwine Jabu a khou humbula.

1

2

Kha ri ḥwale

Zwino dadzani tshiṭori fhethu ho fanelaho zwikhali ni zwi re kha mapa wa mihibulo.

1

Mathomoni

Thoho ya tshiṭori

2

Zwe zwa tevhela

Ho bvelela mini kha stshifanyiso tsha 3

3

Tsha u fhedzisela, tshiṭori tsho fhela nga ndilade

4

Duvha :

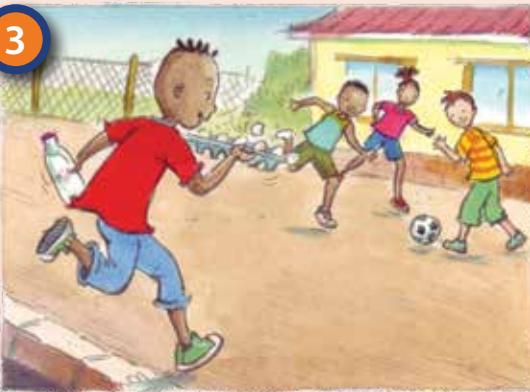

Kha ri ኮwale

Zwino shumisani mapa wa mihibulo kha u ኮwala tshiṭori
tshaṇu.

M A I P F I

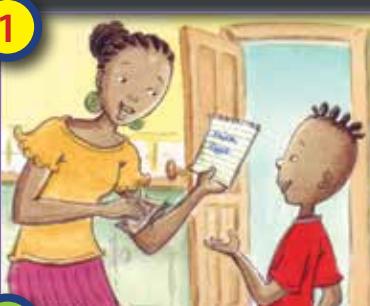
M
A
S
W
A

3

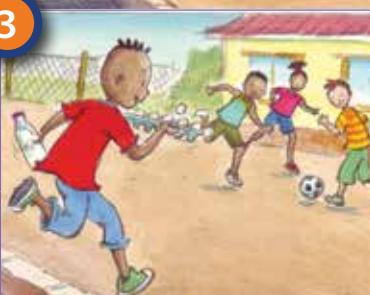
4

1

2

3

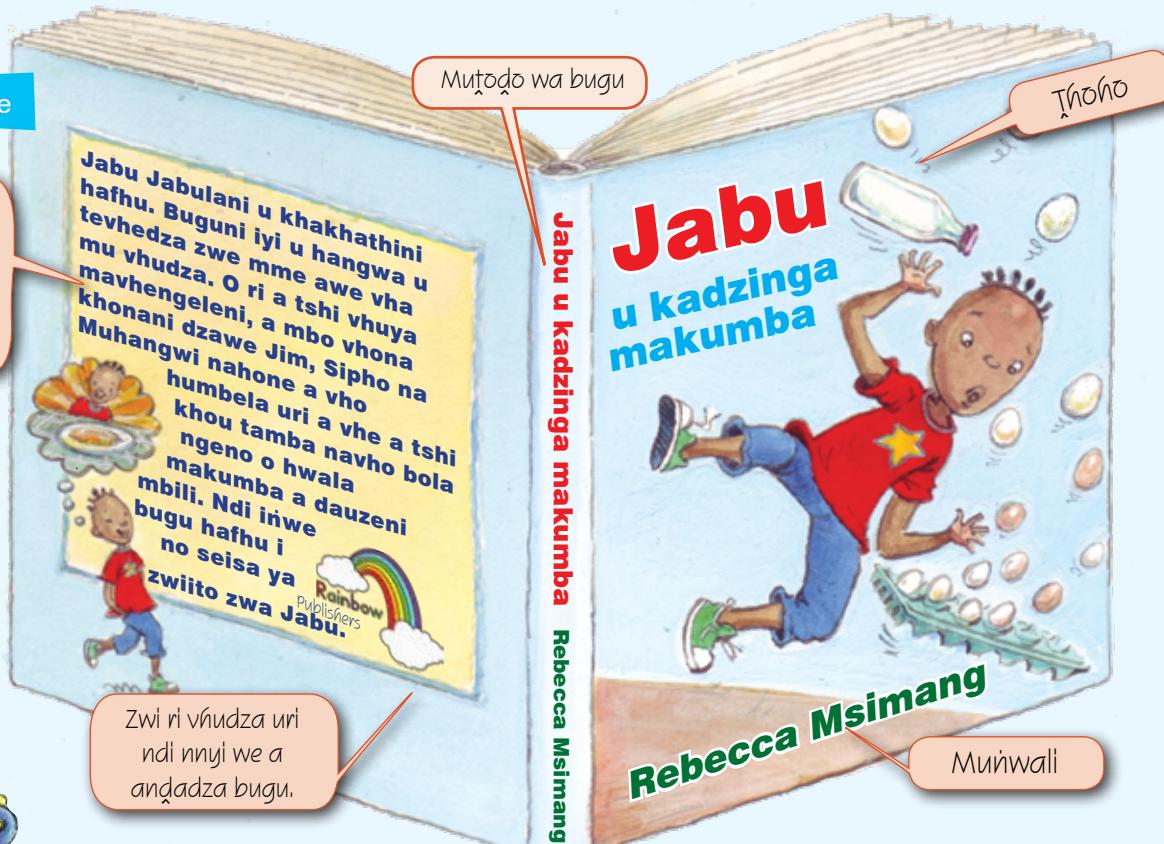

4

Zwine khavara ya bugu ya amba zwone

Kha ri ambe

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani tsenguluso ya bugu iyi.

Dzina la bugu	
Muñwali	
Vhaanewa vhahulwane	
Muandadzi	
Hu bvelela mini tshitiorini?	
Ñwalani mafhuno mavhili ane a ri vhudza uri hu na dziñwe bugu hafhu dza Jabu Jabulani.	

Duvha :

Didzhieni Jabu. Nwalani tshiñwalwaho kha dayari tshi no nweledza zwe zwa itea ilo duvha nga maipfi a no swika 40.

Kha ri ñwale

Dayari yanga

Duvha:

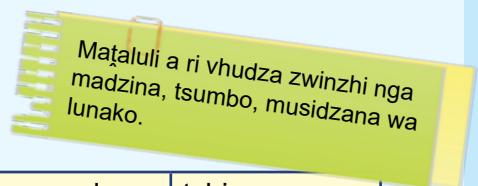

Kha ri ñwale

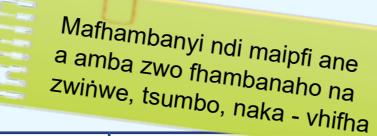
Livhanyani madzina na małaluli a no a talutshedza.

Małaluli	liswa	la u naka	tshilapfu	ya maanda	tshi no ongolowa
----------	-------	-----------	-----------	-----------	------------------

Madzina	dzuvha	dzuvha	phulu	tshibode	tshifhato
---------	--------	--------	-------	----------	-----------

Zwino vhambedzani maipfi aya na mafhambanyi ao a re kha muduba wa fhasi.

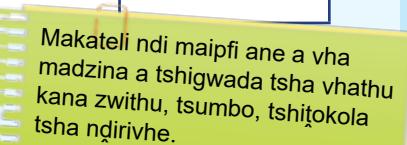
lapfa	fulufhedzea	zwitukutuku	naka	vhavhalela	phovhela
-------	-------------	-------------	------	------------	----------

zwinzhizwinzhi	sa vhavhalela	pfufhifha	sa fulufhedzea	konda	vhifha
----------------	---------------	-----------	----------------	-------	--------

Kha ri diphine

Tevhedzelani mutalo u tshi bva kha tshifanyiso u tshi ya kha likateli lone.

murihva

tshikhuvhugu

mutavha

muango

guma

ñanda

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

8 Nwalani nga ngona

Kha ri nwale

Lavhelesani thoho ya tshiṭori i re vhukati ha mapa wa mihumbulo. Ni kone u dzenisa mañwe mafhungomatsivhudzi a no amba nga thoho ihwe na ihwe tshibogisini tshiñwe na tshiñwe tsha mepe wa mihumbulo.

Kha bammbiri ilj la u shumela ri sedza uri phara dzi nwala hani. Zwitori zwothe zwi na phara nahone phara iñwe na ihwe i amba nga thoho yeneyo nthihi. Kanzhi, fhungo la u thoma ndi lone thoho ya fhungo. Li ri vhudza uri phara yothe i khou amba nga mini.

Phara ya 1

Dzina ḥanga ndi _____
_____.

Ndi na miñwaha ya _____
_____.

Ndi dzula _____.

Phara ya 3

Ndi dzhena tshikolo tsha _____.
_____.

Ndi kha Gireidi ya _____.

Thero ine nda i funesa ndi _____
_____.

Z
W
O
T
H
E

Z
W
I

N
O
K
W
A
M
A
N
N
E

Phara ya 2

Muñani wa hashu hu na vhatu vha _____.

Ndi dzula na _____.

Ndi na tshifuohaya tsha _____.

Phara ya 4

Musi tshikolo tshi tshi bva ndi takalela u _____.

Khonani dzanga ndi _____.

Nga madekwana ndi sa athu edela ndi _____.

M A I P F I

M
A
S
W
A

Duvha :

Kha ri ñwale

Shumisani mapa wañu wa muhumbulo kha u ñwala tshiñori tshi no amba nga inwi. Kanzhi ri anzela u pfuka mutaladzi vhukati ha dziphara.

Musi no no fhedza u ñwala tshiñori humbelani khonani yañu a tshi vhale khathihhi na u lulamisa vhukhakhi vhu re hone.

Thomani nga u ñwala tshiñori tshañu sa mvetamveto.

Ni kone u tshi ñwala nga vhudele buguni yañu.

Phara ya 1

Handwriting practice lines for Phara ya 1.

Phara ya 2

Handwriting practice lines for Phara ya 2.

Phara ya 3

Handwriting practice lines for Phara ya 3.

Phara ya 4

Handwriting practice lines for Phara ya 4.

9 Siañari la zwirendo

Themo ya 1 – Vhege 3–4

Kha ri vhale

Kha ri n̄wale

Kha ri n̄wale

Kha ri n̄wale

Kha ri n̄wale

Kha ri n̄wale

LUAMBO LWA ZWIPUKA

Zwimange zwi ri phrr,
ndau dzi a vhomba,

Magwitha a n̄nuñuna, zwivhingwi zwi a hona.

Thonono dzi a lila, mbevha ndi katatakata,

Nngu dzi bee, fhedzi NNE NDI A AMBA!

Thoho ndi tzhemetzheme, kholomo dzi moo

Masekwa ndi kekeke, maivha a kukunyea

Nguluvhe dzi a tzhema, bere ndi n̄wiii

Khuhu ndi vhukweekwee,
fhedzi NNE NDI A BULA!

Thunzi dzi a n̄oña, mmbwa dzi a huvha,

Milemalema ndi tziitzii,
phele dzi a n̄nuñuna.

Zwidula ndi korrrorr, khwamba dzi a amba,

Notshi dzi a n̄oña, fhedzi NNE NDI
A AMBA

A Shapiro
(tsho tou pambiwa)

Kha zwirendo,
maipfi a anzela
u shumiselwa
miungo yao. Hu
na ipfi l̄onełone ji
no amba kuitele
kwo raliho – ndi
Onomatopia. Itani
miungo i no itwa
nga zwipuka
zwa rathi kha
zwe zwa buliwa
tshirendoni itshi.
Irini khonani
dzañu dzi
humbolele uri ni
tshipuka tshifhio.

Ñwalani madzina a zwipuka zwa rathi kha zwe zwa buliwa tshirendoni
itshi nahone ni n̄wale na muungo une zwa ita nga phasi.

tshimange

phrr

Zwino ñwalani maipfi a no bva tshirendoni a re na mutevhetsindo na maipfi a tevhelaho.

gomba

n̄aña

vhamba

kalakata

mboo

Duvha :

Kha ri vhale

Zwino vhalelani n̄ha tshirendo tshi tevhelaho ni talele phere dla maipfi a re na pfanapheledzo nga mivhala yo fhambanaho. Talelani maiti ōthe ane a ri vhudza uri tshibode tsho ita mini.

M A I P F I

M

A

S

W

A

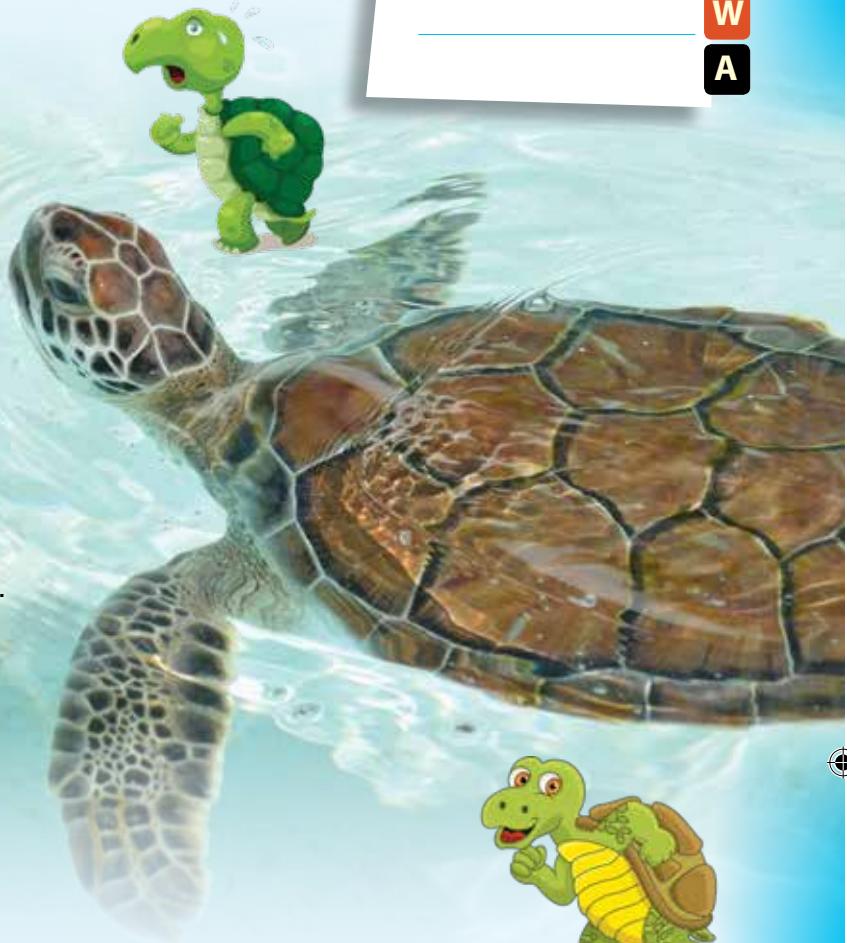
KUBODE KUTUKUTUKU

Kubobe kutukutuku kwo tshila,
 Ku tshi dzula tshibogisini.
 Ku tshi bambela kutivhani,
 Na matombo kwa gonya.
 Kwa aṭamela lunyunu,
 Kwa aṭamela thatha.
 Kwa aṭamela tthisusu,
 Na nne mulomo kwa nnyatamela.
 Kwa gavha lunyunu,
 Kwa gavha thatha.
 Kwa gavha tthisusu,
 Fhedzi nne nde khusuu.

C Lindsay (tsho tou pambiwa)

Kha ri ḥwale

Tshibode tsho vha tshi tshi dzula ngafhi?

Tshibode tsho vha tshi tshi bambela ngafhi?

Tshibode tsho aṭamela mini?

Tshibode tsho gavha mini?

Ńwalani tshirendo tshańu inwi muńe

Kha ri ńwale

Fhedzisani tshirendo nga u ńwala maipfi a re na pfanapheledzo o ńtahelaho mitaladzini.

yanga

vhalela

yanga

namela

madzanga

Tshirendanje

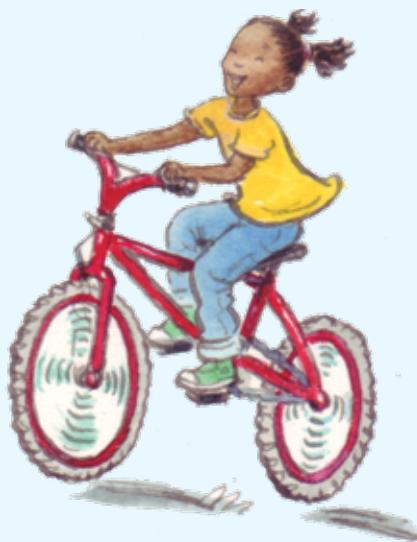
Kilasi ya Gireidi 4 ndi

Zwi a ntakadza vha tshi ri

Tshikoloni ndi ya nga baisigiri

Ndi tshi qiphina ndo i

Vhunga zwine ra funzwa e

Kha ri ńwale

Ńwalani tshirendo tshańu inwi muńe. Lingedzani u shumisa maipfi a re na pfanapheledzo magumoni a mitaladzi yothe ya malo yo nomboriwaho.

Thoho ya tshirendo

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Duvha :

Madzina a ngelekanyo

Kha ri ንwale

Nwalani madzina a vhuđipfi hune ha sumbedzwa nga zwifanyiso izwi. Haya ndi madzina a ngelekanyo.

nyofho

dakalo

tsinyuwo

mbiluuvhavha

Talani madzina a ngelekanyo

Dzina ḥa ngelekanyo ndi ḥa tshithu tshine ni si kone u tshi vhona, u tshi pfa, u tshi nukhedza, u tshi kwama na u tshi thetshela.

Kha ri ንwale

Fhedzisani mafhungo nga u ንwala madzina a ngelekanyo.

1. Mandu o pfa vhuhulu musi we a huvhala tshinungo tsha mulenzhe.

vhaisala

2. O pfa o nga maanda a tshi humbula uri ha nga koni u tamba.

sinyuwa

tshivhiti

3. A pfa o vhukuma ngauri zwi tou nga ha sedzi musi a tshi tshimbila.

ṭungufhala

vhutungu

4. Rothe ro pfa ro musi ambulentse i tshi swika.

nyofho

5. Ndi tshe tsha ita uri Mandu a dzhene mudavhini a tambe.

Duvha:

6. Vha tshiļa tshiňwe tshikolo vho pfa vho nge vha kundwa.

Duvha:

MUDEDEZI: Tsaino

Luñwalo lwa madzina

Kha ri vhale

Vhalani luñwalo ulu ni kone u dzhenisa madzina u itela uri luñwalo lu ambe zwi no pfala.

- Nwalani madzina vhukuma ane a thoma nga lederedanzi kha mitaladzi midala.
- Nwalani madzinazwao ane a rinwa zwithu kha mitaladzi mitswuku.
- Nwalani madzina a ngelekanyo ane a bula vhudipfi hanu kha mitaladzi ya lutombo.

_____ wanga

Ndi khou ni ñwalela luñwalo ulu ndi lwondoni.

Ndo ða na mukomana wanga, _____.

Hafha _____ hu khou takadza nga maanda.

Mulovha ro ya _____ ra bva afho ra ya

Nga murahu ra ya suphamakete ra renga zwirengwarengwa.

Zwithu zwe zwa vha zwi tshi khou ñahela hayani ho vha hu a _____, _____,
_____ na _____.

Ndo pfa ndi tshi tshuwa tshifhinga tshoþhe musi ndi tshi vhona dainaso yo aþama mulomo
yo ñahisa _____ mahuluhulu!

Mulovha ro ya ra vhona filimu i no pfi “Dinosaurs in our world”.

Ndo pfa ndi tshi farwa nga _____

tshifhinga tshoþhe musi ndi tshi vhona dzidainaso khulukhulu.

Wañu

24 Steve Biko Road

Sea View

0120

2 Luhuhi 20 _____

Kha ri ñwale

Zwino kha ri elelwe bugu ye na vhuya na ðiphiña ngayo.
Anetshelani tshiþori tshayo nga mafhungo a re vhukati ha
mararu na maña.

Zwino ñwalelani khonani yanu
SMS ni tshi mu tswela vhudipfi
hanu siani ja bugu iyi.

Duvha :

Madzina vhukuma

M A I P F I

M
A
S
W
A

Kha ri nwale

Dadzani garaṭa i no amba nga inwi. Phindulo dzoṭhe ndi madzina vhukuma, zwino oṭhe a tea u thoma nga ḥederedanzi.

Nne

Ni pfi nnyi?

No bebwā ngafhi?

Duvha ḥanu ḥa mabebo ḥi ḥa lini?

Dzina ḥa tshikolo tsha ḥanu ndi ḥifhio?

Ni dzula vunduni ḥifhio?

Muñwe wa khonani dzañu u pfi nnyi?

Mudededzi wañu vha pfi vhonnyi?

Dzina ḥa bugu ine na i funesa ndi ḥifhio?

Mbekanyamushumo ya TV ine na i funesa ndi ifhio?

Ni nga tama u dalela shango ḥifhio?

Kha ri nwale

Zwino tagedzelani madzina vhukuma a re kha thebuļu i re afho fhasi. A nga vha e madzina a vhathu, fhethu, mađuvha kana miħwedzi.

johannesburg	veronica	mandu	lusikisiki	makhulutshinna
musumbuluwo	tshidulo	vhengele ḥa bugu	durban	mandla
cape town	dzuvha	polokwane	dzuvha	dan
anna	khekhe	mboho	thuthuthu	pene
mabutswu	kholomo	fulwana	nngwe	tshienda
ḥavhuña	tshimedzi	july	tshiñoni	tshiṭaha

Ńwalani madzina vhukuma a no bva kha mutevhe u re afho n̄tha kha kholumu dzone dici re afho fhasi. Madzinazwao a ńwaliwe kha kholumu mbili dza u fhedza.

Madzina vhukuma			Madzinazwao	
Muthu	Fhethu	Tshifhinga	Tshithu	Tshithu

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

THAMBO (U RAMBIWA)

New Town Primary School Environmental Club

Vha Gireidi ya 4

Arali ni tshi tama u guda zwinzhi nga zwipuka na zwikhokhonono,
ivhani muraðo wa kílabá!

Hu ðo bvelela mini musi zwikolo zwi tshi vala?

Hu na lwendo lwa tshipentshela lwa u ya u ðoda
zwikhokhonono lwe lwa lugiselwa musi zwikolo zwi
tshi vala nga ñwedzi waTshimedzi.

Idani ni dzumbulule ñotshi na zwisusu, vhusunzi, magonöno a
mathomathoma na nzie zwi no wanala "Green Valley Gardens".

Tshifhinga: 09:00–16:00

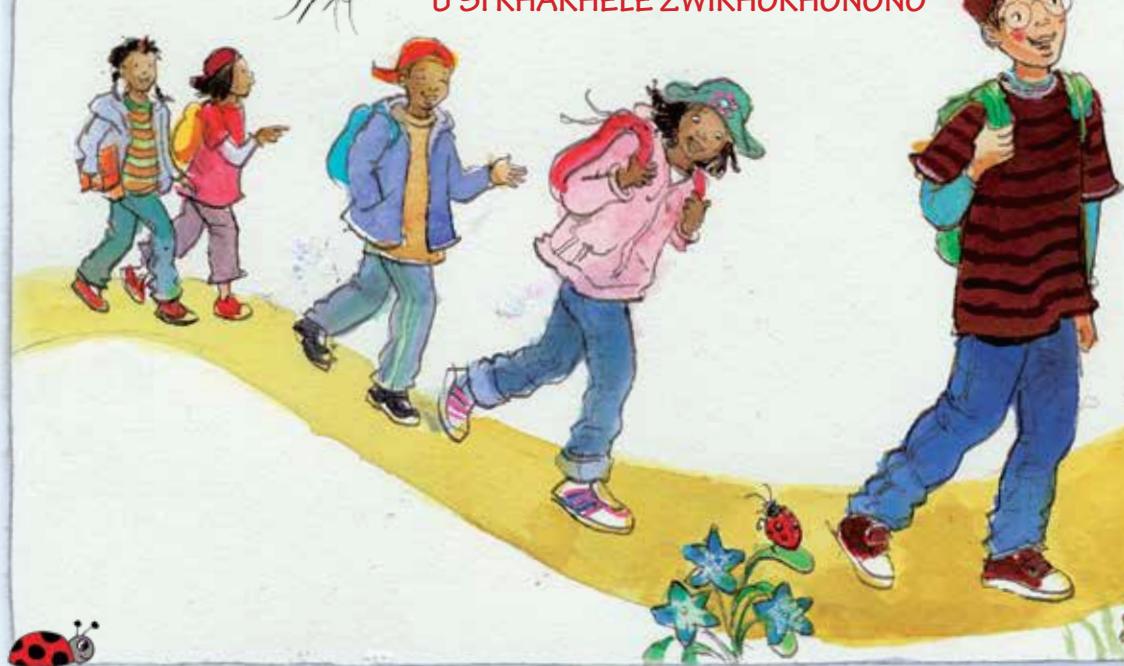
Duvha: Lavhuraru, 6 Lambamai

Hu takuwiwa: Kiłasirumu ya Gireidi 4D

Ni ðe na: Tshiswiñulo tshañu na tshinwiwa
Bolopheni, bugu ya uiwalela, muñadzi
wa ðuvha na khamera arali ni nayo.

U SI KHAKHELE ZWIKHOKHONONO

Duvha :

Kha ri ንwale

Vhalani iyi thambo hafhu ni fhindule
mbudziso idzi.

M A I P F I

M
A
S
W
A

Vhagudi vha Gireidi ya 4 vho rambiya uri vha fare lwendođe?

Lwendo ulu lu ዥ do thoma nga ደuvha ፈifhio nahone nga tshifhingade?

Vhana vha tea u ጥa na mini?

Uri: "U si khakhele zwikhokhono" zwi amba mini?

Ni nga takalela u fara lwendo lwo raloho lwa tshikolo? Ngani?

TSHIKHOKHONONO

Tshikhonono tshi na zwipiđa
zwiraru zwa muvhili,
Zwi si ho n̄tha kana fhasi ha zwiraru.
Thoho, khana na mutumbu,
Ndi zwone zwipiđa zwi zweithe zwine
ra kona u zwi vhona.

Thoho i na zwipiđa zwa mulomo zwe zwa
vhumbwa zwavhudī,
Ha dovha ha vha na mađombumbano.
Tshiphiphuledzi tshi phuphuledza zwi re tsini,
Zwi u phuphuledza, zwa pfa, zwa nukhedza.

Kha khana ndi hone he milenzhe ya sima.
Phere mbili dza milenzhe ya rathi yo fhelela.
Ndi hone he mabesu a sima honevho.
U itela u thamuwa na u kokovha.

Mutumbuni ndi hone tshivhilelani.
Tshivhilela tshine ya tshila ngatsho.
Tsha u fema, mbebo na tsukanyo.
Na zwiliwa zwa u tshila ngazwo.

Kha ri ንwale

Vhalelani tshirendo
n̄tha. Talelani phere dza
maipfi a re na raimi. Ni
shumise ታhalutshedzo i re
tshirendoni sa tsumbandila
ya u ola tshifanyiso tsha
tshikhokhonono.

Kha ri ambe

Kha ri vhale

Zwino vhalani zwirendo izwi.

Lavhelesani zwirendo izwi. Ni kona u vhona mini khazwo? Zwi fhambana ngafhi na zwiñwe zwirendo zwe na vhuya na zwi vhala? Ni a zwi takalela? Bulani uri ngani.

U
bvafhi
iwe tshisu
nyalunako?

Ndi ngani wo
ngalangala duvha
lothe?

U bvafhi
iwe tshisu
nyalunako, wa
manakanaka?

Ndo monamona
ngadeni daladala ndi
sa u vholi.

T S H I S U S U N A K A H S T

Wo
dzumbama
ngafhi lo tsha lo tou
kelengende?

Ndo tingatinga ndo
tulutshelwa phapha dzau.

U bvafhi
iwe tshisu
nyalunako, wa
manakanaka, ndi sa
u wani?

Wo leleda u tshi yafhi?
Wa leleda maluvhani,
matswuku,
matshena na a
lutombo.

Nda namela ndi a takala!

Ndi a namela!

Nda diphina

Ndo takala

Ndi a namela!

Ndi a namela!

Tshilimo nda namela baisigiri yanga ndi a takala. Tshilimo nda namela baisigiri yanga ndi a takala.

Mirin ndi tshi rauwa zwivhangue
mabama miri ndi mona. Ndi tshi rauwa zwivhangue
miri ndi sera. Nda tanuwambu mabama miri ndi mona.

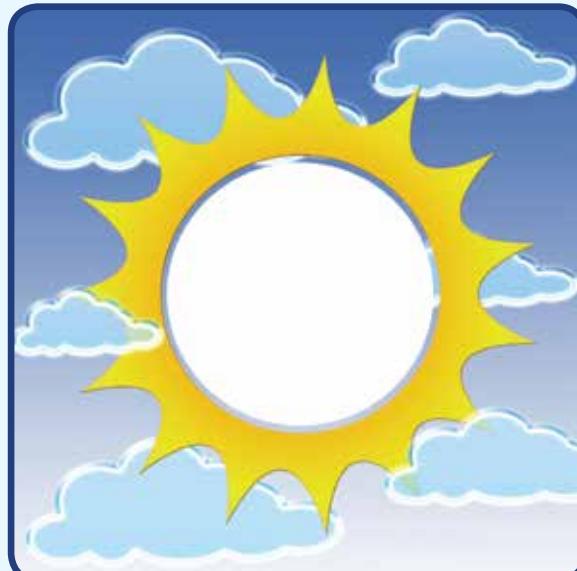
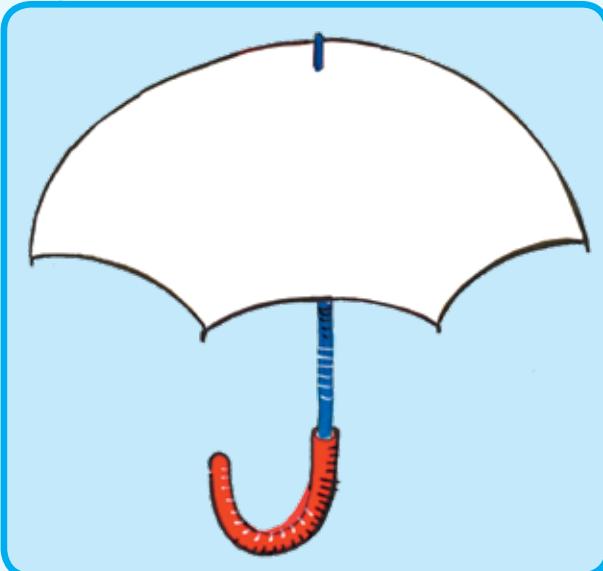

Duvha :

Kha ri ḥwale

Zwino ḥwalani zwirendo zwaṇu inwi muṇe nga zwifanyiso izwi. Ni thome nga u humbula nga zwifanyiso. Ni kone u elekanya nga mafhungo aye na ḥo a shumisa.

Kha ri ḥwale

Dzhenisani zwiga zwa u vhala mafhungoni aya. Ni elelwe u shumisa małedēredanzi kha madzina vhukuma. Shumisani zwiga zwa u vhala zwonezwone magumoni a mafhungo:

phathi ya tumi ya ḫuvha ḥa mabebo i ḥo farelwa durban nga fulwana

ntakadzeni ndi ene kapuṭeni wa thimu ḥukhu ya swallows

nda vhidzelela khaladzi anga nomsa nda mu vhudza uri a ime

ndo renga gurannda magazini bugu na pene

ndo ita sangwetshi nga tshisi ḥama ya khuhu tshilai ḥamatasi na khukhamba

nne na veronica ri pfana na u ya u dala ha mme a lulu polokwane

Kha ri ūwale

Lavhelesani zwifanyiso ni lingedze u wana uri ndi madzinazwao afhio e a badekanya wa a vhumba madzinambumbano.

gombambudzi; mbulumadi; nguluvhedaka; libumbudzi; libukhomu; thavhandubi; ntsamavhuvhu; khuhumulambo; notshidonga; livhathavha; ndaulwanzhe; muvhudakhomu; bophampani; buvhikhomu; khangamusimbiri; lugwelutoni, muangammbwa

 <u><u>khovhe</u></u> <u><u>naledzi</u></u> = khovhenaledzi	 + _____ = _____	 + _____ = _____
 + _____ = _____	 + _____ = _____	 + _____ = _____
 + _____ = _____	 + _____ = _____	 + _____ = _____
 + _____ = _____	 + _____ = _____	 + _____ = _____
 + _____ = _____	 + _____ = _____	 + _____ = _____

Kha ri ite nyito

Olani ni lebule madzinambumbano a inwi muñe.

Duvha :

Maedzamibvumo

M A I P F I

M
A
S
W
A

Talani mutalo wa u livhanya mubvumo na tshifanyiso thone.

Kha ri ḥwale

thithithithi

miau

tswiii

wee

thothotho

trrrrr

katzkatzkatz

ndendende

Kha ri ite nyito

Olani
maedzamibvumo
a inwi muñe.

Kha ri ḥwale

Fhandekanyani maipfi uri ni wane madzina a ngelekanyo a fumiñamu.

Phoshoo phashaa

Pii Pii

lufunonyohovhulwadzevhutshilotshituhumaanomaanda vivhotshivhitidikitelavengodakalotshituvho lwendo lunyadzo

Imbani luimbo ni kha tshigwada.

Kha ri diphine

Tsivhudzo ya mudededzi:

Arali vha sa diwvi kuimbele kwa luimbo ulu, kha vha humbele muñwe wa vhadededzi a vha gudise lwone uri vha kone u lu imba khathihi na kijasi yavho.

Madakani tshiendeulu

Vhamusanda Vho Ndau vha a swiñwa madekwana,

Madakani muditshete

Ndau ljhanda ljhulu ji a vhulungwa.

Khorasi

Ahee ahejlee!

Shoneee, iwe wa Vhadau zwe u fhelela!

Muvhunduni jo lala,

Vhamusanda Vho Ndau vha a swiñwa ñamusi

Muvhunduni hu na mulalo,

Ndau ljhanda ljhulu ji a vhulungwa ñamusi.

Khorasi

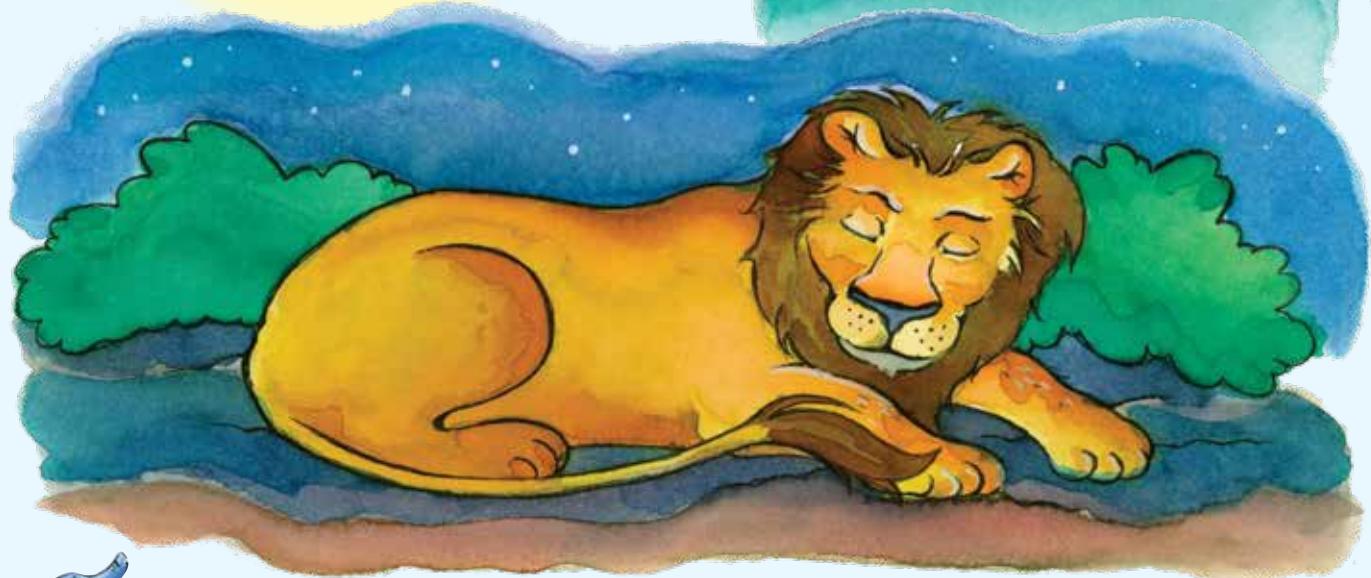
Mufunwa, shhh, ndi khe nyofho kule,

Vhamusanda Vho Ndau vha a swiñwa ñamusi

Mufunwa, shhh, ndi khe nyofho kule weee,

Ndau ljhanda ljhulu ji a vhulungwa ñamusi.

Khorasi

Kha ri ambe

Talutshedzani khonani yanu nga fhethuvhupo ha luimbo ulu. Zwi khou itea tshifhingade? Afho fhethu hu vhonala nga ndilade? Ni vhonu u nga hu na mulalo kana a hu na. Ndi doroboni kana midini ya mahayani? Madaka a vhonala nga ndilade? U swiñwa ndi u itani?

Duvha :

Kha ri የwale

Dzhenisani zwiga zwa u vhala kha phara iyi u itela uri ni kone u vhala nga vhubvo ha luimbo ulu.

nga 1930 muñwe muimbi wa muzulu a no pfi solomon linda o vha ene wa u thoma u rekhoa luimbo ulu ngei johannesburg

Ni elelwe u shumisa lederedanzi kha madzina othe na khoma vhukati ha madzina.

luimbo ulu vha lu nea dzina ja mbube line ja amba ndau nga tshizulu

luimbo ulu ndi lwone lu no divhewa kha nyimbo dzi no bva afrika

luimbo lwa the lion sleeps tonight lwo no rekhoziwaho na nga tshifura tshijapani tshipenishi na tshidenishi

Zwine na tea u elelwa.

**Madzina a no vhalea na
madzina a sa vhalei**
Arali ni sa koni u tshi vhala, a
tshi na vhunzhi.
Lavhelesani zwi tevhelaho.

U ditola

Ndi a kona u vhala tshitori nda talukanya milaedza mihwlane.	☐	☐
Ndi kona u fhindula mbudziso dza tholokanyandivho dzi no yelana na mañwalwa.	☐	☐
Ndi kona u kona u humbulela kufhelele kwa tshitori.	☐	☐
Ndi kona u talutshedza vhaanewa vha re tshitorini.	☐	☐
Ndi kona u anetshela tshitori tshe nda vhala tshi tshi tevhekana nga ngona.	☐	☐
Ndi kona u pulanela tshitori ndi tshi shumisa mepe wa mihibulo.	☐	☐
Ndi kona u ñwala tshitori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo.	☐	☐
Ndi kona u topola madzinazwao, madzina vhuluma na madzina a ngelekanyo.	☐	☐
Ndi kona u topola madzina a no vhalea na madzina a sa vhalei.	☐	☐
Ndi kona u dzenisa zwiga zwa u vhala mafhungoni.	☐	☐
Ndi kona u ñwala mafhungo a sa kondi (mafhungozwao).	☐	☐
Ndi kona u vhumba madzinambumbo nga u tanganya madzina mavhili.	☐	☐
Ndi kona u pafesesa mafhungomatsivhudzi o ñwalwaho kha khvara ya bugu.	☐	☐
Ndi kona u ñwala tsenguluso ya bugu.	☐	☐
Ndi kona u wana mafhungomatsivhudzi a tshi bva kha liñwalwa kana kha tshirendo.	☐	☐
Ndi kona u humbulela tshitori ndi tshi shumisa mutevhe wa zwifanyiso.	☐	☐
Ndi kona u ñwala tshiñwalwa tsha dayari.	☐	☐
Ndi kona u ñwala sms.	☐	☐
Ndi kona u ñwala tshirendo.	☐	☐
Ndi kona u ñwala tshirendo tsha tshivhumbeo.	☐	☐
Ndi kona u topola maipfi tshirendoni.	☐	☐
Ndi kona u maipfi a re na pfanapheledzo tshirendoni.	☐	☐
Zwiñwevho:	☐	☐
Zwiñwevho:	☐	☐

Vhuthihi	Tshivhalo
mafhi	mafhi manzhi
swigiri	swigiri nnzhi
oilii/mapfura	oilii/mapfura manzhi
muñavha	muñavha munzhi
mađi	mađi manzhi
fulauru	fulairi nnzhi
muño	muño munzhi

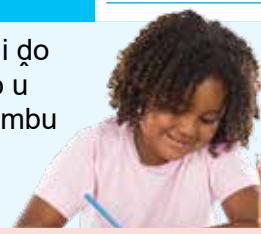

Kha ri ḥwale

Pulanani u ḥwala tshiṭori tshaṇu inwi muṇe. Wanani uri ni ḫo ḥwala nga ha mini tshiṭorini tshaṇu. Mapa wa mihumbulu u re afho fhasi u itela u ḫea tshiṭori tshaṇu mathomo, mutumbu na magumo.

Zwino ḫadzani mapa wa mihumbulu.

Duvha:

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Fhethuvhupo ndi hufhio?
Tshiṭori tshi bvelela ngafhi?

Ni ḫo ḥwala
nga ha mini?

Hu khou bvelela mini?

Tsho fhela hani?

Mathomo

Thomani nga u amba uri hu khou bvelela mini mathomoni

Mutumbu

Bulani uri ho bvelela mini musi tshiṭori tshi tshi da vhukati.

Zwi tevhelaho

Bulani uri hu bvelela mini tshi no tevhela

Tshiṭori tshanga nne muṇe

Magumo

Tshiṭori tsho fhela hani?

Gerani siaṭari ji tevhelaho ni ite bugu. Kha khvara yayo, ḥwalani dzina ja bugu yaṇu. Ḫwalani dzina jaṇu nga fhasi ha dzina ja bugu ngauri ndi inwi muṛwali. Zwino ḥwalani tshiṭori tshaṇu tshi na mathomo, mutumbu na magumo.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫo ni lingedze u humbulela uri maṛwala aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḫo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vheleni hafhu nge u tou ongolowa. I vheleni nṭha.

NI DO NWALA NGA MINI?

MALUGANA NA MUÑWALI

Nwalani dzina lañu

Miñwaha yañu

Hune na dzula hone

8

KHAVARA

Olani tshifanyiso hafha.

Liga ja 2: petani kha mutalo wa zwithoma.

Nwalani dzina la bugu hafha.

Nwalani dzina lañu hafha (Ndi inwi muñwali).

1

Liga ja 4: gerani kha mutalo nga murahu ha musi no sitepulara bugu yañu.

Liga ja 1: petani kha mutalo wa zwithoma.

5

4

.

Isani phandä na tshitoritshanyu hafha.

.

Nwalani mutumbu wa tshitoritshanyu hafha.

.

Olani tshifanyiso hafha.

.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

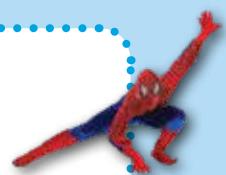

Thomani u ካውልा tshiṭori tshañu inwi
muñe hafha.

2

Olani tshifanyiso hafha.

Fhedzisani tshiṭori tshañu.

7

Iṣanī phandā ካውልा tshiṭori tshañu inwi
muñe hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Nwalani urt hu bvelela mini magumoni a
tshiṭori.

9

Z
W
ir
en
g
o
m
u

Thero ya 2: Ngoho na khumbulelwa

Ngano**Themo ya 1: Vhege 5 – 6**

17 Mutukana we a vhidzelela e "phele"! 36

U divhadzwa ngano.
U fhindula mbudziso dza phindulothopolwa dzi no kwama tshitoro.
Therisano nga tshitoro: mulaedza, vhaanewa na fhetuhvhu.

U tamba litambwa li no amba nga tshitoro.
Nadowedzo ya divhaipfi.

18 Mutukana we a vhidzelela e "tshiendatshikhali!" 38

U tamba litambwa li no amba nga tshitoro.
Therisano na nyito ya u rwala nga fhetuhvhu, vhaanewa na puloto.
U vhambedza ngano mbili.
Vhagudi vha shumisa kuitele kwa u rwala na fureme kha u dzudzanya tshitoro tshavho.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

19 Thangi 40

U divhadzwa thangi na maipfi a re midzi (matsinde).
Zwine thangi dza vha zwone.
Utopola thangi na u dzi shumisa kha u shandukisa zwine mafhongo a amba.
U tamba Mutambo wa Tshikhali.
Hu tshi shumisa mafhongo zwao na ndaelo.

20 Mirero na Thangi 42

Therisano nga zwine mirero ya amba zwone. U livhanya mirero na zwine ya amba.
U divhadzwa mitshila.
Zwine mitshila yo dowelwaho ya amba.
U topola mitshila na maipfi ane a vha midzi (matsinde).
U shumisa mitshila migede mafhunoni.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

21 Tari la mivhalavhala 44

U vhala tshitoro.
Therisano nga vhaanewa vha zwipuka vha re na mvumbo dza vhathu, puloto na uri tshitoro tshi nga fhela nga ndilade.
U anetshela hafhu thevhkano ya zwiitei zwi tshi yelana na vhaanewa vho fhambanaho.
Maipfi o shumiswaho mahwalwani.
U ola "mepe" wa zwithu zwo iteaho tshitorini.
Therisano ya tshigwada hu tshi humbulelwa uri tshitoro tshi do fhela nga ndilade.

U nweledza thevhkano ya zwithu tshitorini hu tshi shumisa maipfi a no nga tsha u thoma, ha tevhela, nga murahu na tsha u fhedzisela.

22 Zwe zwa tevhela 46

U isa phanda na tshitoro.
U bveledza litambwa ja u sumbedza u aluwa ha puloto.
U nweledza tshitoro hu tshi tevhedzwa thevhkano ya zwiitei.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

23 U pulana tshitoro 48

U sumbedza maga o fhambanaho a tshitoro ha tevhela u rwala tshitoro tshi tshi tou tevhkano ho sedzeswa mathomo, mutumbu na magumo.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

24 Thangi na mitshila 50

U rera ngazwo, u zwi sumbedza na u zwi talutshedza.
Mutambo wa maipfi. Mbambe ya mitshila na thangi. U topola thangi na maipfi a re midzi.
U vhumba mafhongo hu tshi shumisa maipfi a no bva kha mutambo.

Maiwalwa a u funza

Themo ya 1: Vhege 7 – 8

25 U vhala risipi 52

U vhala risipi ya sajadi ya mitshelo.
U wana mitengo ya thinganywa, u dzi topola na u topola zwishumiswa.
U rwala risipi dza zwiñwa zwine zwa funeswa.
U shumisa masalavhune.
U topola masalamasumbi.
U rwala mafhongo hu tshi shumisa masalamasumbi.

26 U shumisa masala 54

U shumisa masalamasumbi – ino, iyi, iyo na ija.
U rwala mafhongo hu tshi shumisa masala masumbi.

27 Ndi zwa nnyi? 56

U topola na u shumisa masala masumbavhune.
U nanga masala o teaho.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

28 Itani tshikukwana tsha phomphom 58

U vhala mahwalwa a u funza.
U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama ndaelo.

Therisano nga thevhkano na kushumiselwe kwa ndaelo.
U fha ndaela dzi re khagala.

Therisano nga matheriaja a no khou todea na kuitele kwa zwithu.

U bveledza ndaela na matheriaja ane a bvaho kha mafhongo wa dayagiramu kha u ita khathuni ya tshikukwana.
U shumisa mvetamveto kha u rwala sethe ya ndaela.

Maiwalwa a mafhungomatsivhudzi
Themo ya 1: Vhege 9 – 10

29 Mafhongo a ri mini? 60

U vhala atikili mbili dza gurannda.
Hu sedzeswa tsho ya mafhongo, dñvha, phara ya marangaphanda na u shumisa zwa u tou vhona nga maño na khephusheni.
U fhindula mbudziso dza no kwama maiwalwa u itela u wana thalutshedzo dza zwithu na u kona u topola milayo.
U shumisa ndongazwiga zwo teaho khathihi na kufhelele kwa mafhongo.

30 U vhiga mafhongo 62

U pulana na u ita mvetamveto dza gurannda hu tshi shumisa mbudziso dza "nnyi, lini na ngafhi".
U amba nga mihibulo vhe kha tshigwada.
U shumisa ndila dza u rwala.
U rwala mafhungomaitei e kha tshifhinga tsho fhiraho.
U rwala atikili ya gurannda hu tshi shumisa milayo ya tsho ya mafhongo, nñvhadzamurwali, nzw.
U lugisa na u kumedza tshipitshi tsho disendekaho nga atikili ya gurannda.
U lugisa notsi dza tshipitshi tshi no tea u rwaliwa tshi kha tshifhinga tsho fhiraho.
U shumisa vhunzhi.
U rekhoda maipfi maswa na thalutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

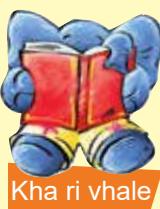
31 U ita tshipitshi 64

Vhusevhedji ha kuvhigele kwa tshipitshi tshe tsha lugiswa.
Vhunzhi
Ditoleni.

32 Nwalani tshitoro 66

U pulana u rwala tshitoro ho sedzwa vhaanewa, puloto, fhetuhvhu na magumo.
U rwala tshitoro itsi kha themphuleithi ya bugu yo tou geriwaho.

Kha ri vhale

Tshītori itshi ndi lungano lwa sialala. Ngano dza sialala ndi zwītori zwe vhathu vha anetshelana u bva kale. Zwītori izwi zwe vha zwi sa tou ñwaliwa zwi tshi tou anetshelwa vhathu lunzhilunzhi. Rōthe ri na ngano dza sialala na fōlokuñoo, zwidade, ngano dza phukha, ngano dza vhahali, ngano dza vhubvo na nyimbo dza sialala. Vhunzhi hadzo hu na milaedza ya tshipentshela.

Kalekale ho vhuya ha vha na mulisa wa nngu wa mutukana we a vha e na miñwaha ya fumi. Duvha liñwe na liñwe o vha a tshi lisa sambi ja nngu mavhuwa dzi tshi fula hatsi. Duvha liñwe na liñwe o vha a tshi dzula fhasi ha kuri kuthihi ku re kha ndunduma o tielela nngu dzawe. Musi tshifhinga tshi tshi ya a vho pfa e na vhumvumvu. Liñwe duvha a humbula u ñimvumvusa a mbo vhidzelela a ri, “Phele wee! Phele wee! Nthuseni! Phele i khou pandamedza nngu dzanga!

Musi vhathu vha kusi uku vha tshi pfa mukosi uyu, vha mbo bva vha tshi da u mu phalala, vha pandamedza phele iyi. Fhedzi vha tshi swika afha ndunduman ha si vhe na phele ine vha kona u i vhona. Tshe vha wana ho vha uyu mutukana we a vha sea.

“Inwi ñwana, ni songo vhidzelela ne ‘phele’ ngeno hu si na phele!” ndi muñwe wa vhenevha vhathu vha tshi mu kaidza zwenezwi vha tshi khou tsa ndunduma iyi.

Nga matshelo, mutukana a dovha a vhidzela, “Phele wee! Phele wee! Nthuseni! Phele i khou pandamedza nngu dzanga! Vhathu vha kusi uku vha tshi pfa mukosi uyu, vha mbo dovha hafhu vha bva vha tshi da u mu phalala, vha pandamedza phele iyi.

Musi vha tshi zwi vhona hafhu u ri a hu na phele vha ri khae, “Iwe mutukana, u tea u ñoda thuso musi hu na khombo ya vhukuma! U songo vhidzelela we ‘phele’ ngeno hu si na phele!”

Uyu mutukana a sokou ñwethuwa o vha lavhelesa vha tshi tsa ndunduma vha tshi ñuñuna lwavhuvhili.

Ho no fhela mađuvha nyana, uyu mutukana a vhona phele ya vhukuma i tshi khou nukhedzanukhedza heneffo sambini. A pfa o tshuwa vhukuma a mbo zhamba a ri, “Phele wee! Phele wee! Nthuseni!”

Fhedzi vhathu vha humbula uri u khou tambo ngavho u fana na zwīla kale Iwe na muthu na muthihi a si bve u ya u mu thusa.

Musi jo no kovhela, vhathu vha mangala uyu mutukana a sa vhuyi na nngu dzawe. Vha bva fulo ja u ya u mu ñoda vha mu wana a tshi khou vhovhola e eñhe.

“Ho vha hu na phele ya vhukuma! Yo ponda ñdziñwe dza nngu dzanga ñdziñwe dza shavha! Khezwi vhathu ni songo da na nthusa ngauri ndo vhidzelela ndi tshi ñoda thuso?” u ralo a tshi vhovhola.

Muñwe wa vhakalaha vha heneffha muñanani a lingedza u kwengweledza kutukana uku musi vha tshi khou humela hayani.

“Ri ñ do u thusa u ñoda nngu dzau dzo xelaho musi li tshi tsha,” vha ralo vho kapea tshanda tshavho kha shaña ñawé. “Fhedzi ni tea u guda uri arali na dzulela u zwifha, a hu na ane a ñ do ni fulufhela ... na musi une na vha ni tshi khou amba ngoho!”

Duvha:

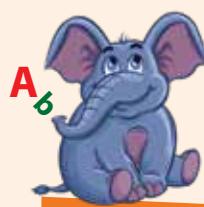

Kha ri ambe

Ndi nga mini hu songo vha na muthu we a da u thuso mutukana uyu?

Itani litambwa la tshitiori itshi. Hu tea u vha na mulisa, phele, nngu na vhatu vha si gathi vha tshitshavha.

Divhamaipfi

g	u	n	g	u	l	a	p	i	b
r	m	n	b	z	x	q	w	u	i
t	s	h	u	w	a	m	e	r	c
n	v	h	o	v	h	o	l	a	b
z	ñ	w	e	t	h	u	w	a	i
x	z	w	i	f	h	a	i	b	d
v	h	i	d	z	e	l	e	l	a
w	e	s	e	i	s	a	g	o	i

Kha ri nwale

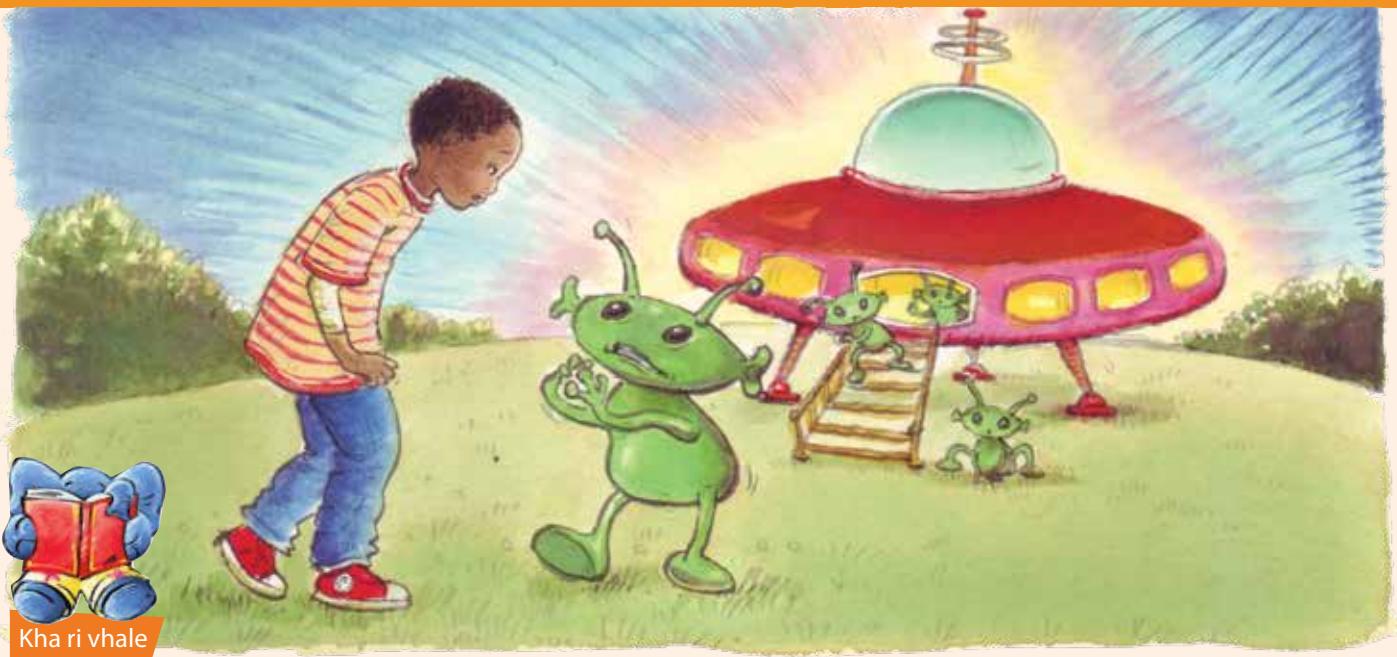
Vhalani mbudziso idzi ni tangedzele ledere li re tsini na phindulo yone.

Ndi nga mini mulisa wa nngu o vhidzelela uri "Phele"?	
A	O vha e na vhumvumvu a tshi khou todou ri vhatu vha mu mvumvuse.
B	O vha a tshi vhona u nga hu na phele.
C	O vha a tshi todou u zwifha.
D	O vha a tshi khou shushedza phele uri i shavhe.

Ndi nga mini vhatu vha afho mudanani vha songo tsha mu phalala musi a tshi vhidzelela?	
A	Vho vha vhe masimuni vha tshi khou shuma.
B	Vho zwi dzhia uri u khou vha zwifhela hafhu.
C	A vho ngo mu pfa.
D	Vho vha vha tshi khou todou uri phele i ponde nngu.

Ndi ifhio kha thoho idzi ine ya nga vha yone i no tea itshi tshitiori?	
A	Duvha le phele ya ponda nngu
B	Mulisa wa nngu wa kutukana
C	Mutukana we a lila u phalalwa
D	Lo tsha lo tou kelengende ndundumanli

Pfunzo ya tshitiori itshi ndi ifhio?	
A	Arali ni tshi todou thusa a ni nga wani vhaphalali.
B	Ni songo itesa phosho.
C	Arali wa dzulela u zwifha, a hu na ane a do u fulufhela na musi une wa vha u tshi khou amba ngoho.
D	Muthu u tea u fulufhedzea.

Thabo o vha a tshi pfana na u vhidza maṭo a vhathu. O vha a tshi anzela u vhidzelela mashaka na dzikhonani uri vha ḋe vha vhone tshiendatshikhalani tshe a tshi vhona. “Idani ni vhone tshiendatshikhalani!” ndi ene a tshi vhidzelela, kana a ri “Nthuseni wee, hu na UFO yo kavhaho zwinozwino!” (UFO zwi amba “unidentified flying object”.)

Tshifhinga tshothe Thabo a tshi vhidzelela, vhathu vha ḋorobo iyi yothe vho vha vha tshi gidimela henengeo uri vha vhone tshiendatshikhalani tsha hone. Fhedzi vha tshi mbo di wana hu si na tshithu. “tsho mbo di fhufha!” ndi ene a tshi vhudza vhathu.

Thabo o ita ngaurali lwa u thoma, Iwavhuvhili, Iwavhuraru – na lunzhilunzhi.

Zwino liñwe ḋuvha, a vhona tshiendatshikhalani tsha vhukuma. “Na mmbuyela!” ndi ene a tshi vhidzelela. “Tshiendatshikhalani tsho kivha mudavhini. Vhathu ṭavhanyani ni thusel!”

Fhedzi ha si vhe na ane a mu phalala.

Khathihi fhedzi, ha mbo tsa munna asili mudala a ri kha Thabo, “Ndi khou humbela thuso ya piṭirolo na zwiliwa zwa u fha vha muṭa wanga. Vhana vhanga vha khou ḍoda zwiliwa nga u ṭavhanya! Ri diseleni maṭari manzhi u ya nga hune na nga konal!”

“Na mmbuyela!” ndi Thabo a tshi tshema. Hu na vhathu vhasili vha re na nḍala ngeno mudavhini!”

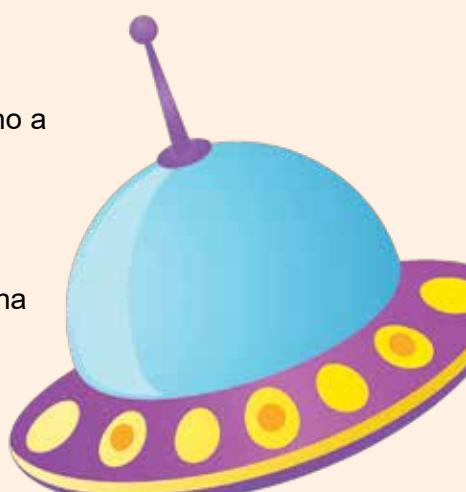
Fhedzi ha si vhe na ane a mu phalala.

Zwenezwo zwa ita uri Thabo a gidime na miri a tshi fhlula maṭari u bva afho a gidimela giratshini u renga piṭirolo. Ula munna asili a takala vhukuma.

Thabo a mbo fhasi vhudzuu, o vha a songo neta zwone ngeno tshiila tshiendatshikhalani tshi tshi mbo di takuwa, asitshiila!

“Ndi mini tshiila Thabo?” ndi mme awe vha tshi vhidzelela musi vha tshi vhona tshiila tshiendatshikhalani tshi tshi khou swatiimela.

“Zwi ḋo thusa mini naho nda vha ṭalutshedza, Mmawe?” Ndi Thabo a tshi vhudzisa. “Vha nga si vuwe vho nkholwa musi.”

Duvha:

Kha ri ambe

Itani litambwa ja tshitiori itshi. Hu tea u vha na munna asili, vhana vhasili, Thabo na mme awe.

Tshitiori itshi tshi fana ngafhi na tsha "Mutukana we e "Phele!"?

Kha ri nwale

Elekanyani nga zwitiori izwi vhuvhili hazwo ni dadze thebułu.

Tshitiori	Muanewa muhulwane ndi nnyi?	Puloto ndi ifhio?	Mulaedza wa tshitiori ndi ufhio?
Mutukana we a vhidzelela e "Phele"!			
Mutukana we a vhidzelela e "Tshientatshikhalani!"			

Kha ri nwale

Zwino nwalanani tshitiori tshañu tsha maipfi a no swika 120 tshi no amba nga musidzana kana mutukana we a lila thuso. Thomani nga u nwala tshitiori tshañu kha bammbiri ja mvetamveto ni humbele khonani yanu uri a tshi tole. Ni kone u tshi nwala nga vhuronwane na vhudele tshikhalani tshi re afho phasi.

Thoho ya tshitiori tshañu		
Uyu muthu u vhadzilela a tshi ri mini?		
Hu bvelela mini dñvha line ha sa vhe na muphalali?		
Mvelelo dza hone ndi dzifhio?		
Mulaedza kana theroy a tshitiori ndi ifhio?		

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Thangi ndi mini?

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu itea mini musi ri tshi ūuma thangi kha tsinde la ipfi? Ipfi ūswa li vho amba mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshi no ūumiwa mathomoni a ipfi lo fhelelaho (kha tsinde la/mudzi wa ipfi). Thangi iñwe na iñwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo ūumiwa kha tsinde la/mudzi wa ipfi, i shandula zwine ipfi ilo la amba.

Thangi	Tsinde la/mudzi wa ipfi
ku-	-tukana > kutukana

Thangi dzi tevhelaho
dzi amba mini?

Thangi	Thalutshedzo
ku-	tshiñuku
ka-	tshivhalo
li-	tshihulwane
di-	nyito i tea kha muñe wayo
ra-	mudzia/muñe wa

Tangedzelani thangi kha liñwe na liñwe la maipfi aya. Ni kone u talela tsinde la ipfi.

Kha ri ñwale

kudido   ramaano   ditshea
 kuđu   liśidzana   dithavha
 liri   kavhili   ramilayo
 kararu   liđu   diruma

Tumani thangi kha maipfi o talelwaho nga fhasi u itela uri maipfi ayo a yelane na ayo mañwe o swifhadzwaho.

Kha ri ñwale

Vha dzula nduni ku re tsini na thavha.

O rengela ene muñe rokho.

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

Khotsi awe vho renga goli ljhulwane.

Malume anga vha pfi mabindu ngauri ndi **mudzia mabindu**.

O tshea ene muñe nga lufhangha.

Kha ri diphine

Kha ri tambe mutambo wa tshikhalani. Shumisani madaisi na zwiwayi ni tshi tamba, ni thuntshele tshikhalani ni kha nomboro ya 1.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani uri ni vhona u nga mirero iyi i amba mini. Talani mutalo u tshi bva kha murero u tshi ya kha ḥhalutshedzo yawo kha kholomo i re kha tshanda tsha u ja.

Mirero ndi kuambele kupfufhi kune kwa ri nea mulaedza wa tshipentshela.

Mulomo a u ḫalelwina
nga mulambo.

U naka a hu fani
na u dihwa.

Mutsinda ndi khwiñe,
shaka ndi bulayo.

Mutshetshete wo
beba muṭanzwa.

Tshi na phepho a tshi
sumbedzwi mulilo.

Muthu a tshi ḫoda tshithu u tou ḫishumela
nga ene muñe.

Mutsinda u a u fara zwavhuđi u
fhira shaka ċau.

Muthu ane a u ḫivha a nga u thusa
a sa sedzi zwine wa vha nazwo.

Muthu wa mazuwo ha kundwi nga tshithu.

Muthu o nyadzeaho (mubebi) u fhedza o vha
na ḫwana a re na vhuimo vhutshiloni.

Mitshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangl, zwi
fħambana fħedzi ngauri i
tumiwa i tshi tevhela midzi
kana matsinde a malpfi u
itela u sħandula zwine ipfi ja
amba.

Tsumbo:

-fulu zwi amba "zwinzhi",
zwine zwa amba uri
dakalofulu zwi amba dakalo
linzhi.

Midzi iyi i amba mini?

Mudzi	Thalutshedzo
-fulu	zwinzhi
-lume	tsha tshiduna
-ela	itela nyito

Duvha:

Kha ri ḥwale

Talelani maipfi a re midzi kana matsinde.
Ni tagedzele mitshila i re magumoni a maipfi aya.

khombofulu

ndoulume

thusana

imbela

ndoukadzi

mukukulume

gemofulu

mbudzana

gumofulu

khosana

shumela

malume

shangoni

shangoni

rengisa

bikela

budzwana

dakalofulu

rumana

khambana

Nangani maipfi maṭanu kha ayo ni a shumise mafhungoni.

Nangani ipfi ḥone, ni ḥume mutshila wa **-ana** ni kone u ḥwala ipfi ḥiswa afho tshikhali.

khumba	Mvula yo na. Ndi hone _____ dzi tshi do ḥala.
fara	Ni tshimbile no _____ musi ni tshi pfuka bada.
budzwa	Kholomo ya mboho ndi budzwa ya tsadzi yone ndi _____
londa	Riñe sa mashaka ri tea u _____
mbudzi	Ro ya bulasini ra vhaba hu na _____ nnzhi dza mavhalavhala.
thusa	Vhana vha kiłasi yashu vha khou _____ u ḥwala tshuñwahaya.

Kha ri vhale

Kha ngano nnzhi dza sialala zwipuka zwi tshila sa vhathe. Vhalani tshiṭori itshi ni elekanye nga vhabvumbedza vha zwipuka.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥohoh ni lingedze u humbulela uri marwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siṭari ni wane uri ni ḫo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni n̄tha.

Ho vha hu na muri ngadeni. Muya wa thoma u vhudzula, kuṭari kuṭuku kwa thoma u dzinginyea.

Kwa wa. Kwa wa ku tshi tsa, asikuṭa, u vhuya u swika ku tshi wela n̄tha ha hatsi fhasi ha muri. Ho vha ho dzula tshimange heneffo hatsini. “Ri a vusa iwe kuṭari kudala kuṭukuṭuku,” hu amba tshimange. “Ri nga tambaroṭhe?”

Kuṭari kwo vha ku tshi ḫodou fhindula uri ee, musi maya u tshi dovha wa vhudzula. Vhudzuu! maya wa vhudzula, wa hwala kuṭa kuṭari, kwa gonya, kwa gonya, asikuṭa makoleni. Muya wa ku hwalela kulekule. Wa swika wa ku posa tsini na bada, kwe puṭaa zwavhuḍi.

“Ri a vusa iwe kuṭari kuṭukuṭuku kwaṭaḍa,” hu amba tshinoni tshe tsha vha tshi tsini na bada. “Ri ḫo dzula roṭhe?” “Hezwi zwithu ndi zwiñhevho,” hu amba kuṭari kuṭukuṭuku. “Tshimange tsho ri ndi mudala. Zwino tshinoni tshi ri muvhala wanga ndi ḫaḍa. Ndo ḫaḍa a thi tsha ḫivha muvhala wanga!”

Kuṭari kwo vha ku tshi kha ḫi ri ku a vhudzisa tshinoni musi maya u tshi dovha wa vhudzula. Vhudzuu! maya wa vhudzula, wa hwala kuṭa kuṭari, kwa gonya, kwa gonya, asikuṭa makoleni. Muya wa ku hwalela kulekule. Wa swika wa ku posa mudavhini muhulu, kwe puṭaa zwavhuḍi.

Ho vha hu na kholomo mudavhini, dzi tshi khou fula hatsi. Iñwe ya idzi kholomo ya ḫa tsini na kuṭari. “Moo,” hu amba kholomo. “Ri a vusa kuṭari kuṭukuṭuku kwa tshitopana.”

“Hezwi zwithu ndi zwiñhevho,” hu amba kuṭari kuṭukuṭuku. “Tshimange tsho ri ndi mudala, tshinoni tsha ri muvhala wanga ndi ḫaḍa. Zwino kholomo i ri muvhala wanga ndi tshitopana. Ndo ḫaḍa a thi tsha ḫivha muvhala wanga!”

Kwo vha ku tshi kha ḫi ri ku a vhudzisa kholomo musi maya u tshi dovha wa vhudzula. Vhudzuu! maya wa vhudzula, wa hwala kuṭa kuṭari, kwa gonya, kwa gonya, asikuṭa makoleni. Muya wa ku hwalela kulekule. Wa swika wa ku posa n̄tha ha thavha khulu.

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

Kha ri ambe

Kha ri ite nyito

Ndi mini tsho itaho uri kuṭari ku we murini?
Kuṭari kwo tshimbila hani ku tshi bva kha tshipuka tshiñwe
ku tshi ya kha tshiñwe?
Ndi nga mini muñwali a tshi shumisa ipfi "vhudzoo"?
Hu na zwiñwe zwitɔri zwine na zwi ñivha zwine khazwo zwipuka
zwa amba?
Ni vhona u nga hu ño bvelela mini tshi no tevhela tshitɔrini itshi?
Ni vhona u nga tshitɔrini itshi tshi ño fhela nga ndilade?

Olani ndila ye kuṭari kwa tshimbila ngayo u bva murini u swika
kha kholomo.

Kha ri ñwale

Zwino ḥalutshedzani zwe na ola ni tshi shumisa maipfi a no ri:
"tsha u thoma, "ha ña", "nga murahu" na "tsha u fhedzisela".

Tsha u thoma kuṭari kwo

Ha ña he kwa

Nga murahu

Tsha u fhedzisela

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri vhale

Kha ri vhone uri tshitiori tshi fhela nga ndilade

Kha ri ite nyito

Itani litambwa ja tshitiori itshi. Hu tea u vha na vhatambi vha tahe:

- Muthihi a vhe kutari
- Vhañwe vha vhe zwipuka na tshiononi
- Muthihi a vhe kutukana
- Muthihi a vhe mme
- Tsha u fhedzisela, muthihi a vhe muanetsheli

Muanetsheli u talutshedza mafhungo ane a sa do ambiwa nga zwipuka, tshiononi, kutukana, mme na kutari.

Duvha:

Kha ri ñwale

Kuṭari ku amba na zwipuka zwingana? Zwi ñwaleni kha mutevhe ni ambe uri tshipuka tshiñwe na tshiñwe tsho ri mini kha kuṭari.

Tshipuka	Tsho ri mini kha kuṭari?
1	
2	
3	
4	
5	

Kutukana kwo amba mini malugana na muvhala wa kuṭari?

Mme a uku kutukana vho fhedza vho ku vhudza mini malugana na muvhala wa kuṭari?

Ni vhona u nga itshi tshiṭori ndi tsha vhukuma? Ngani?

Ni vhona u nga tshiṭori itshi tsho bvelela nga ñwedzi ufhio? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Kha ri ambe

Lavhelesani tshiṭori tsha kuṭari hafhu.

- Ambani uri tsho thoma hani.
- Bulani uri tsho fhela nga ndila ifhio.

Kha ri ḥwale

Olani tshifanyiso tsha u sumbedza kuthomele kwa tshiṭori itsi ni kone u ḥwala phara nga ha kuthomele kwatsho.

Thomani nga u ḥwala tshiṭori sa mvetomveto ni kone u humbelia khonani yaṇu uri a tshi dzudzanye. Tshi ḥwaleni nga vhuronwane zwikhalani zwi re afho fhasi. Tshiṭori tshaṇu tshi tea u vha tsha vhulapfu ha maipfi a re vhukati ha 120 na 140.

Duvha:

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso tshi no sumbedza uri ho bvelela mini kha kuṭari musi ku tshi khou vhudzulwa nga muya ni kone u ḥwala phara nga zwa bvelela kha mutumbu wa tshiṭori.

Olani tshifanyiso tsha kufhelele kwa tshiṭori ni kone u ḥwala phara nga kufhelele kwatsho.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ite nyito

Vhalani mirero ni ambe nga zwine ya amba. Olani zwifanyiso zwa u sumbedza mirero iyi. Tsha u fhedzisela, ንwalani fhungo ni tshi sumbedza zwine murero muñwe na muñwe wa amba.

1

Tshe mulomo wa amba ndi tshe mbilu ya ambavho.

2

A hu na khali i no fa i songo bika.

3

Ntsa ya la muñawa a i humi.

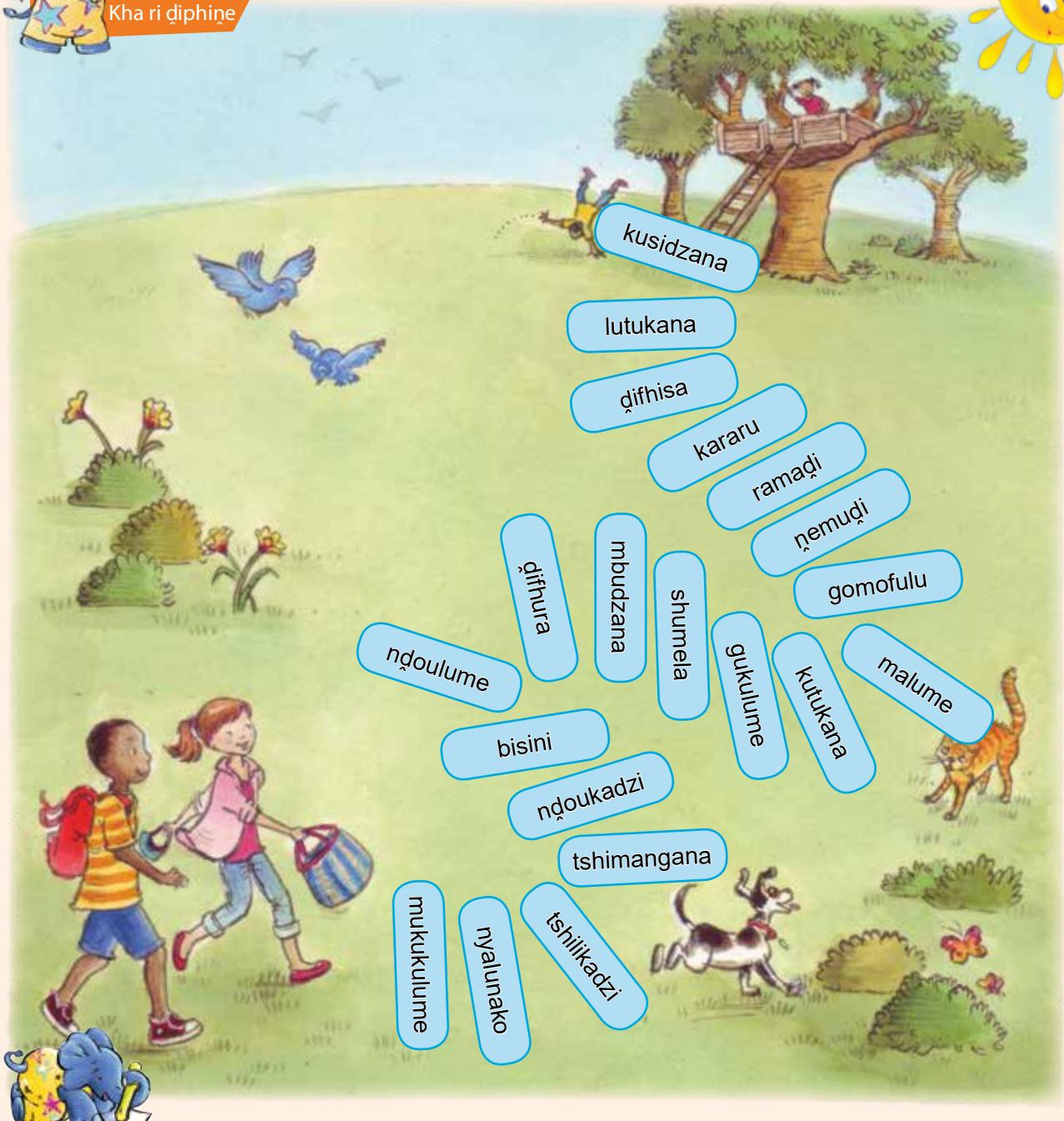
Duvha:

Mbambe ya mitshila na thangi

Kha ri diphine

Zwino lingedzani u ita mbambe ya mitshila na thangi. Itani mbambe na khonani yanu. Wanani uri ndi nnyi a no do t̄avhanya u wana na u talela thangi kana mitshila.

Kha ri nwale

Nangani maipfi a no bva tshifanyisoni ni a shumise kha u vhumba mafhungo.

Kha ri vhale

Dzhielani nzhele
uri ndaela iñwe
na iñwe i thoma
nga jiti.

Kha ri ñwale

Risipi ya saladi ya mitshelo

Zwishumiswa (Thinganywa)

Maapula a 2

Zwilebula zwa 2 zwa swigiri

Miomva ya 2

Papawe la 1

Swiri la 1

Tshienge tsha 1

Kuitele

1. Swotolani maapula ni a tshetshekanye a bve dzikhubu.
2. Tshetshelelani miomva.
3. Vhadani papawe ni li tshetshekanye li bve dzikhubu.
4. Vhadani tshienge ni tshi tshetshekanye tshi bve dzikhubu.
5. Tanganyisani mitshelo iyi kha bawele.
6. Hamulelani swiri.
7. Shelani dzhusi ntsha ha saladi.
8. Nunedzani swigiri.

Ni nga shumisa vhugai kha u ita saladi ya mitshelo?

	Rannda	Senthe
R1,50 muthihi	.....	.....
R2,00 lithihi	.....	.....
R6,00 tshithihi	.....	.....
R4,00 lithihi	.....	.....
Thanganyelo	.....	.....

Kha ri ambe

Ni ita mini musi no no tshetshelela miomva?

Ni ita mini musi ni sa athu nqedza swigiri kha saladi?

Wanani uri ni do tea u shumisa zwishumiswa zwa tafulani zwifhio kha u ita saladi. Zwi ñwaleni.

Duvha:

Kha ri nwale

Zwino nwalandi risipi yanu inwi muñe ya zwiliwa zwine na zwi funesa.

Kha ri ite nyito

Vhalani fhungo jinwe na jinwe, ni tagedzele lisala jine na nga ji shumisa vhuimoni ha Madzina a muvhala **mutswuku**.

Musidzana u dzula Durban.

nne	iwe/inwi	riñe	ene	tshone	vhone
-----	----------	------	-----	--------	-------

Mutukana ndi mutambi wa bola wa biko.

nne	iwe/inwi	riñe	ene	tshone	vhone
-----	----------	------	-----	--------	-------

Ntakadzeni na Peter vha pfana na u tamba bola tshikolo tshi tshi bva.

nne	iwe/inwi	riñe	ene	tshone	vhone
-----	----------	------	-----	--------	-------

Mmbwa i pfana na u bambela mulamboni.

nne	iwe/inwi	riñe	yone	tshone	vhone
-----	----------	------	------	--------	-------

Risipi ya

Zwishumiswa thimbanywa

Kuitele

Lisala ndi ipfi jine ja sala vhuimoni ha dzina kana ja shuma na dzina fhungoni. A pfufhifhadza mafhungo na u ita uri zwi leluwe u a vhala.

Kha ri ክወለ

Ńwalani maipfi o teaho
fhetu ho teaho.

_____ ndi dzhasi ዞንጂ.

_____ ndi ክወደዝি.

_____ ndi tshiṭaraታ tshine nda dzula khatsho.

_____ ndi gungwa.

_____ ndi tshiṭaraታ tsha
Biko Road.

_____ ndi baisigiri yanga.

Kha ri ክወለ

Ńwalani mafhungo maṇa maṇwe na maṇwe a no
sumbedza ደሱምባፍሐ እና ደሱምባፍሐል.

Duvha:

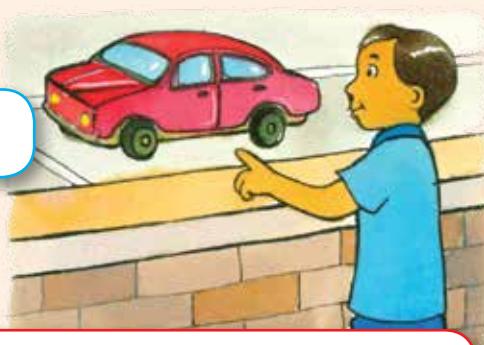
Shumisani masala masumbi ni tshi langiwa nga vhukule (tsini kana kule).

Sumbedzani **fhano**, **afha**, **afho** na **fhala**.

_____ ndi tshimange tshanga.

_____ ndi rokho yanga.

_____ ndi zwimange zwanga.

_____ ndi modoro wa mudededzi wanga.

_____ ndi ɳaledzi.

_____ ndi mimodoro.

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo maṇa maṇwe na maṇwe ane mavhili ao a thoma nga **iyi** na
nga **itshi** na maṇwe mavhili a no thoma nga **ila** na nga **tshiła**.

Talelani masala one mafhungoni aya.

Kha ri ንwale

Heyi ndi thuthuthu **yawe/ya ene**.

Mođoro **wavho/wa vhone** khoyu.

Iyi ndi bolopheni **yanu/ya inwi**?

Hetshi ndi tshikolo **tshashu/tsha riñe**.

Heļi ndi dzhasi **lawe/la ene**.

Iyi ndi founu **yanu/inwi**?

Iyi mmbwa ndi **yanga/nne**.

Ndi **tshawe/ene**.

Ndi **zwavho/vhone**.

Ndi **tshañu/inwi**.

Ndi **zwashu/riñe**.

Ndi **tshawe/ene**.

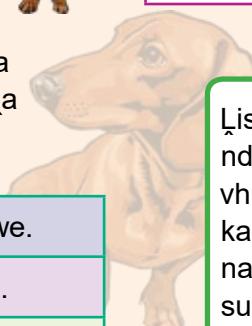
Ndi **tshanga/nne**.

Mmbwa ndi **yanga/nne**.

Kha ri ንwale

Vhambedzani mafhungo a re kha tsha monde na mafhungo a re kha tsha u ለa are na masala masumbavhune one.

Lisala lisumbavhune
ndi ipfi ለine ለa sala
vhuimoni ha dzina
kana ለa shuma
na dzina ሲ tshi
sumbedza vhune.

Hoyu ndi mođoro washu.

Hetshi ndi tshisibe tsha Nomsa.

Heyi ndi mmbwa yanga.

Hedzi ndi bugu dza khonani yanga.

Heyi ndi hemmbe ya Takalani.

Hedzi ndi bugu dzañu.

Ndi tshawe.

Ndi yawe.

Ndi dzañu.

Ndi dzawe.

Ndi washu.

Ndi yanga.

Shumisani masalamasumbavhune mitaladzini i si na tshithu tsini na mafhungo.

Shumisani maipfi a tevhelaho uri a ni thuse.

dzavho

yawe

yashu

zwawe

Ndi mođoro wa John. Ndi wawe.

Hedzi ndi bugu dza vhatukana.

Heyi ndi rokho ya Ann. Ndi

Ndi _____.

Heyi ndi goloi ya riñe. Ndi

Hezwi ndi zwienda zwa Jim. Ndi

Heyi ndi founu ya Takalani. Ndi

Heyi ndi bulasi ya vha hoyu muña. Ndi

Duvha:

Kha ri nwale

Livhanyani
mafhungo a re kha
kholomo ya u thoma
na a re one a re kha
kholomo ya vhuvhili.
Lavhelesani maipfi o
talelwaho nga fhasi.
Mafurase matswuku
a do ni thusa u
nanga masala one
ane na do thoma
ngao mafhungo.

Kha ri diphine

Nne na vha hashu a ri dzuli Makhado.
Maria ha iti tshuñwahaya nga madekwana.
Mmbwa ya hashu a i ji khovhe.
Inwi a ni tambi tshese nga masiari.
Ntakadzeni ha bambeli tshikoloni.
Vhana a vha pfani na maapula.
Nne a thi na tshifuwohaya tsha mmbwa
Mukomana wanga na nne a ri edeli nga awara ya 8 (malo).

Ene u tamba thenisi.

Inwi ni tamba bola.

Vhone vha pfana na maswiri.

Riñe ri dzula Makhado.

Ene u vha a tshi khou talela TV.

Yone i ja marambo.

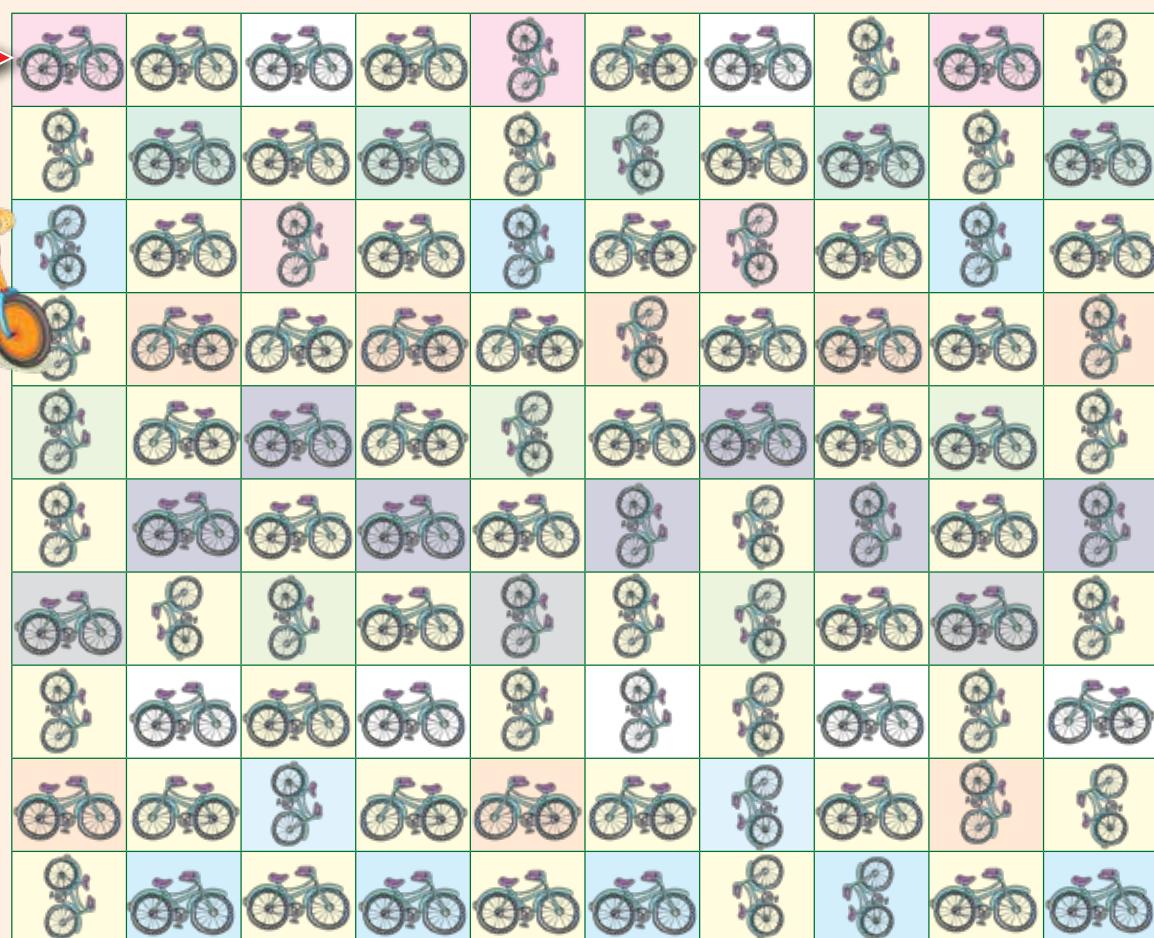
Riñe ri edela nga iri ya 9.

Nne ndi na ndou.

Thusani Jim uri a wane ndila ya u ya hayani. Ni tea u tshimbila no livha he baisigiri ya sedza hone u itela u mu thusa u wana ndila kha meizi (mukwita).

MATHOMO

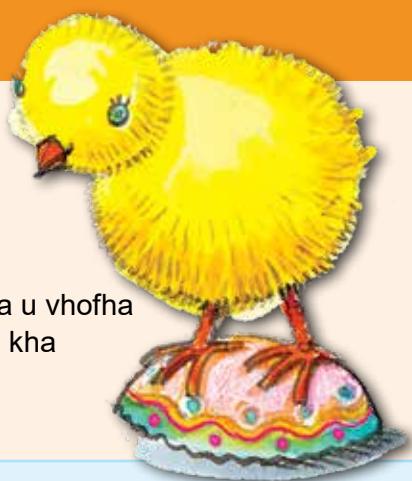
Itani tshikukwana tsha phomphom

Vhalani ndaela ni kone u ḥalutshedza khonani yaṇu uri ni tea u ita mini kha u khavhisia tshikukwana itsi.

Kha ri ambe

Zwine na tea u vha nazwo

Tshikate tsha wuļu ya u luka
Tshifhūtabibi tshithihi kana luđaraṭa lwa u vhofha
Maṭo, mulomo na milenzhe zwi no bva kha
siaṭari ja zwigeriwa
Guļuu i no fara

Kuitelwe kwa phomphom

Olani zwitendeledzi zwiħulwane zwivhili, zwi no fana kokotolo, kha tshipiḍa tsha khadibodo. Zwi gereni.

Olani zwitendeledzi zwiħuku zwivhili nga ngomu ha zwitendeledzi zwiħulwane. Zwi gereni, u itela uri zwitendeledzi zwaṇu zwiħulwane zwa khadibodo zwi vhe zwo no vha na mabuli vhukati nambatedzani zwitendeledzi izwi zwivhili, ni zwi pombe nga wuļu ya ḥada i tshi fhira kha buli ni tshi i tanda u mona na zwitendeledzi nga nn̄da u swika zwo no tandiwa tħothe. Ni nga shumisa vhutambo vhuvhili kana vhuraru u itela u pomba zwitendeledzi nga u ḥavħanya.

Ni tshi shumisa tħigero tshi no fhira, gerani wuļu memeni dza zwitendeledzi izwi zwivhili.

Tomani tshifhūtabibi kana vuđaraṭa ha u vhofha uri ni ite milenzhe ya tshikukwana.

- Lunzhedzani luđali lwa wuļu vhukati ha zwitendeledzi zwa khadibodo ni vhofhe zwi khwaṭhe. Vhofhani mapfundu mavhili, ni kone u bvisa magaraṭa.
- Zwino itani phomphom ḥukhu nga zwiħa zwitendeledzi zwiħuku. Itani zwi no fana na zwa u thoma nga nn̄da hauri phomphom iyi a i ḥodi milenzhe.

Zwino itani tshikukwana tshaṇu

- 6 Nambatedzani phomphom mbili nga guļuu.
- 7 Petani tshifhūtabibi kana luđaraṭa lwa u vhofha uri ni ite milenzhe mivhili ya tshikukwana.
- 8 Gerani milenzhe, maṭo na mulomo zwi tshi bva kha siaṭari ja zwigeriwa ji re murahu ha bugu yaṇu.
- 9 Nambatedzani izwi zwithu kha phomphom dzanu nga guļuu.

Kha ri īwale

Rinani tshikukwana tshaṇu dzina.	
Ni fanela u vha na mini uri ni kone u ita dziphomphom?	
Ndi nga mini ni tshi tea u vha na guļuu?	

Duvha:

Tshikukwana tsha kubogisi kwa makumba

Kha ri ite nyito

Ni nga shumisa maipfi a tevhelaho uri a ni thuse.

pennde

Kubogisi kwa makumba

nga nn̄da

nga ngomu

geredzelani

tshigero

Ni tea u vha na matheriala?

zwivhumbeo zwa ḥofunderaru (thiraiengele)

Ndaela

1

2

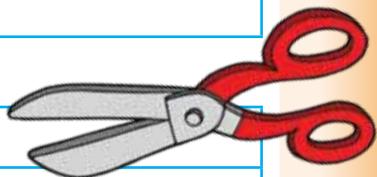
3

4

5

6

7

A

DENZHE LA VHANA

Dzina ja gurannda

Deithi

22 Lambamai 2015

Thoho ya mafhungo

Nwana wa miñwaha ya 11 u andadza bugu ya u bika

Zoe Bain Nđivhadzamuvhigi

Phara i re marangaphanda

Jack Witherspoon u fana na mutukana muñwe na muñwe a re na miñwaha ya 11. U tamba nga tshikeitibodo, u tamba bola ya milenzhe nahone u pfana na u bika.

Kha ri ambe

Vhalani atikili A na B vhuvhili hadzo. Musi ni kha tshigwada, ambani nga idzi atikili. Ambani nga phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho.

Thoho dza mafhungo ndi dzifhio nahone dzi kunga dzangalelo lashedu nga ndila ifhio?

Ndi zwifhio zwi re kha phara ya u thoma nahone zwi kunga dzangalelo lashedu nga ndilade?

Atikili iñwe na iñwe i khou amba nga mini?

Atikili iñwe na iñwe i amba nga zwiitei zwifhio?

Fhedziha Jack, we a fhedza miñwaha minzhi tshee a bebwa a tshi khou lwa na vhuhota, u kha di tou bva u andadza bugu yawe ya u bika ya u tou thoma i no pfi "Twist it up".

Jack u thoma u takadzwa nga u bika e na miñwaha ya sumbe musi we a fhedza tshifhinga tshilapfu e sibadela. O vha a tshi anzela u talela mbekanyamushumo kha thelevishini ya henengei sibadela, ha vha hone he a tangana hone na tshanele ya Food Network.

A thoma u diitela risipi dzawe ene muñe zwenezwi e sibadela, a ri musi a tshi vhuya hayani, a thoma u dzi edzisa.

Bugu ya Jack i khou rengiwa liphasini lothe, nahone u ita kosekose ya tshelede i no bva kha thengiso ya bugu a i fha vhana vha vhashai uri i vha thuse musi vha tshi lwala.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesu phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

Tshikolo tsha New Town tshi a wina hafhu

8 Thafamuhwe 2015

Bheki Phakati

Gireidi 4 ya Tshikolo tsha New Town yo wina pfufho musi hu tshi fhululedzwa World Book Day mulovha. Kiliyi ya Gireidi 4 yo vhalela zwitiori vhana vha Gireidi 1 na 2 afha tshikoloni tshavho. Nwana muñwe na muñwe wa Gireidi 4 o vhalela zwitiori vhana vha Gireidi dza phasi. Vhana vha kiliyi ya Gireidi 4 vho tou diitela bugu dzavho vhone vhañe.

Dziñwe bugu dzo lambedzwa nga vhaanqadzi nga mahala. Vhana vhañku vha Gireidi 1 na 2 vho takalela bugu idzi dza makolokolo. Vhunzhi ha vhana vha bva miñani ya vhashai lune vha si vhe na bugu dzavhuñi ngaurali miñini yavho.

Kha ri ñwale

Shumisani thangi dza u tukufhadza dza **tshi, ku** na **lu** kha madzina a re zwitangeni ni a ñwale afho zwikalani.

Vha ri vho vhuya na _____ kwa Mbabe (mutukana)	(Nndu) _____ ku no rengiswa khakwo aisikhirimu kwo vula.
Ni songo mu nyadza na ri ndi _____ lu do ni mangadza (musekene)	Neani (tshimange) _____ lwo xelaho vhudzulo.
Khaphu yo winwa nga _____ (musidzana) tsha fhano.	(Nndu) _____ tshi no rengiswa khatsho aisikhirimu tsho vula.
(Thanda) _____ lwo vundea.	Hu pfi (khaladzi) _____ kwawe kwo wina pfufho ya bugu.

U shumisa **tshi, ku** na **lu** Ri shumisa lu kha u sumbedza u sekena ha tshithu. "Lutanda lwo vundea." Ri shumisa **tshi** na **ku** kha u sumbedza u tukufhalu ha tshithu. "**Tshitukana** tsha fhano tsho vhuya na **kunoni** kwa u fuwa."

Itani ndongazwiga dzo teaho magumoni a mafhungo aya.

Yoo Jack o ñwala bugu ya bvumo _____

Namusi lo vha li Duvha la Bugu la Lifhasi _____

Ndi nnyi we a wina pfufho _____

Ndi nga mini Tshikolo tsha New Town tsho wina pfufho _____

Mutatisano wa Design a Bookmark.

Vhasidzana vhavhili vha kiliysi ya Gireidi 4 vho wina Muñatisano wa *Design a Bookmark*. Vhawini, Bongi Dube na Mary Smit, vhe vha vha songo takala zwone, vho wina pfufho ya bugu dza fumi ne vha ita tswayabugu dici songo ñowelwaho.

Bongi Dube na Mary Smith

Vhawini vha Muñatisano wa *Design a Bookmark*

Kha ri ite nyito

Shumani na khonani yanu ni pulane atikili ya gurann̄da i no amba nga zwe zwa koniwa tshikoloni tsha hanu. Atikili yanu i tea u vha na vhulapfu ha maipfi a vhukati ha 60 na 80.

Elekanyani nga ɻhoho ine na ڏo ڻwala ngayo. ڻwalani ɻhoho ya atikili yanu vhukati ha mepe wa muhumbulo ni dzenise zwibogisini zwiŋa zwithu zwiŋa zwine na ڏo ڻwala ngazwo. Ni nga kha ڏi shumisa mepe wa muhumbulo uri u ni dededze musi ni tshi ڻwala atikili ya gurann̄da.

1

2

Atikili yanga ya gurann̄da ndi:

3

4

- Shumisanī mapa wa mihumumbulo uri u ni thuse u pulanelu u ڻwala
- ڻwalani mvetamveto

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

DENZHE LA VHANA

Thoho

Duvha

Olani tshifanyiso tshi no amba nga atikili iyi

Kha ri ite nyito

Lugisani tshipitsi tshi no amba
nga atikili yanu ya gurannda.

Shumisani vhusevhedi hu
tevhelaho uri hu ni thuse.

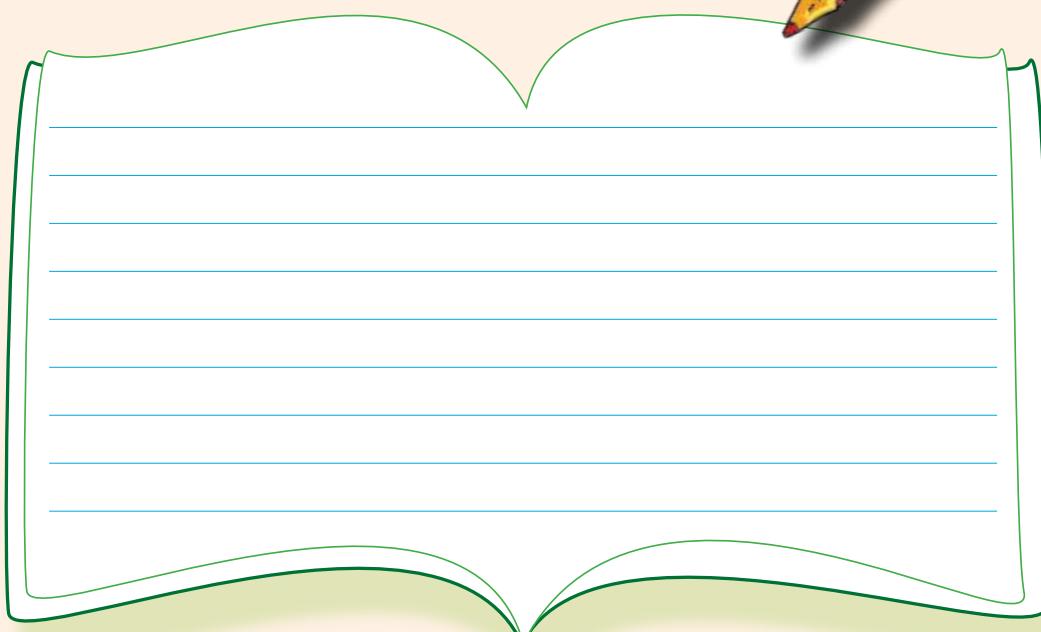
VHUSEVHEDI HA TSHIPITSI TSHO LUGISWAHO

- Mukumedzo wanu u tea u vha na na mathomo,
mutumbu na magumo.
- Dubekanyani zwiitei nga ngona.
- Ni elelwe u ima nga ngona.
- Shumisani khalo yone ya ipfi.
- Ni vhe na vhutanzi uri vhothe vha
khou ni pfa.
- Ambani ipfi lo tamba.
- Lavhelesani vhathetshelesi.

Kha ri nwale

Djiteleni notsi pfufhi.

Duvha:

Kha ri ñwale

1 Muđi muthihi

Mivhili

2 Lino lìthihi

Mavhili

3 Sekwa lìthihi

Mavhili

4 Lwayo luthihi

Mibili

5 Tamatiši lìthihi

Mavhili

6 Mutukana muthihi

Vhavhili

7 Mulilo muthihi

Mivhili

8 Tshisibe

Zwivhili

9 Mulenzhe muthihi

Mivhili

10 Musadzi muthihi

Vhavhili

11 Khovhe nthihi

Mibili

12 Mbevha nthihi

Mibili

13 Shango lìthihi

Mavhili

14 Ñwana muthihi

Vhavhili

15 Luaviavi luthihi

Mibili

16 Lulungu luthihi

Mavhili

U ditola

Ndi a kona

u vhala lungano lwa sialala.

u vhala risipi.

u vhala ndaela.

u vhala atikili ya gurannđa.

u topola ḥoho ya mafhuno, ndivhadzamuhwali na marangaphanda.

u pulanelu u ñwala tshitiori.

u pulanelu u ñwala ndaela.

u pulanelu u ñwala risipi.

u humbulela zwiṭori na kufhelele kwazwo.

u ita litambwa ja tshitiori.

u topola vhaanewa, puloto na fhethuvhupo.

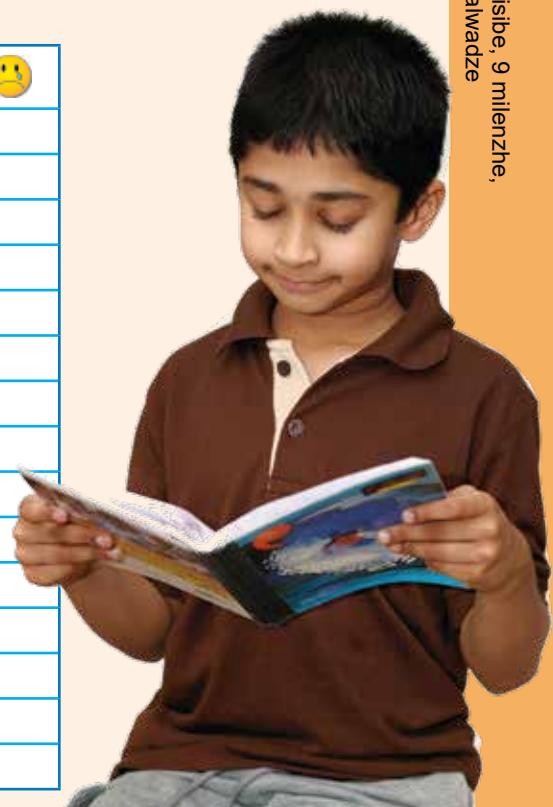
u shumisa thangi na mitshila.

u shumisa masalavhuñe na masalamasumbi.

u shumisa thangi dza u ṭukufhadza tshi, ku na lu.

u shumisa ndongazwiga dzo teaho magumoni a mafhuno.

1 miđi, 2 zwikolo, 3 maño, 4 zwisidzana, 5 vhatukana, 6 mađatasi, 7 miungo, 8 zwisibe, 9 milenzhe,
10 vhasidzana, 11 khovhe, 12 mbevha, 13 makole, 14 viana, 15 nyavinyavi, 16 mawadze

Ńwalani tshiṭori

Kha ri ńwale

Ambani na khonani yanu nga tshiṭori tshine na khou ḥodou tshi ńwala. Ńwalani mihumbulo yanu kha siaṭari ili.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulanelu u ńwala
- Ńwalani mvetamveto • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu • Vusuludzani marīwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho • Zwino ńwalani marīwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Duvha:

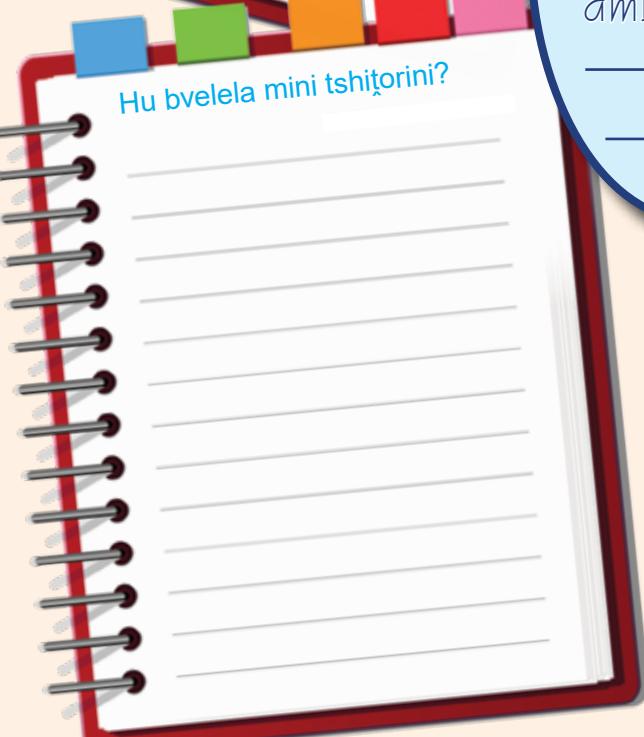
Vhaanewa vhangana ndi vhonnyi?

Tshiṭori itshi tshi itea ngafhi?

Hu bvelela mini tshiṭorini?

Tshiṭori tshi ambā nga

Tshiṭori tshi fhela nga nđilade?

Diiteleni bugu. Gerani siaṭari li tevhelaho la heyi bugu. Gerani kha mitaladzi yo ṭhukhukanyiwaho. Petani kha mitaladzi heyi. Kha khavara yayo, ńwalani dzina la bugu yanu. Ńwalani dzina lajanu nga fhasi ha dzina la bugu ngauri ndi inwi muñwali. Olani tshifanyiso kha khavara. Zwino ńwalani tshiṭori tshaṇu buguni.

MALUGANA NA MUÑWALI

Nwalani dzina lañu

Miñwaha yanu

Hune na dzula hone

8

Olani tshifanyiso hafha.

Liga la 2: petani kha mutalo wa zwithoma.

Liga la 3: sitepulara kha lumppulu.

Nwalani dzina la bugu hafha.

Nwalani dzina lañu hafha (ndi inwi muñwali).

1

Liga la 4: gerani kha mutalo nga murahu ha musi no sitepulara bugu yanu.

Liga la 1: petani kha mutalo wa zwithoma.

5

6

7

4

8

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Thomani u ካውልा tshiṭori tshañu hafha.

2

Olani tshifanyiso hafha.

Fhedzisani tshiṭori tshañu.

7

3

9

Iṣani phandä na tshiṭori tshañu hafha.

magumoni a tshiṭori.

Nwalaní urí hu bvelela mini

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Z
W
i

Thero ya 3: Zwi kha zwothe zwine ra vhala

r
e

n
g
o
m
u

Mañwalwa a mafhungomatsivhudzi
Themo ya 2: Vhege dza 1 - 2

33 Mutsho u ri mini? 70

U vhala mafhungomatsivhudzi a u tou vhonwa. U vhala tshati ya mutsho na tshatidungo ya kunele kwa mvula. Therisano yo disendekaho nga tshati ya mutsho.
U qula mafhungomatsivhudzi a tshi bva kha tshati ya mutsho hu tshi vhambedzwa mutsho wa fhetu ho fhambananaho.

34 Mutsho wa ñamusi ndi . . . 72

U ita tshati ya mutsho hu tshi shumiswa zwigeriwa.
U vhiga mvumbo ya mutsho kha mbekanyamushumo ya TV.
Vhagudi vha ela kuvhigele kwavho khathihi na kuvhigele kwa vhañwe ngavho kiñasini.

35 U shumisa mañaluli kha u talula madzina 74

U shumisa mañaluli kha u talutshedza zwifanyiso.
U ñivhadzwa digirii dza mbamedzo.
U vhumba mafhungo hu tshi shumiswa mañaluli e a ñewa.
U fhedzisa tshitori hu tshi shumiswa mañaluli o teaho.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

36 Zwo itea kale 76

Tshifhinga tsho fhiraho: maiti a wanalesaho (maanzeli) na a sa wanalesi.
U ñwala zwiñwaliwaho dayarini zwi kha tshifhinga tsho fhiraho.
U topola maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.
U ñwalulula mañwalwa a tshi bva kha tshifhinga tshi ñaho a tshi ya kha tsho fhiraho.
Mañaluli a mbamedzo/digirii dza mbamedzo.

37 U vhalela mafhungo matsivhudzi 78

U vhala ñiñwalwa ja mafhungomatsivhudzi – phamfuñethe. Tholokanyondivho yo disendekaho nga phamfuñethe.
U ita phamfuñethe i re na zwi no tou vhonwa zwi tshi ñea vhatu mafhungomatsivhudzi.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

38 U netshedza mafhungomatsivhudzi 80

U pulanelu u ñwala phamfuñethe.
U ita phamfuñethe i ñea vhatu mafhungomatsivhudzi a re na zwi no tou vhonwa nahone zwo tou ñwaliwa.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

39 U vhala tshati urí ni wane mafhungomatsivhudzi 82

U vhala tshatidungo ya mitambo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshatidungo.
U ita ñoñdisiso na u shumisa mafhungomatsivhudzi e a waniwa kha u ita tshatidungo.
U vhigela tshigwada tshatidungo.

40 U vhambedza zwithu 84

Nðowedzo ya digirii dza mbamedzo.
U shumisa digirii dza mbamedzo kha u talutshedza nyolo/tshifanyiso.
Digirii dza mbamedzo dzine dza tea u elelwa.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

U vhala nganeapfufhi na u ñwala talutshedzo ya mvumbo
Themo ya 2: Vhege dza 3 - 4

41 U vhala tshitori: Vhudifari ha Lulu 86

U fhedzisa tholokanyondivho yo disendekaho nga tshitori.
U sedzesuuri muanewa muhulwane u shanduka nga ñilade u bva mathomoni u swika magumoni a tshitori.
U ita ngaganyamvumbo mbili dza muanewa: u rangani na ñga murahu.
U bveledza ñitambwa ñi no sumbedza vhabvumbedzwa vho fhambanaho vha tshitorini.
U shumisa mañaluli kha u talutshedza vhaanewa vha re tshitorini.

42 Elekanyani ñga tshitori ñtshi 88

U ñwala zwi ñwalwaho dayarini zwi tshi vhonwa ñga ñito ja muanewa.
U topola maipfi oþe a no talutshedza e a shumisa kha ngaganyamvumbo ya muanewa.
U topola vhonefhungo na maiti mafhungoni.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

43 Ñwalani tshitori 90

U pulanelu u ñwala tshitori hu tshi ñalutshedzwa na u bveledza muanewa.
U shumisa mapa wa mihibbulu kha u ñalutshedza mvumbo khulwane dza muanewa.
U ñalutshedza uri muanewa u shanduka nga ñilade u bva mathomoni u swika magumoni a tshitori.

44 Musi maiti e mushumoni 92

U ñwala mafhungo a no yelana na maiti e a shumisa zwifanyisoni.
U livhanya maiti a tshifhinga tsha zwino na a tshifhinga tsho fhiraho khathihi na thutha maiti a si one.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.
U vhala tshitori ho sedzeswa vhaanewa vhahulwane.
Tholokanyondivho i re mbudziso ñoñdisosi dzi no kwama vhaanewa.

45 Dayari ya tshiphirini ya Mandu 94

U vhala tshitori ho sedzeswa muanewa muhulwane.
Tholokanyondivho i re na mbudziso dza ñhalaphindulo dzi no kwama vhaanewa.

46 Ndi vhatude? 96

U nweledza tshitori dayarini hu tshi tevhedza tshifhinga tsho fhiraho.
Therisano nga muanewa muhulwane na mvumbo yawe.
U topola mvumbo dza muanewa muhulwane na u shumisa mañaluli kha u mu talutshedza.
U ñwala ñalutshedzo ya muanewa muhulwane.
Ndogazwiga: maambelwa na pheleledzo dza mafhungo.

47 Maiti hafhu 98

Mapfanisi sa tshipida tsha nyito
U shandula maiti a re mafhungoni a tshi bva kha tshifhinga tsha zwino a tshi ya kha tshifhinga tsho fhiraho.
Pfano ya ñefhungo na ñiti.
U rekhoda maipfi maswa na talutshedzo dza kha dikishinari ya ene muñe.

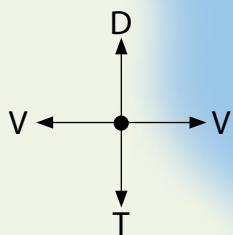
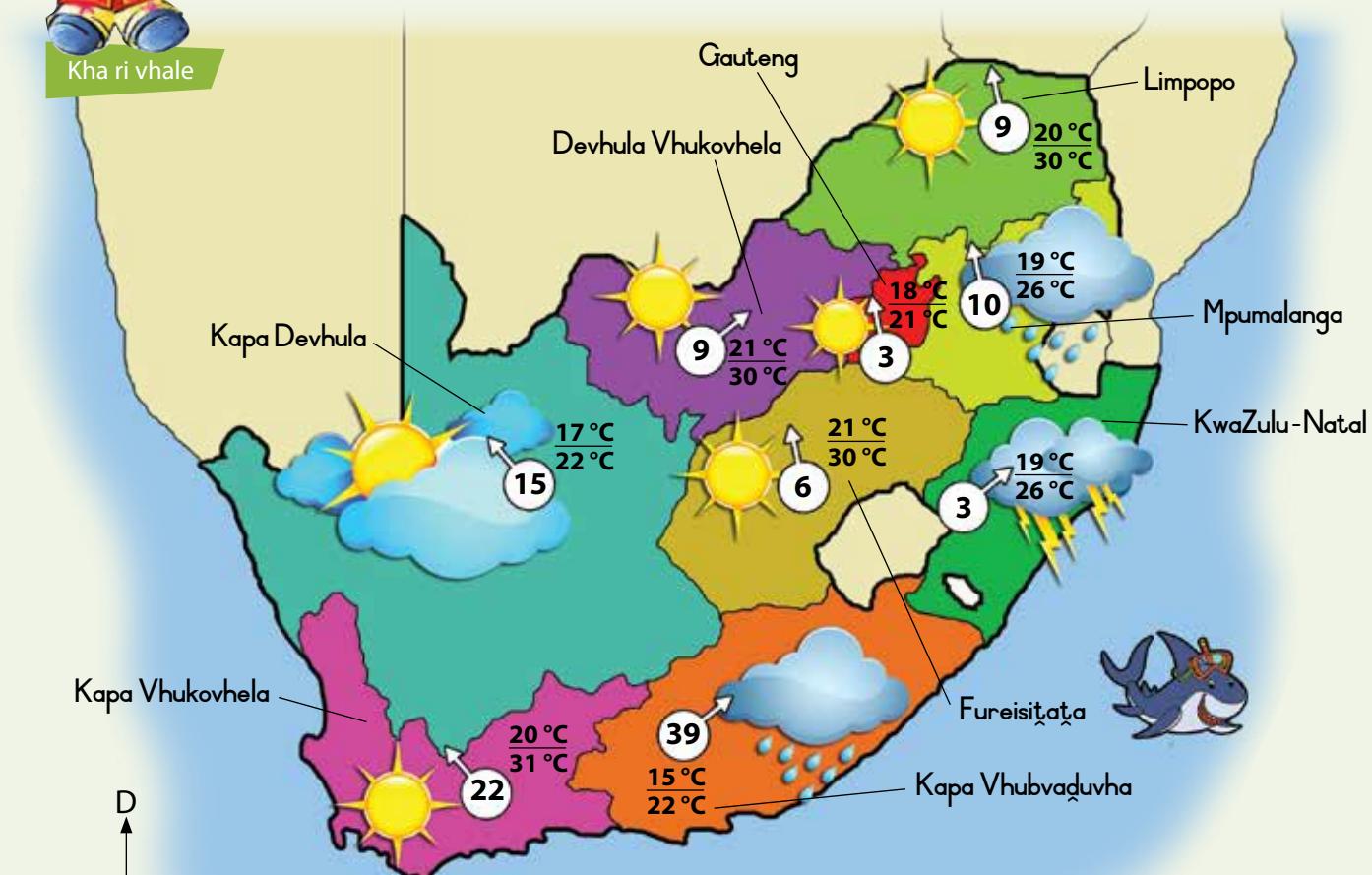
48 Pulanelani u ñwala tshitori 100

U shumisa kuitele kwa u ñwala, u songa mutumba, u ita mvetamveo na u dzudzanya.

Kha ri vhale mepe wa mutsho.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga mepe wa mutsho.

- Tshati i ni vhudza mini nga mutsho wa vunduni ja hañu?
- Mutsho wo tou ralo zwavhukuma ñamusi?
- Ambani nga mutsho wa mavundu mañwe.
- Vhatu vha Kapa Vhubvaduvha vha tea u ambara zwiambarođe kha mutsho wo raliho?
- Hune mutsho wa vha wavhudisa.

Khii ya zwiga zwa mutsho			
Muya	22	Makole fhaļa na fħala	
Thempheretsha	20 °C 31 °C	Mvula	
Phenyo na mvula ya mithathabo		Mutsho wa masana	
Makole		Khuli	

Duvha:

Kha ri ንwale

Mvula ya ንwedzi: Newville

Didzhieni ni tshi khou ya u vhala mvumbo ya mutsho kha TV ni tshi khou shumisa mepe u re kha siaṭari ḥa seli. ንwalani zwine na ዕ amba kha vundu ዘinhwe na ዘinhwe.

ጀwalani madzina a mavundu.	Talutshedzani mutsho. Thomani nga u amba uri thempheretsha i ዕ vha ifhio, ni kone u amba uri i ዕ na, hu ዕ vha na makole kana u ዕ vha mutsho wa masana naa.

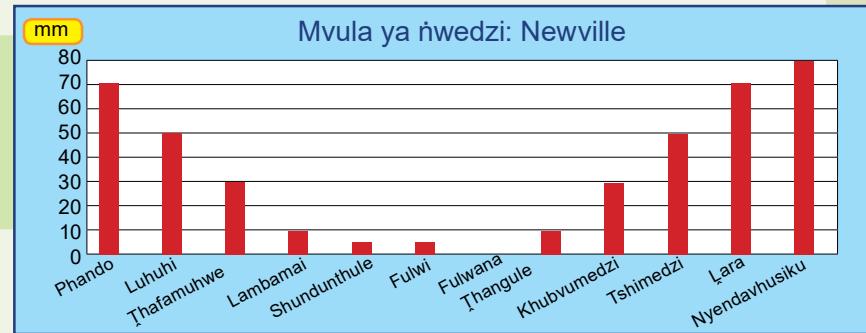
Kha ri vhale

Vhalani tshati ine ya khou sumbedza tshikalo tsha mvula tsha Newville kha miñwedzi ya fumbili (12). Ambani na muñwe nga inwi uri ho na mvula nngafhani ንwedzi muñwe na muñwe.

Kha ri ንwale

Zwino fhindulani mbudziso hedzi.

Ndi nga ንwedzi ufhio he ha nesa mvula?

Ndi nga ንwedzi ufhio he ha vha ho oma?

Ndi miñwedzi ifhio i no wela kha khalañwaha ya mvula?

Nañwaha ho na mvula nngafhani?

Ndi miñwedzi ifhio ye ya vha na tshikalo tshi no lingana tsha mvula?

Ndi miñwedzi ifhio ye khayo hu si ne mvula?

Ni vhona u nga tshifhinga tsha khwiñesa tsha u thoma u lima ndi tshifhio? Ngani?

fhisā

fhisēsa

fhisēsesa

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ite nyito

Itani tshati ya mutsho. Gerani zwiga zwa mutsho zwi re nga fhasi kha siaṭari ili ni zwi nambatedze kha mepe uyu mavunduṇi o fhambananaho.

Kha ri ambe

Musi no no nambatedza zwiga izwi, ambanī na khonani yanu nga tshati ya mutsho. Ni ambe uri mutsho wo ima nga ndilade vunduṇi lihwe na lihwe.

mvula	makole	makole fhaṭa na fhaṭa	mutsho wa masana	khuli	phenyo na mvula ya mithathabo	gambogo	muya	mutsho wa masana

Duvha:

Kha ri nwale

Didzhieni ni tshi khou vhudza vhataleli vha TV nzulele ya mutsho. Talutshedzani nzulele ya mutsho ya vunduni ljhwe na ljhwe. Hothe vhudzani vhataleli zwine na vhona vha tshi nga ambara zwi no yelana na mutsho wa henefho. Vha vhudzeni uri mutsho uyu u do kwama mishumo ya hayani nga ndilade (tsumbo: u kuvha), kana uri vha tea u dola zwidolo zwa u thivhela duvha naa. Talutshedzani vhorabulasi uri ndi mutshode une vha tea u u lavhelela.

Vundu	Nzulele ya mutsho

Kha ri ambe

Zwino
vhigani
mvumbo
ya mutsho
yanu.

Lo tsha, ndi nne

a no khou vha disela mvumbo
ya mutsho wa qamusi.

MUDEDEZI: Tsaino

U ditola

Ndo

vhiga mutsho nga ndila i no pfala?

fha vhathu mafhungomatsvhudzi o
linganaho a no kwama mutsho wa vundu
ljhwe na ljhwe?shumisa luamba lwo teaho vhataleli vha re
vhathu vhahulwane?

shumisa maipfi one a "mutsho"?

vha ndo lavhelesesa vhataleli vhanga musi
ndi tshi khou vhiga?

MĀTALULI: Ni do vha ni tshi kha q̄i zwi humbula uri madzina ndi thinwa dza vhathu, fhethu na zwithu. Maṭaluli a ri nea mafhungomatsivhudzi a no kwama muthu, fhethu kana tshithu. A ḥalutshedza **madzina**. A ri vhudza nga mbonalo, vhudipfi, munukho kana muthetshelo wa zwithu kana muthu nahone a ita uri zwine ra amba kana ra ḥwala zwi takadze.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Zwoṭhe zwi amba nga madzina. Vhudzani khonani yaṇu uri izwi zwithu zwi vhonala, zwi nukha, zwi phuphuledzea na u thetshelea nga ndilade.

Kha ri ḥwale

Zwino livhanyani maṭaluli a re kha kholomo ya u thoma na madzina a re kha kholomo ya vhuvhili.

zheuzheu
naka
magodzhogodzho
luvhilo
đifha
fhisā
nakelela
dudela
nukha

tie
bada
maluvha
masilapere
matshipisi
mashika
goloi
khekhe
kumangana

Nangani phara ḥthanu dza madzina na maṭaluli dzine dza bva kha mitevhe i re afho n̄tha ni dici shumise mafhungoni maṭanu.

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

Kha ri ḥwale

Vhalani tshiṭori tshi re afho fhasi. Ni kone u ḥwala ḥitaluli ḥa dzina ḥiḥwe na ḥiḥwe uri ni zwi vhone uri tshiṭori itshi tshi vho takadza nga ndilade.

- Illo ḫuvha! _____ .
- Watshi yanga ya _____ ya mbo lila.
- Nda tsa mmbetenī wanga wa _____ .
- Nda mbo ambara vhurukhu hanga ha _____ na dzhesi yanga ya _____ .
- Nda nwa dzhusi ine ya _____ khathihi na u ḥa sangwetshi ye ya vha i tshi _____ .
- Ndi tshi fhedza nda namela bisi ya _____ .

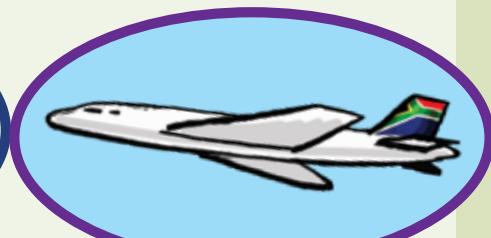
Zwino ḥwalani mafhungo a malo a no amba nga kufhelele kwa tshiṭori itshi. Ni shumise maṭaluli kha u ḥalutshedza madzina othe e na a shumisa.

i na luvhilo

i na luvhilosa

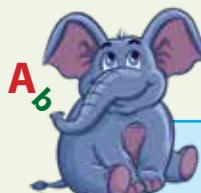
i na luvhilosesa

Tshifhinga tsho fhiraho: Ri shumisa mapfanisi a ȝefhungo kha u sumbedza zwifhinga. Mapfanisi a tshifhinga tsho fhiraho a vhonala nga pfalathaphuwi o.

Kha ri ȝwale

Dayari yanga

A
6

Divhamaiþfi

Talani mutalo ni tshi livhanya maiti a re kha tshifhinga tsha zwino na maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

dzi la

vha tshimbila

u sea

ni vuwa

ri tamba

tshi thoma

vha ȝoda

tshi ya

zwi dzhia

lu gidima

tshi tshimbila

zwi imba

ku gidima

li bambela

a renga

vhu edela

o sea

no vuwa

dzo la

vho tshimbila

tsho thoma

ro tamba

tsho ya

vho ȝoda

lwo gidima

zwo dzhia

zwo imba

lo bambela

tsho tshimbila

ho edala

kwo gidima

o renga

Zwino tagedzelani mapfanisi a re kha vhuthihi.

Ni talele nga fhasi mapfanisi a re kha vhunzhi.

Duvha:

Kha ri vhale

Vhalani imeili ye Jim a nwalela Mandu. O i nwala i kha tshifhinga tshi qaho. Tangedzelani maiti a re kha imeili ya Jim. Ni kone u nwala zwe a nwala zwi kha tshifhinga tsho fhiraho.

M A I P F I

M
A
S
W
A

Ha

manduK@gmail.com

I bva kha

jimS@yahoo.com

La 11 Thafamuhwe 2015

15:14

Mandu wanga

Matshelo ndi khou ya khempheni ya bola ya milenzhe. Ri do tshimbila lwendo lwa awara tharu ri tshi ya. Ri do ja tshilalelo musi ro no pakulula bege dzashu nahone ri do edela lo no swifhala. Ri do vuwa nga matshelonitsheloni ra ja vhuragane. Vho Khoutshu (mugudisi) vhashu vha do ri sumbedza kuitele kwa nyonyoloso. Ri do tamba bola tshifhinga nyana ra kona u vhona muvi dza bola.

I bva kha

Jim

Rumelani

o naka

onakesa

o nakesesa

U vhalela mafhundo matsivhudzi

Kha ri vhale

Vhunzhi ha vhana vha ita nyonyoloso tshifhinga tshothe vha sa swiki hune vha humbula uri vha khou i ita. Vha ita nyonyoloso musi vha tshi khou tamba mudavhini kana luvhandeni lwa u tambela kana vha tshi khou raha bola tshikoloni kana vha tshi gidimela bisi.

Musi ni tshi ita nyonyoloso, ni thusa muvhili wanuuri u khwathé u itela uri u kone u ita zwine na tama u ita. Lingedzani u shumisa muvhili wanu duvha lihwe na lihwe! Khezwi ni sa iti zwa u bambela, u dzhoga, u tshimbila, u namela baisigiri, mitharamuwo, u dantsa, u tshina kana u tamba bola kana nitebolo.

Nyonyoloso i ni nea mbilu yo takalaho.
Musi ni tshi ita nyonyoloso mbilu yañu i a bommbesa malofha, ni fema nga u tshavanya nahone muvhili wanu u wana okhisidzheni nnzhi.
Hezwi zwi ita uri mbilu i khwathé.

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni sa athu vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfectesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

Musi ni tshi khou vhala

Miniti muñwe na muñwe wa nyonyoloso u na mushumo.

Nyonyoloso i khwathisa misipha

Nyonyoloso i khwathisa misipha yañu. Ni nga ita nyonyoloso nnzhi ni sa neti.

Nyonyoloso i ita uri ni lungulule muvhili

O onyolowa na u tharamuwa zwi lungulula muvhili. Hezwi zwi amba uri ni nga kona u tshimbidza zwanda na milenzhe ni sa pfi mirado yo hwetekana kana i tshi vhavha.

Nyonyoloso i ita uri tshileme tshanu tshi langee.

Musi ni tshi ita nyonyoloso, muvhili wanu u vhulunga mapfura a tshikalo tsho linganelaho. Zwi ni thusa uri tshileme tshanu tshi langee – ni si nonese.

Fhungudzani u talela TV na u tamba mitambo kha khomphyutha

Mutakalo wa vhana

Vhana vha tea u ita nyonyoloso tshifhinga tshinzi vha sa fhedze tshifhinga tshinzi vho talela TV

Kha ri ñwale

Vhalani atikilli ni fhindule mbudziso idzi.

Ulu ndi lushaka lufhio lwa mañwalwa?

A	Ndi risipi
B	Ndi lungano
C	Ndi liñwalwa ja mafhungomatsivhudzi
D	Ndi ñhalutshedzo

Mañwalwa aya a ri vhudza uri vhana vha tea u fhedza tshifhinga tshinzi vha tshi khou ita mini?

A	Vha sa ñesi
B	Vha sa taleli TV
C	Vha sa iti nyonyoloso
D	Vha sa tshimbilesi nga mimodoro

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

Atikili iyi i amba nga mbuelo tharu dza nyonyoloso. Ndi dzifhio?

Ni vhona u nga muhwali u khou amba mini nga maipfi a “mbilu yo takalaho”?

Ñwalani phamfu^lethe ya inwi muñe ni tshi sumbedza vhuhulu ha nyonyoloso.

Kha ri ite nyito

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

U netshedza mafhungomatsivhudzi

Kha ri ite nyito

Pulanani na u ḥwala phamfuļethe ya inwi mune.

Ni do ḥwala nga mini?

1 Ni do bula mafhungomatsivhudzi afhio?

Handwriting practice lines for question 1.

2 Ndi nga mini mafhungomatsivhudzi
aya e na mushumo?

Handwriting practice lines for question 2.

3 Ndi vhonnyi vhane vha do vhuvelwa nga
mafhungomatsivhudzi aya?

Handwriting practice lines for question 3.

4 Vhađivhi vha ri mini nga ɻhoho iyi
ya mafhungo?

Handwriting practice lines for question 4.

Ni khou ṭodou vhudza vhatu mafhungomatsivhudzi afhio? Bulani mihibulo mivhili.

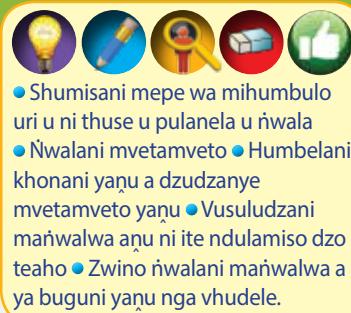
Handwriting practice lines for the sentence above.

Handwriting practice lines for the sentence above.

Ndi nga mini mafhungomatsivhudzi aya e na ndeme?

Handwriting practice lines for question 5.

Handwriting practice lines for question 5.

Duvha:

Kha ri nwale

Musi no no dzudzanya mañwalwa aňu, a ñwaleni nga vhudele afho tshikhalani tshe na ñewa. Ñwalani ñhoho tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.

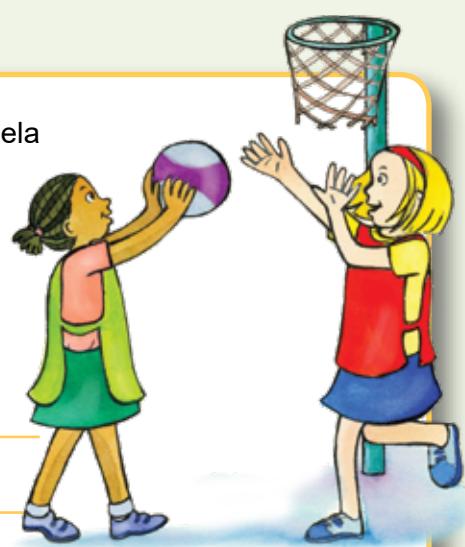
1		2	
3		Olani tshifanyiso tsha u sumbedza ñhoho.	
4		Ñwalani khephusheni ya tshifanyiso.	

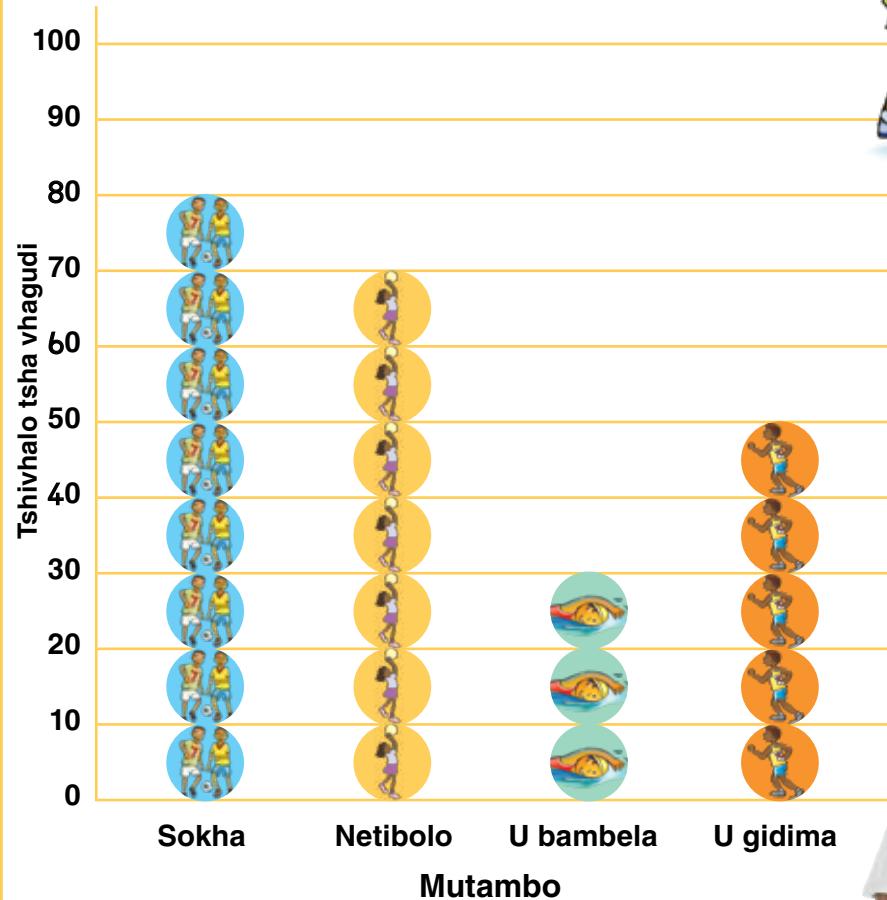

Kha ri ambe

Nyolo i re afho fhasi i ri vhudza uri vhana vha takalela mitambo ifhio.
I lavheleseni lwa tshifhinga nyana.

Mitambo ine vhana vha i funesa

Kha ri ambe

- Tshifanyiso tsho raliho tshi vhidzwa upfi ndi tshatidungo. Heyi i khou ri vhudza uri vhana vha takalelsa mitambo ifhio.
- Lavhelesani mutalo u re fhasifhasi ni vhudze khonani yanu mitambo ye ya buliwa.
- Lavhelesani nomboro dzi re kha tshanda tsha u monde tsha tshati ni ambe nomboro dze dza buliwa.

Duvha:

Kha ri nwale

Zwino fhindulani mbudziso hedzi.

M A I P F I

M
A
S
W
A

Vhana vhanzhi vha takalelesa mutambo ufhio?

Vhana vhanzhi a vha takalelesi mutambo ufhio?

Ndi vhana vhangana vha no takalela sokha?

Ndi vhana vhangana vha no takalela netibolo?

Ndi vhana vhangana vha no takalela u gidima?

Ndi vhana vhangana vha no takalela u bambela?

Kha ri ite nyito

Vhudzisani khonani yanu uri u takalelesa mutambo ufhio? Khałarani zwibujoko zwi re kha thebuļu i re afho fhasi ni tshi sumbedza mitambo ine vha i takalelesa. Thomani fhasi ha thebuļu.

10				
9				
8				
7				
6				
5				
4				
3				
2				
1				
	Sokha	Netibolo	U bambela	U gidima

Thebuļu yanu i do nga sa hei.

IO				
q				
8				
7				
6				
5				
4				
3				
2				
1				
	Sokha	Netibolo	U bambela	U gidima

Vha takalelesa mutambo ufhio? _____

A vha takalelesi mutambo ufhio? _____

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ḥwale

Ńwalani ḥtaluli ḥo teaho ni
tshi ṭalutshedza tshińwe na
tshińwe tsha
zwifanyiso izwi.

ndenyesesa

ndapfu

ndapfusa

khwaṭhesa

ndenya

ṭhukhu

khulwane

khwaṭha

khulwanesesa

ndapfusa (navhesa)

ṭhukhusa

ndapfusa

No guda uri mataluli a ṭalutshedza madzina,
sa tsumbo: Mmbwa **ṭhukhu** kana Mmbwa ndi
ṭhukhu.

Ri a kona u shumisavho mataluli kha u
vhambedza zwithu:

Tshimange ndi **tshituku**. Mbevha ndi **ṭhukhusa**.
Lusunzi ndi **lütukusesa**.

_____	khulwanesa	_____
ndapfu (navħa)	_____	_____
_____	_____	ṭhukhusa
_____	_____	ndapfusesa
_____	ndenyesa	_____

Duvha:

Digirii dza mbambedzo

Kha ri nwale

Jim

Ntakadzeni

Ajay

Fhedzisani mbambedzo

Jim u na maluvha **manzhi**.

Vhurukhu ha Jim ndi **vhulapfu**.

Ntakadzeni u na maluvha _____.

Vhurukhu ha Ntakadzeni ndi _____.

Ajay u na maluvha _____.

Vhurukhu ha Ajay ndi _____.

Vhonani

Pam

Devi

Vhonani o **lapfa**.

Bugu ya Vhonani ndi **khulwane**.

Kanakana o _____.

Bugu ya Kanakana ndi _____.

Devi o _____.

Bugu ya Devi ndi _____.

Ndi na tshilede **thukhu**.

Mushonga uyu u a **vhavha**.

Ene u na tshelede _____.

Uyu u a _____.

Uyu u na tshelede _____.

Uyu ndi wone u no _____ kha yothe.

Haya ndi mañwe
a mañaluli ane
na tea u a
elelwa.

khulu

khukhulu

khulukhulukhulu

tsekene

tsekenetsekene

tsekenetsekenetsekene

thukhu

thukhuthukhuhu

thukhuthukhuthukhuhu

zwinzhi

zwinzhizwinzhi

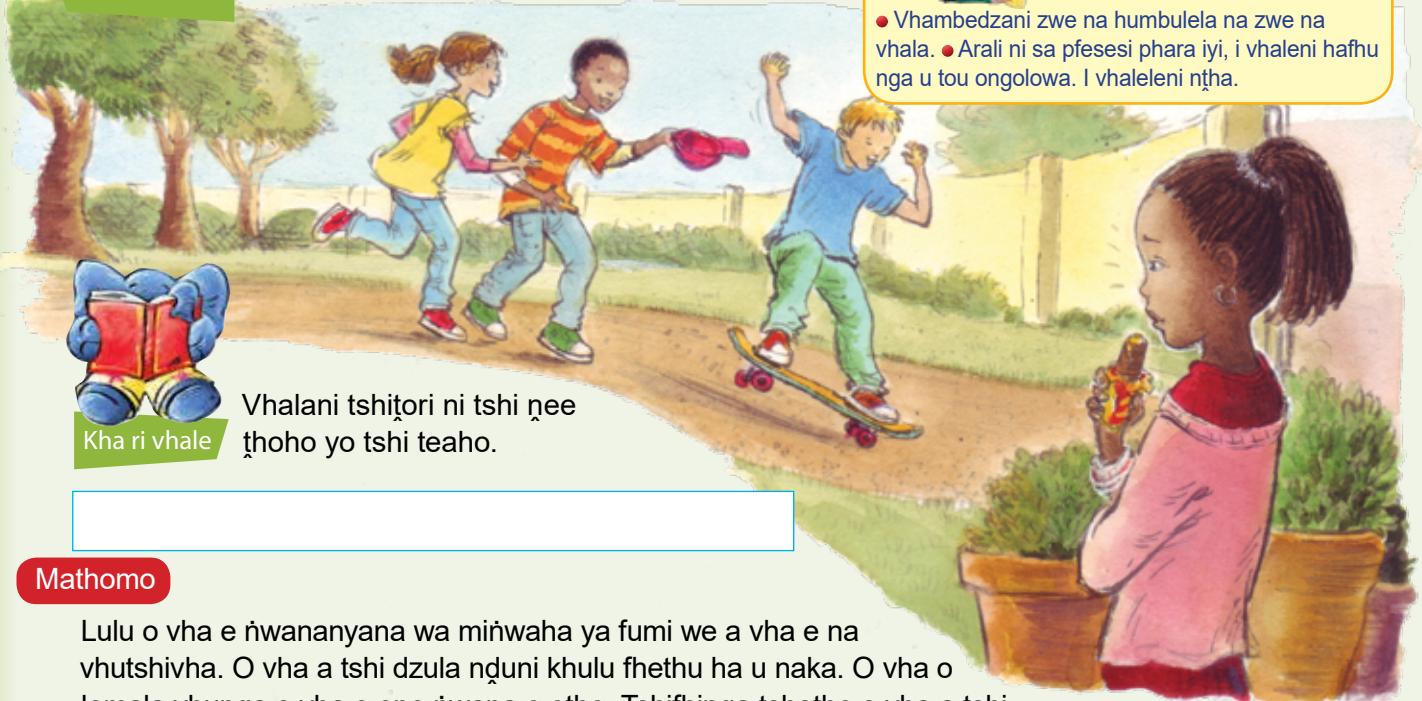
zwinzhizwinzhizwinzhi

U vhala tshiṭori: Vhudifari ha Lulu

Lavhelesani zwifanyiso ni vhudze muňwe nga inwi uri ni vhona u nga tshiṭori itshi tshi amba nga mini.

Kha ri ambe

Vhalani tshiṭori ni tshi nee ḥoho yo tshi teaho.

Mathomo

Lulu o vha e ḥwananyana wa miňwaha ya fumi we a vha e na vhutshivha. O vha a tshi dzula nduni khulu fhethu ha u naka. O vha o lemala vhunga o vha e ene ḥwana e eṭhe. Tshifhinga tshoṭhe o vha a tshi ja zwiliwa zwa mathakheni zwe a vha a tshi zwi ṭongisela khonani dzawe musi a tshi ṭafuna, ngeno a sa vha fhi. O vha a sa ḥei muthu thoyi dzawe na dzone. Liňwe ḫuvha nga Mugivhela nga masiari, Adam, Ndavhe na Kate vha ya u tamba na Lulu. Vha humbula u mu laya.

Mutumbu

Ndavhe a ḥuwa na tshikeitibodo tshawe tthiswa. Vhana avha vha sieliana u namela tshikeitibodo tsha Ndavhe vha tshi tsa vha tshi gonya phanda ha giratshi ya ha Lulu.

Lulu a humbela vhabebi vhawé uri vha mu rengel tshikeitibodo sa mpho ya Khirisimusi fhedzi vha hana.

A sinyuwa na u mbumbumala musi khonani dzawe dzi tshi hana a tshi namelavho.

“Musi inwi ni nga kha ḫi rengelwa tshikeitibodo tshanu, Lulu,” ndi John a tshi vhidzelela. “Ndi hone ni tshi ḫo diphina na riñe!”

Lulu a pfa o ḫungufhala na u khethululwa. O vha o lavhelela u diphina nga u tamba masiari ayo, fhedzi zwino u vho pfa e na vhumvumvu nahone o ḫungufhala. A zwi vhona uri o vha a sa fari khonani dzawe zwavhuđi nauri na vhone vha nga vha vho vha tshi pfa vho vhaisalavho.

Magumo

Khathihi fhedzi, a mbo ḫelwa nga muhumbulo. “Khezwi ni sa dzheni ngomu nduni ra nwa dzhusi na khekhe ya tshokoļeithi?” u ralo a tshi amba navho. “Ri tshi fhedza ri ḫo tamba mitambo kha khomphiyutha yanga.”

Khonani dza Lulu dza pfa dzo mangadzwa nga Lulu muswa. Vha pfa vho takala uri ha tsha humbulela ene e eṭhe. Vha vha na lutendo lwa uri u bva zwino u ḫo fhavho vhařwe vhathu thoyi dzawe na malegere misi yothe.

(Tsho pambiwa kha Mulingo wa ANA.)

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri maňwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siačari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vha leni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nt̄ha.

Duvha:

M A I P F I

M
A
S
W
A

Kha ri ካውለ

Tangedzelani ፈደራዊ ዘመን በትኩረት ነው.

Musi zwi tshi thoma, Lulu o vha e khonanide?

A	Ya mafunda na vhuhwavho
B	Ya vhutshivha na vhunwa
C	I no funa vhathu na mafunda
D	Ya vhutsha na tshiṭuhu

Lulu o vha a tshi dzula ngafhi? Fhethu . . .

A	hu re mudanani wo fhumulaho.
B	hu re na bada yo ደልሱ ጽዴት ተስኩር ነው.
C	hu re na midi yo nakesaho.
D	hu re na dzifulethe ndapfu ደሬቦኑን.

Khonani dza Lulu dzo mu dalela lini?

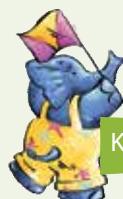
A	Nga masiari a Mugivhela የሁዋል እና ቤት
B	Nga madekwana a Mugivhela a murotho
C	Nga matsheloni a Mugivhela a mađumbu
D	Liñwe የሁዋል እና ቤት እና ቤት

Khanani dza Lulu dzo ita mini uri a zwi vhone uri zwine a khou ita zwo khakhea?

A	Mudanani wo fhumulaho.
B	Vho amba nae uri a songo tsha dzima vhathu zwithu.
C	Vho vha vha tshi ታደሰ ተስፋ ተስፋ ተስፋ ተስፋ
D	Vho mu rengela mpho ya Khirisimusi.

Ndi fhungo ፈቃድ ዘመን በትኩረት ነው.

Khonani dza Lulu dzo vha dici tshi vhone vhutshivha hawe sa ንዑስተኛ?

Kha ri ite nyito

Itani ፈጻሚ የሁዋል እና ቤት ነው. Ni tea u vha na vhaanewa vhaa: Lulu, Mary, John na Ndavhe.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Elekanyani nga tshiṭori itshi

Kha ri ḥwale

Didzhieni hu inwi Lulu. Nwalani phara ya maipfi a no swika 40 ni tshi nweledza zwe zwa bvelela kha inwi ḥamusi.

Nwalani mataluli ane a ṭalutshedza uri Lulu o vha e muthuđe mathomoni a tshiṭori na magumoni atsho.

Kha ri ḥwale

wa mbilummbi

wa vhukonani

wa mafunda

wa vhutsha

wa watāli

wa vhutshivha

wa vhulenda

wa mafunda

wa vhutsha

wa tseda

a sa funi vhatu

a no thusa

muvhi

wa vhuṭali

ndeňwa

o sinyuwaho

wa u dzula o mbumbumala

o takalaho

Duvha:

Kha ri ḥwale

Ńwalani ḥhalutshedzo ya mvumbo ya Lulu mathomoni a tshitor. Musi no no fhedza, talelani nga fhasi maipfi othe e na a shumisa ane a ḥalutshedza mvumbo.

M A I P F I

M

A

S

W

A

Zwino ńwalani ḥhalutshedzo ya khonani yaṇu ya mbiluni nga maipfi a fuiṇa. Musi no no fhedza, talelani nga fhasi maipfi othe e na a shumisa ane a ḥalutshedza mvumbo.

Ri ḥala maiti

Maiti ndi maipfi ane a ri vhudza uri muthu kana tshithu tshi khou ita mini.

Mutukana u raha bola. Ṭari ḥa wa.

Liiti ndi ḥone ipfi ḥi re na mushumo muhulwane fhungoni; arali ḥi siho fungo ḥi nga si ambe zwi no pfala, tsumbo, Mutukana bola kana Ṭari ḥa. Maiti a Tshivenda a vhumbwa nga nyito (lipfanisi ḥa ńefhungo na mudzi wa ḥiiti), Mutukana u raha kana Ṭari ḥa wa.

Kha ri ḥwale

Vhalani mafhungo ni talele maiti othe kana maipfi othe a nyito. Ni kone u tangedzela muthu kana tshithu tshire tsha khou ita nyito iyo. Maipfi othe ane na do tangedzela ndi madzina.

Lulu o ḥa tshoko-leithi na matshipisi.	Vha vho tamba ngadeni ya ha Lulu.
Lulu o ita tie.	Mmbwa yo pandamedza John.
Vhana vho tamba mitambo kha khomphiyutha ya Lulu.	Mmbwa i a huvha.
Lulu o ńea vhańwe vhana thoyi dzawe.	Lulu a shela dzhusi vhana vha i nwa nga u ḥavhanya.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Pulanani tshiṭori tsha muthu a no nga Lulu ane a shandula kutshilele kwawe musi tshiṭori tshi tshi aluwa.

Kha ri ḥwale

Shumani ni na khonani dzaṇu ni disikele tshiṭori tsha muthu we a vha a sa funi vhathe fhedzi a fhedza a tshi vho funi vhathe.

Fhedzisani mepe uyu wa mihibulo ni tshi pulanelia tshiṭori tshau.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusi u pulanelia u ḥwala
- Nwalani mvetamveto • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu • Vusuludzani marīwalwa aṇu ni ite ndulamiso dzo teaho • Zwino ḥwali marīwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Muanewa muhulwane ndi nnyi nahone vhaanewa vhaṁwe ndi vhaftio?

Hu bvelela mini tshi no mu shandula?

Muanewa muhulwane u vha o no vha muthude magumoni a tshiṭori?

Thoho

Duvha:

Kha ri ንwale

Kha ri ite nyito

Itelani kiłasi litambwa la tshitiori itshi.
Ambani uri muanewa muhulwane ndi
nnyi na uri puloto ndi ifhio.

Zwino shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni
thuse kha u ንwala tshitiori.

Ńwalani ታහο

Muanewa
muhulwane
u vha o no
vha muthude
magumoni a
tshitiori?

Mathomo

Hu bvelela
mini tshi no mu
shandula?

Mutumbu

Muanewa
muhulwane
u vha o no
vha muthude
magumoni a
tshitiori?

Magumo

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Musi ni na muñwe nga inwi, lavhelesani tshifanyiso ni bule uri ni kona u vhona nyito nngani dzi no khou bvelela tshifanyisoni itshi. Ḷodani nyito dzi no nga sa **u raha** na **u gidima**. Haya ndi maiti.

Kha ri ñwale

Ñwalani maiti kha khojomo ya u thoma ni kone u ñwala fhungo ni tshi shumisa jiiti. Ñwalani mafhongo ayo e kha tshifhinga tsha zwino. *Mutukana u raha bola.*

u raha	U raha bola.

Zwino ñwalululani mafhongo ayo e kha tshifhinga tsho fhiraho.

Duvha:

Kha ri ñwale

Lavhelesani mitevhe wa maiti a re kha tshifhinga tsha zwino na a re kha tshifhinga tsho fhiraho. Hwayani o khakheaho. Ñwalani maipfi othe a re kha tshifhinga tsha zwino kha thebuļu.

M A I P F I

M
A
S
W
A

u la

vha ñwala

tshi pfa

ro amba

tsho nwa

kwo edela

ri nwa

lu fara

o la

ndi dzhia

tsho fara

zwi lwa

o funza

zwo lwa

vho ñwala

tshi humbula

ri amba

u funza

ku edela

ndi ðivha

ndo dzhia

ndo ðivha

no humbula

Tshifhinga tsha zwino	Tshifhinga tsho fhiraho

Tshifhinga tsha zwino	Tshifhinga tsho fhiraho

Kha ri ñwale

Zwino wanani maiti one a re kha tshifhinga tsho fhiraho. A ñwaleni kha thebuļu yone ya tshifhinga tsha zwino.

Nangani nyito yo teaho ñefhingo wa fhungo liñwe na liñwe i tshi bva zvitangeni. Ni kone u i ñwala kha mavhaka.

Ntakadzeni _____ (u renga/tshi renga) tshikeitibodo tshiswa.

Avha vhatukana _____ (zwi ðodou renga/vha ðodou renga) zwikeitibodo.

Kumbwa kuñuku kutshena _____ (ku edela/tshi edela) fhasi ha mmbete wa Mandu.

Mmbwa mbili khulwane _____ (dzi edela/i edela) ngadeni.

Mutukana _____ (u funesa/tshi funesa) małegere.

Vhana _____ (vha funesa/lu funesa) małegere.

Ann _____ (u namela/zwi namela) baisigiri yawe.

Ann na Mandu _____ (u namela/vha namela) basisigiri dzavho.

Ene _____ (o ya/zwo ya) tshikoloni nga bisi.

Rine _____ (ro ya/zwo ya) tshikoloni nga bisi.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri vhale

Lavhelesani thoho na zwifanyiso ni ambe uri ni vhona u nga tshiitori itshi tshi amba nga mini.

Ni na dayari?

Vhathu vha nwala mini dayarini dzavho?

Mandu o vha a tshi pfana na u nwala dayarini yawe d̄uvha l̄iñwe na l̄iñwe. Duvha l̄iñwe na l̄iñwe o vha a tshi nwala zwe a ita wonoyo musi. O vha a tshi nwala zwiphiri zwave zwe a vha a sa ḥodi zwi tshi ḫivhiwa nga vhañwe vhathu. O vha a tshi zwi ḫivha uri u tea u wana fhethu ho khudaho hune a nga dzumba hone dayari yawe. A ḥingainga kamarani yawe ya u edela a tshi ḥoda fhethu ho teaho. Ho no vha fhaña, a humbula i dzumba fhasi ha mmbete.

L̄iñwe d̄uvha nga masiari, musi Mandu na khonani yawe Ann vho no vhuya tshikoloni, Mandu a wana dayari yawe yo vuliwa heneffo fhasi kamarani yawe. “Yoo, vhonani Ann! Hu na muthu we a vha a tshi khou vhala dayari yanga!” u a tzhemra.

“Ni songo vhilahela,” ndi Ann a tshi mu eletshedza. “Wanani fhethu ha khwiñe hune na do i dzumba hone tshifhingani tshi ḥaho.”

Vha thoma u sedzelusa dayari iyi “Idanu vhona minwe yo tsukisaho,” Ndi Ann a no ralo. “Hovhu ndi hone vhuñala hune ra do tevhela.”

“Ndi a zwi ḫivha uri ndi kukaladzi kwanga Thabo kwo zwi itaho,” ndi Mandu a tshi amba. Zwanda zwa Thabo zwi dzula zwi na tshika.” Fhedzi a dovha a zwi elekanya uri kukaladzi kwawe ku na miñwaha miñanu fhedzi nahone a ku athu u kona u vhala.

Vha mbo ḫi wana luvhudzi lu re na vhutshena vhukati ha masiañari a dayari iyi. “Hovhu ndi vhuñala vhuhulwane,” u ralo a tshi amba. “Muthu ane a vha na mavhudzi o raliho ndi ene we a vhala dayari yanga. Fhano mudini a hu na muthu a re na mavhudzi o raliho. Hu nga vha hu nnyi? Ndi ḫivha nnyi a re na mavhudzi o raliho?” u a vhudzisa, o sedza mavhudzi a Ann a re na vhutshena.

Avha vhasidzana vha humbula u ita tshikwekwe. Mandu a vhuyedzedza iyi dayari fhasi ha mmbete. A ḥuñedza fuñauru fhasi tsini na mmbete.

Arali ha nga vha na muthu ane a do sendela tsini na dayari yawe vha do vhona ḥayo dzawe kha fuñauru. Vhasidzana avha vha mbo bva afha kamarani vha ya vha dzumbama vho lindela.

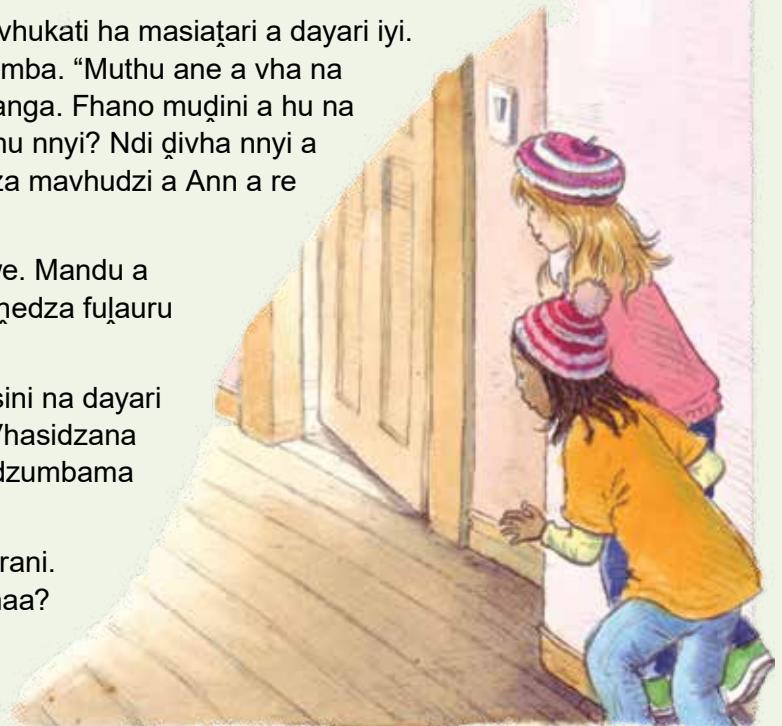
Hu si kale vha pfa kwatshakwatsha ngei kamarani.
Vha gidima vha tshi ya. Vha ḥangana na mini naa?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mahwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pñsesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nñha.

Duvha:

Fhasi ho vha ho dala vhutala ha marimba a re na fulauru. Mubvanamafhongo khoyu! Ndi Zola, mmbwa ya Mandu, i re na vhukuse vhutshena. Yo vha i tshi khou tamba nga dayari! Vha kundwa u zwi kholwa!

Hoo, Zola ndi yone muvhali wa dayari! "Tshifhingani tshi daho," ndi Ann a no ralo, a tshi khou farafara mavhudzi awe, "ni tea u wana fhethu ha vhukuma ha u dzumba dayari yanu."

Tsho pambiwa kha mulingo wa ANA wa 2012.

Kha ri ambe

Vhaanewa vhahulwane ndi vhafhio tshiṭorini itshi?

Puloto ndi ifhio?

Fhethuvhupo, fhethu hune tshiṭori tsha khou bvelela hone, ndi hufhio?

Kha ri ḥwale

Wanani maipfi afho tshiṭorini a no amba zwithihi na haya:

muiti wa zwithu

ṭavha mukosi

tsha u fasha

Ndi nga mini Mandu o dzumba dayari yawe?

Ndi nga mini o humbulela kukaladzi kwave Thabo?

Vho ita tshikwekwe tsha mini?

Ndi nga mini Mandu o humbulela Ann?

Kha ri ite nyito

Nomborani mafhungo aya a tshi thoma kha 1 u swika kha 6 ni tshi sumbedza u tevhekana ha tshi tori nga ngona.

- O wana luvhudzi lu re na vhutshena dayarini yawe.
- A wana vhu laha minwe dayarini yawe.
- A wana uri hu na muthu we a vha a tshi khou vhala dayari yawe.

Kha ri īwale

Djiteni Mandu.
Nwalani
tshiñwaliwa tsha
dayari ni tshi
nweledza zwe
zwa bvelela kha
inwi ñamusi.

Shumisani
tshifhinga tsho
fhiraho.

- A mbo ñi dzumba dayari yawe.
- A vhona mmbwa i tshi khou tambisa dayari yawe.
- A ita tshikwekkwe nga u ñuqedza fu lauru fhasi.

Kha ri ambe

Ambani na tshigwada tshañu nga mvumbo ya Mandu.
Ambani nga zwine Mandu a amba na u ita.
Ri zwi ñivha nga mini uri Mandu ha tendi u kundwa?
Ri zwi ñivha nga mini uri u a kona u luka maano?
U na tshivhumbeode?

Kha ri īwale

Nwalani mañaluli
a no talutshedza
(u ta'lula) Mandu.

Duvha:

Zwino ḥwalani phara i no ṭalutshedza Mandu.

Kha ri ḥwale

Mandu ndi mutħu a no tħakadza. U

M A I P F I

M
A
S
W
A

ᬁnalululani mafhuno a tevhelaho sa mafhuno maambelwa.

"Thabo, ndi inwi we na dzhia dayari yang?"

Mandu a vhudzisa

"Hai. Nne ndi na miñwaha mitānu fhedzi nahone a thi koni u vhala."

Thabo

"Ri nga vha ri tshi khou ita mini masiari oħra?"

Hu fħindula Ann

Kha ri ḥwale

Dženisani zwiga zwa u vhala mafhungoni aya.

tshikolo tshi tshi bva vhasidzana avha vha namela bisi vha tshimbila u bva vhuimabisi u swika hayani ha mandu

ndilani vha ima vhengeleni vha renga yogati miomva na mafhi

vha ya tshiṭaraṭani tsha mandela street vha khonela kha tsha monde he vha džena kha fifth avenue

No guda uri mapfanisi a re kha nyito i re kha tshifhinga tsho fhiraho a vhonala na nga –o.

Kha ri ḥwale

Vhalani maipfi a tevhelaho nga vhuronwane.

u amba	o amba
vha imba	vho imba
u elela	wo elela
ji fhufha	jo fhufha
a shuma	o shuma
tshi lila	tsho lila

zwi renga	zwo renga
i thusa	yo thusa
dzi vhala	dzo vhala
lu fhaṭa	lwo fhaṭa
vhu lila	ho lila
u bika	o bika

vha lisa	vho lisa
u naka	wo naka
ji kovhela	jo kovhela
a vhonala	o vhonala
tshi ḫifa	tsho ḫifa
zwi kokodza	zwo kokodza

Zwino shumisani sethe tharu dza maipfi kha u fhedzisa mafhungo haya.

Namusi

Mulovha

Namusi

Mulovha

Namusi

Mulovha

Kha ri ḥwale

Tangedzelani ipfi ċone mafhungoni aya.

Ni do kona u zwi vhona uri mafhungo aya othe o ḥwalwa e kha tshifhinga tsha zwino. A ḥwalululeni e kha tshifhinga tsho fhiraho. Shumisani mutevhe u re afho ntha uri u ni thuse.

Mandu **u/vha** sinyutshela uri dayari yawe yo vhaliwa.

Mulovha

Nne **ndi/ri** namela tshikeidibodo tshanga.

Mulovha

Duvha:

MAIPFI

M
A
S
W
A

Vhasidzana u/vha ita tshikwekwe tsha u wana mubvanamafhungo.

Mulovha

Vhana u/vha tshikoloni.

Mulovha

Thimu ya bola ya milenzhe i/tshi siqediamu.

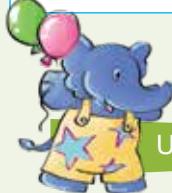
Mulovha

Riñe ri/tshi na mugudisi muswa wa bola ya milenzhe.

Mulovha

Nñe ndi/ri na bege ntswa ya bugu.

Mulovha

U diphiña

Thusani Mandu uri a tevhele vhuṭala
ha marimba.

MATHOMO

MAGUMO

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Vhaanewa ndi
vhonnyi?

Kha ri ንwale

Puloto ndi ifhio?

I fhela nga ndilade?

Kha ri ite nyito

Tambelani kiłasi litambwa ja
tshiṭori tshañu.

- Shumisani mepe wa mihumbulu
uri u ni thuse u pulanelu u ንwala
- Nwalani mvetamveto Humbelani
khonani yanu a dzudzanye
mvetamveto yanu Vusuludzani
mařwalwa aŋu ni ite ndulamiso dzo
teaho Zwino ንwalani mařwalwa a
ya buguni yanu nga vhudele.

Duvha:

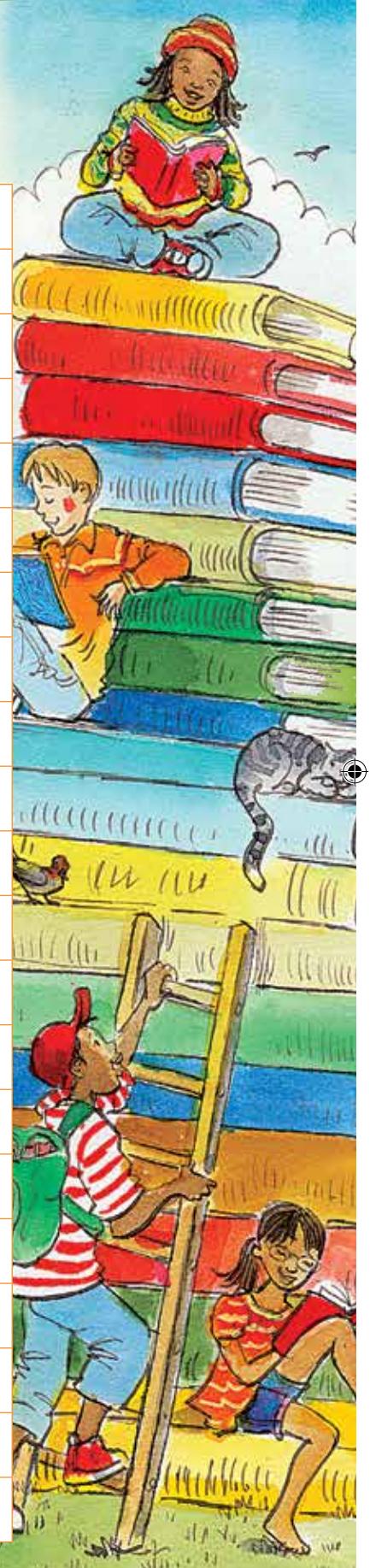
Kha ri nwale

Mathomo

Shumisani mepe wa mihumbulo kha u nwala
tshiitori tsha maipfi a no swika 120.

Mutumbu

Magumo

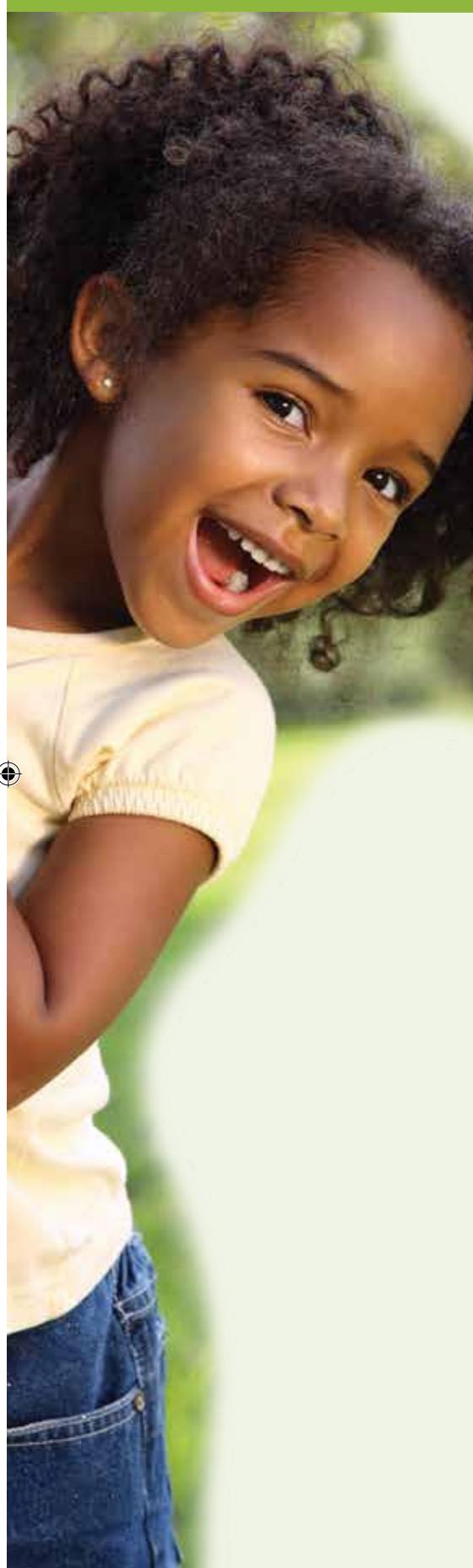

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Duvha:

Ndi a kona **Vditola**

u vhala tshati ya mutsho.		
u vhala tshatidungo.		
u vhala mahwalwa a mathungomatsivhudzi.		
u vhala zwitiori		
u ola tshati.		
u pulanelna na u nwala tshiṭori.		
u pulanelna na u nwala phamfulethe.		
u nwala phara.		
u humbulela uri zwitiori zwi do fhela nga ndilade.		
u nweledza tshiṭori.		
u nwala ngaganyamvumbo ya muanewa.		
u shumisa maṭaluli.		
u shumisa maitimaanzeli na a si maanzeli.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino, tsho fhiraho na tshiḍaho.		
u nwala phara.		
u topola maiti.		
u vha na vhuṭanzi uri fhungoni hu na pfano vhukati ha ḥefhungo na ḥiiti.		
u shumisa maipfi maambelwa.		

Z
W
ir
en
g
o
m
u

Thero ya 4: Ngoho na khumbulelwa

Ngano**Themo ya 2: Vhege dza 5 - 6****49 U vhala ngano****104**

Mafhungomatsivhudzi a no kwama ngano Nyito dza u rangela u vhala dzi no yelana na zwifanyiso, ḥo ho na fureme dzo fhambanaho.

Gerani tshitor ni tshi pete ni tshi nambatedze buguni.

U vhala tshitor tsha *Sankambe na tshibode*.

Dadzani mapulo a maipfi a si na tshithu khathiji na zwibogisi u itela u fhedzisa tshitor.

50 Musi mbambe yo no fhela**107**

Therisano nga tshitor, vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.

Vthagudi vha ola mudavhi wa mbambe vha tshi langwa nga ḥalutshedzo dzi re tshitorini.

Tholokanyondivho: U fhiundula mbudziso dzo phindulothopolwa.

U shumisa mataluli kha u ḥalutshedza Sankambe na tshibode.

Ńwalani ḥalutshedzo ya mvumbo ya muthihi wa vhaanewa vha re tshitorini.

51 U anetshela mafhuno**108**

U nweledza tshitor hu tshi tevhedzwa thevhekano ya zwiitei hu tshi shumiswa maṭumi: Tsha u thoma, ha tevhela, nga murahu, tsha u fhedzisela.

U ita ndugiselo dza u vha muvhigo wa mitambo zwi tshi kwama mbambe vhukati ha Sankambe na tshibode.

U ńwala notsi dza muvhigo.

U ḥola muvhigo hu tshi shumiswa mutevhemuṭoli.

U ńvhadzwa maitimapfukeli.

U talela maitimapfukeli na u topola tshifhinga.

U rekhoda maipfi maswa na ḥalutshedzo dzao kha dikishinari ya ene muṇe.

52 Maiti ndi maipfi**110**

Ńwalani phara nga zwe na ita mafheleloni a vhege yo fhiraho. Talelani maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ńwalani phara nga zwine na tama u ita musi tshikolo tsho vala. Talelani maipfi a re kha tshifhinga tshi ḫaho.

Ńwalani phara nga zwine zwa khou bvelela kijasini zwino. Talelani maipfi a re kha tshifhinga tsha zwino.

Tambani mutambo wa mbambe ya maitimatikedzi.

53 Tshidula na khumba**112**

U rangela u vhala: U lavhelesa zwi no tou vhonwa ha humbulelwa zwine tshitor tsha amba ngazwo.

Therisano nga vhaanewa, puloto, fhethuvhupo na magumo.

54 U elekanya nga tshidula na khumba**114**

U ńwala tshitor hu tshi shumiswa maṭumi one na fureme ya u ńwala i re na zwifanyiso.

55 Vhonefhungo, maiti na zwiitwa**116**

U ńvhadzwa ńefhongo na tshiitwa.

U talela ńefhongo, ḥiti na tshiitwa mafhungoni.

U ńvhadzwa maiti a no shuma na zwiitwa na ane a si shume na zwiitwa.

U vhambedza maiti a no shuma na zwiitwa na ane a si shume na zwiitwa.

U wana na u talela mafhungoni maiti a no shuma na zwiitwa na ane a si shume na zwiitwa.

Ńwalani tshińwalwaho dayarini ni tshi ḥalutshedza zwe na ita mafheleloni a vhege yo fhiraho. Topolani maipfi a re kha tshifhinga tsho fhiraho khathihi na zwiitwi zwi re mafhungoni.

56 Ni khou ri mini?**118**

U rera nga maidioma, u ńwala uri a amba mini ha kona u olwa tshifanyiso tsha u sumbedza zwine a amba.

Maiwalwa a u funza**Themo ya 2: Vhege dza 7 - 8****57 U ita khiramphethe (panekuku)****120**

U amba nga thinganywa, kuitele na zwishumiswa.

Tholokanyondivho nga thevhekano ya ndaela.

U psesesa ndaelo (malaeli).

U amba nga ńvhamaipfi na theminolodzhi ye ya shumiswa.

58 Ndi ńwala risipi yanga**122**

Ńwalani risipi ni tshi shumisa fureme ye na newa. Dzhenisani thinganywa, kuitele na zwishumiswa.

Topolani na u talela maiti othe e a shumiswa kha risipi.

U ńvhadzwa mamudi.

U shumisa mamudi mafhungoni.

U wana na u talela mamudi mafhungoni. Fhedzisani mafhungo a no thoma nga mamudi.

59 U laedza ndila**124**

U ńea ḥalutshedzo ya nzulele ya fhethu ho fhambananaho tshikoloni nga mulomo.

Olani mepe wa tshikolo tsha hanu ni sumbedze masia o fhambananaho

u thoma getheni u ya fhethu ho fhambananaho afha tshikoloni.

Khethekanyo ya maipfi. U khetekanya maipfi a bva madungo na u vhala madungo aya.

60 U vhala mepe**126**

U ńea phindulo nga mulomo na nga u tou ńwala dzi tshi phindula mbudziso dzi no kwama zwa u tou vhonwa.

U tambo mutambo wa zwifhingga, hu tshi itwa ndowendowē ya tshifhingga tsha zwino, tshi ḫaho na tsho fhiraho.

61 Hune zwithu zwa vha hone**128**

U vhala mepe hu tshi shumiswa mbonalo dzo fhamananaho.

U vhambedza mbonalo/kuvhonele na u phindula mbudziso dzo ńisendekaho nga zwenezwi.

U ńvhadzwa maitimatikedzi.

U fhedzisa mafhungo hu tshi shumiswa maitimatikedzi.

U ńwala mafhungo hu tshi shumiswa maitimatikedzi.

62 U laedza ndila**130**

O laedza ndila nga mulomo hu tshi shumiswa fomete mbili dzo fhambananaho dza mepe.

63 Wanani risipi**132**

U shumisa zwifanyiso kha u wana thevhekano ya risipi.

U ńwala ndaela dza u ita tshishuwangazwanda.

64 Kha ri ńwale**134**

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulanelo tshitor.

U ńwala tshitor tsho ńisendekaho nga mepe wa mihibulo.

Kha ri vhale

Kha themo ya u thoma no vhala lungano lwa Mutukana we e “Phele”. Kha vhege dzino nna ri do sedza ngano dziñwe.

Lungano ndi mini?

Tshiṭori tsha lungano tshi amba nga zwivhubwa zwa manditi, zwipuka, zwimela na fhethu. Lu anetshela tshiṭori tshi re na mulaedza u re na pfunzo ngomu. Vhunzhi ha ngano ndi dza kalekale na hone vhunzhi hadzo, sa mutukana we e “tshiendatshikhali”, dzi tou vusuludza dza kale nga ndila ya musalauno, fhedzi pfunzo i nthihi. Kha ngano nnzhi, ni do wana hu na phukha dzine dza amba sa vhathu, fhethuvhupo hu no tshila hu re na maḍaka na milambo.

Kha ri ambe

- Lavhelesani zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḥa seli. Ndi zwa lungano lu no amba nga mini?
- Lu na phukha dzi no amba sa vhathu?
- Lavhelesani tshifanyiso ni ambe uri fhethuvhupo ndi hufhio, hune tshiṭori tsha khou bvelela hone
- Bvisani siaṭari ḥi tevhelaho buguni yanu. Gerani siaṭari kha mitaladzi mitswuku ni ḥi pete kha mitaladzi mitswu yo ḥthukhukanyiwaho uri ni ite bugu. Musi no no fhedza, vhalani tshiṭori ni kha tshigwada tsha vhoiwe. Dadzani mapulo a maiſfi a si na tshithu. Itani na u ḥwala zwipiḍa zwa tshiṭori zwi no khou ḥahela afho kha mitaladzi i si na tshithu.

Kha ri ite nyito

Musi no no vhala tshiṭori, shumisani ḥhalutshedzo iyi kha u ola mudavhi we Sankambe na tshibode vha ita mbambe khawo.

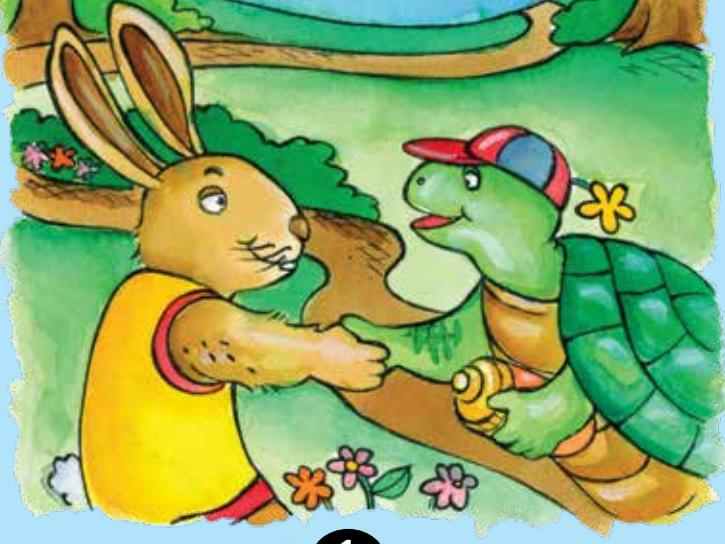
Phukha dza vhidzelela dzo takala musi tshibode tshi tshi pfuka mutalo. Dza vhidzelela nga phosho khulu ye ya pfiwa na nga dziñwe phukha dzi re ñakani liñwevhø li re dzikilomitha dzi re na tshivhalo u bva afha. Musi tshivhingwi tshi tshi nekedza tshibode tshiphuga, tsha ri:

8

Liga ja 2: petani kha mutalo wa zwithoma.

Sankambe na Tshibode

1

Liga ja 1: petani kha mutalo wa zwithoma.

Sankammbe tsho fhirela tshibode. Tshi dzulela u sedza murahu tshi tshi ñoda u vhona hune tshibode tsha vha hone. Tsha sea tshibode.

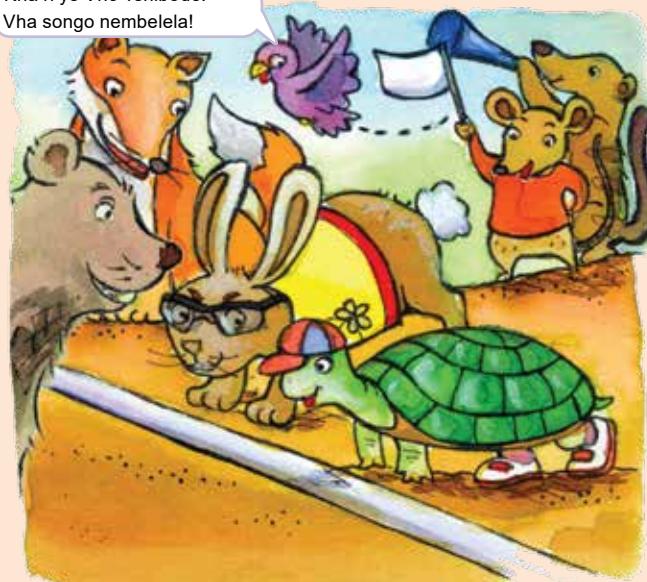

5

Nangoho ñuvha la mbambe la mbo swika. Phukha dzoþhe dza afho ñakani dza ña u tikedza Sankambe. Dza vhidzelela dzi tshi fhefhedisa dzifüлага. Dza vhudzula mavuvuzela na u imba nyimbo.

Tshivhingwi tsho vha tshi tshone mugidimisi wa mbambe. "Magona fhasi, redii, GOO!"

Kha ri ye Vho Tshibode!
Vha songo nembelela!

4

Kha ri ite
mbambe.

He ndaa Vho Dongololo.
A vha tami arali vho vha
vhe na luvhilo sa n̄e?
Vha a ongolowesa mani.
Xaa xaa xaa!

Sankambe na tshibode vho vha vha tshi dzula
dakani. Sankambe tshi tshi dihudza nga luvhilo
Iwatsho. Tsho vha tshi tshi dzulela u kolela
tshibode ngauri tsho vha tshi tshi tshimbila nga u
ongolowa.

Sankambe tsho pfa tsho mangala nga maanda
musi tshibode tshi tshi ita khaedu yauri vha ite
mbambe. "Ri do gidima tsimuni, ri tshi pfuka
muse wa kherotsi ra gonya asizwiла u swika
kutivhani kwa masekwa," ndi tshibode tshi no
ralo. Hu si kale phungo ya mbambe ya vha yo ya
na daka lothe. Phukha dzothe na zwinoni zwa i
pfa phungo iyi.

2

Sankambe tshi humbula u lugisela mbambe nga
u khwathisa muvhili.

3

Phukha dza pfa dzo takala vhukuma dza thoma
u vhidzelela na u khuza musi dzi tshi vhona
tshibode tshi tshi khou swika hu no winiwa
hone, mutualoni. Dza khuza dzi tshi lidza na
mavuvuzela.

Phosho iyi ya karusa Sankambe. Tshibode
zwino tsho vha tsho no vha tsinitsini na u pfuka
mutalo! Sankambe tsha mbo vukuluku, tsha
gidima tshi murahu ha tshibode.

7

Sankambe tsho vha tshi na lutendo Iwauri tshi
do kunda hu si na khakhathi. Sankambe tsha
humbula u di awetshela phasi ha muri tshi tshi khou
thetshelesa muzika. Musi tshibode tshi tshi vho
sendela tsini, Sankambe tsha tou kona fhedzi u
kakara tsha gidimela mutualoni.

6

Musi mbambe yo no fhela

50

Kha ri ንwale

Vhalani mbudziso ni kone u tangedzela ጉደሬ ዘመን እና ተስኒ እና ቴክኖሎጂ የለመ.

Themo ya 2 – Vhege dza 5–6

Vhaanewa vhahulwane vha lungano ulu ndi vhonnyi?

A	tshibode na tthisusu
B	sankambe na tshibode
C	tshivhingwi na tshibode

Fhethuvhupo ha lungano ulu ndi hufhio?

A	dakani
B	zuu
C	Vhugalaphukha ha Kruger

Ndi zwifhio zwi no ታላትሱ ማረጋገጫ የለመ እና መሆኑ የለመ.

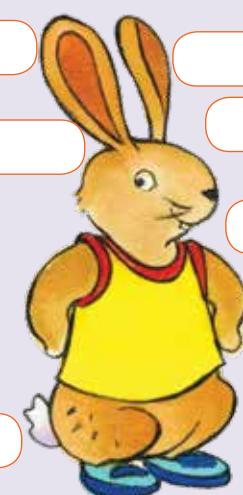
A	vhulenda na vhuhwaho
B	vhutshivha na vhutsha
C	u ደካሁዳ እና ተስኒ እና ቴክኖሎጂ የለመ.

Pfunzo ya itshi tshiṭori ndi ifhio?

A	Arali wa vhidzelela vhaphalali a hu na a ne a nga u thusa.
B	U ita zwithu nga vhuya fhedzi u sa nyethi zwi ደሳ ጽው የለመ.
C	Muthu u tea u fulufhedzea.

Ni a tenda uri tshiṭori itshi ndi lungano? Bulani uri ngani.

Elekanyani nga maṭaluli ane na
nga a shumisa
kha u ታላትሱ
mvumbo dza
muvhudà na
tshibode. A
ንዋለን ዝብጋስን.

Shumisani mañwe a maipfi a no bva kha nyito yo fhiraho kha u ንዋላ ትክኖሎጂ የለመ
muthihi wa vhaanewa avha vhavhili.

MUDEDZI: Tsaino

Duvha:

107

Kha ri ñwale

Nweledzani tshitiori tsha Sankambe na tshibode nga mitaladzi i no swika malo.

Tsha u thoma

Ha tevhela

Nga murahu

Tsha u fhedzisela

Kha ri ambe

Diiteni muvhigi wa mitambo. Zwino ni tea u vhiga nga mbambe ya Sankambe na tshibode. Ni do amba zwifhio?

Vhigelani muvhigo wañu tshigwada tshañu.

Nwalani miñwe mihumbulo hafhu.

*Muvhigo wa ñamusi
wa mitambo. Hu vhiga
_____. Mbambe ya
vhukati ha Sankambe na
tshibode yo vha hone ngei
Green Tree Forest ñamusi.*

Uditola

Ndo

Vhiga mitambo nga ndila i no pfala nahone
zwi tshi tevhelea?

Vhudza vhathu mafhungomatsivhudzi o
linganaho a no kwama mbambe, vhaanewa
na fhethuvhupo?

Shumisa luambo lwo teaho vhana?

Duvha:

Zwiñwe hafhu nga maiti.

Lüti ljhulwane fhungoni ji pfi ndi jiitilipfukeli. Maiti mapfukeli a ri vhudza zwine muthu a ita kana zwine vhathe vha no fhira muthihi vha khou ita. A shandulwa nga zwifhinga.

Mulovha ndo tanzwa zwigedelo. Namusi ndi khou tanzwa zwigedelo.

Kha ri hwale

Talelani nga fhasi maitimapfukeli a re mafhungoni aya. Ni bule uri a kha tshifhinga tsho fhiraho kana tshifhinga tsha zwino.

	Tshifhinga
Ndi ya vhengeleni.	
U ya ha dokotela.	
Vho ya tshiṭediamu.	
U tamba bola ya milenzhe.	
Ndo nwa madi.	

Tshifhinga
U ya vhuimabisi nga milenzhe.
O nwa mafhi.
Vha tæla TV.
Ndo namela baisigiri yanga.
U a tæmba mano.

Shumisani maiti aya mafhungoni ni ambe uri mafhuno ayo a kha tshifhinga tshifhio.

u fha

o tuwa

o fha

ro la

u tuwa

tshi gidima

tsho gidima

ri la

Tshifhinga

Kha ri nwale

Ńwalani mafhungo maļanu nga zwe na ita mafheleloni a vhege o fhiraho.
Ni tangedzele maiti othe a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ńwalani mafhungo maļanu nga zwine na tama u ita nga holodei ya Nyendavhusiku.
Ni tangedzele maiti othe a re kha tshifhinga tshiđaho.

Lavhelesani u mona na kiłasi. Ńwalani mafhungo maļanu nga zwine zwa khou bvelela zwino.
Tangedzelani maiti othe a re kha tshifhinga tsha zwino.

U diphiṇa

Gidimani mbambe. Vhalani maiti a re kha ḥhireke ya ṭada. Khonani yanu u tea u vhala maipfi a re kha ḥhireke ya lutombo. Wanani uri hu ḫo wina nnyi. Vhudzisani uri maitimatikedzi a re na tshivhumbeo (ḥhireke ya ṭada) o vhumbwa a tshi bva ngafhi. A no wana phindulo nnzhi o wina.

A tshivhumbeo

A maitikwao

ṭwela u   tolou

vuwa   vuwa

toda u   ṭodou

vhuya   vhuya

kha u   khou

ṭwa   ḫwa

soka u   sokou

bva   bva

kona u   konou

ṭuwa   ḫwa

bva u   bvou

sala   sala

dza u   dzou

tenda   tenda

do ri   de

dzula   dzula

ita u   tou

dzula   dzula

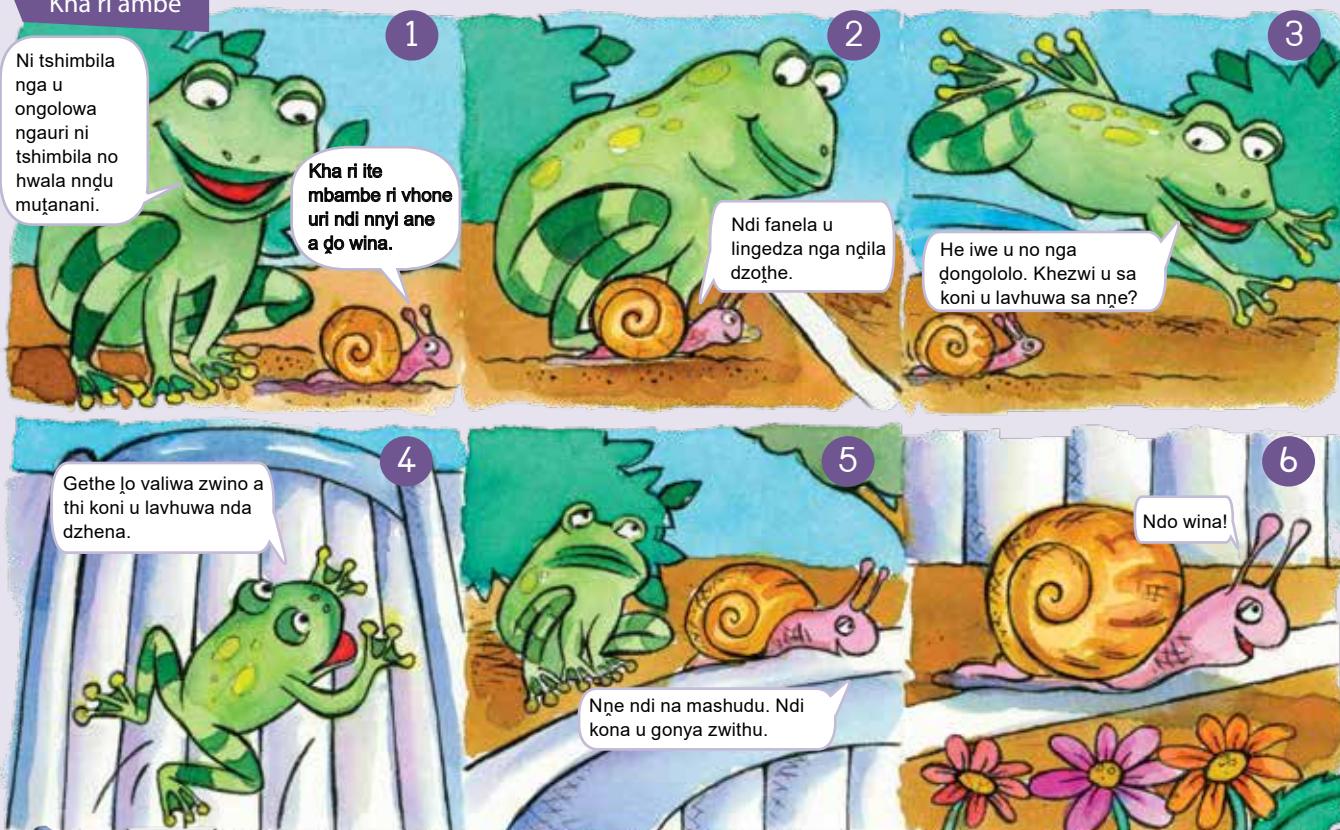

53 Tshidula na khumba

Kha ri ambe

Ambani na muhwe nga inwi nga khathuni iyi. I ri anetshela tshitoro tshi no yelana na tshitoro tsha Sankambe na tshibode. Lavhelesani zwifanyiso ni wane uri tshitoro itshi tshi amba nga mini.

Kha ri ḫwale

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Fhetuvhupo ndi hufhio?

Puloto ndi ifhio?

Tshi fhela nga ndilade?

Duvha:

Kha ri ነwale

Shumisani zwifanyiso uri zwi ni thuse u ነwala tshiṭori tshi no amba nga tshiḍula na khumba. Shumisani zwiñwe zwa zwitanganyi uri zwi ni thuse kha u ተanganya phara.

Zwitanganyi

tsha u thoma, zwenezwoha, ha tevhela, nga murahu, zwi sa athu ralo, ho no vha kale, zwa khunyelela, nga itsho tshifhinga.

Magumo

Kha ri vhale

Vhalelani nthā
zwiṭori zwaṇu
ni tshi vhalela
tshigwada tshaṇu.
Zwiṭori izwo
zwi a fana? Zwi
fhambana nga
mini?

Kha ri ite nyito

Itani ḥitambwa ni
kha tshigwada
tshaṇu. Hu tea u
vha na khumba,
tshidula na
muanetsheli wa
tshiṭori.

Kha ri ḥwale

Vhalani tshiṭori tshaṇu ni ite mutevhe wa maiti oṭhe e na a shumisa. Tangedzelani
maiti ane a vha kha tshifhinga tsho fhiraho.

Kha ri ambe

Diiteni muvhigi wa mitambo zwino ni tea u vhiga nga mbambe ya tshidula na
khumba. Ni do amba zwifhio?

Vhigelani muvhigo waṇu tshigwada tshaṇu.

Nwalani mihwe miñumbulo ḥafḥu.

Muvhigo wa ḥamusi
wa mitambo. Hu vhiga
_____ . Mbambe
ya vhukati ha tshidula na
khumba yo vha hone ngei
Green Tree Forest ḥamusi.

U ditola

Ndo	✓	✗
Vhiga mitambo nga ndila i no pfala nahone zwi tshi tevhelea?		
Vhudza vhathu mafhungomatsivhudzi o linganaho a no kwama mbambe, vhaanewa na fhethuvhupo?		
Shumisa luambo lwo teaho vhana?		

Duvha:

Manwe maiti hafhu

Mutevhe wa maiti a tshipentshela a no pfi stetivi (mabulanzulele) khoyu. Maiti aya ndi a no **fana na, tou nga, yelana, fana na, divha, kona na** ṭalukanya. Ri a shumisa kha u amba nga nzulele n̄thani ha nyito.

Tsumbo: **Ndi a ṭalukanya u ḥwala tshitoro** (ṭalukanya ndi ḥiti ḥa stetivi ḥi no khou sumbedza nzulele ngeno ḥwala ḥi ḥiti ḥi no khou sumbedza nyito).

Kha ri ḥwale

Nangani nyito yo teaho ḥefhongo wa fhungo ḥiñwe na ḥiñwe i tshi bva zwitangeni. Ni kone u i ḥwala kha mavhaka.

Nñe _____ (ndi a tenda/tshi a tenda) uri tshuñwahaya yashu yo ḥalesa.

Uyu _____ (u tendelana/vha tendelana) na nñe.

I nga _____ (i ḥo na/yo na) matshelo.

Avha _____ vha nga (vho xela/zwo xela).

Khezwi inwi _____ (hi sa kholwi/vha sa kholwi) zwe na pfa?

Iwe _____ (u a kholwa/tshi a kholwa) zwe wa pfa.

Bugu iyi _____ (i bva/tshi bva) ha mmane.

Bugu idzi _____ (dzo rengwa /dzi ḥo rengwa) mbamulovha.

ጀamusi tshone _____ (tshi ḥedela/tsho ḥedela) n̄tha ha sofa.

Lufhangha _____ (lu tshea/ḥi tshea) nga hothe.

Khumba _____ (tshi ḥa/i ḥa) maṭari.

Riñe _____ (ri pfana/zwi pfana) na mutsho u no dudela.

Vho _____ (soka u litsha/sokou litsha) u vhuya.

Zwimange _____ (zwi khou ḥanzwa/kha u ḥanzwa) mafhi.

Ni ri inwi _____ (no renga/dzo renga) bugu nngana?

Mulovha rothe _____ (ri fhira/ro fhira) nga ḥaiburari.

Bugu idzi _____ (dzo rengwa /dzi ḥo rengwa) mbamatshelo.

Na ḥamusi tshikolo _____ (tshi ḥo dzhena/ku ḥo dzhena) nga tshifhinga.

Zwino divhumbeleni mafhongo ni tshi shumisa maiti a tevhelaho.

tama	
tea	
ṭanganedza	
elelwa	
nukhedza	
thetshela	

Vhalani mafhuno aya ni na khonani yanu.

Talelani እnefhungo nga muvhala mutswuku. Nefhuno ndi muthu kana tshithu tshi no khou ita nyito.

Talelani ዘiti nga muvhala wa lutombo. ዘiti ndi ipfi ገ nyito.

Talelani tshiitwa nga muvhala mudala. በ ipfi ዘ ri vhudza uri nyito i kwama nnyi kana mini.

Wanani ni talele nga fhasi maiti a re mafhungoni aya. Ni kone u tangedzela tshiitwa.

Tshimange tsho pandamedza mbevha.

Ann u takalela Ntakadzeni.

Vhoguga vho fhisa zwiliwa.

Mutukana o pwasha fasitere.

Musidzana u leledisa khaithi.

Ro baka khekhe.

Mañwe maiti ha ambi arali a si na zwiitwa mafhungoni.
Ri a vhidza uri ndi maiti a no shuma na zwiitwa.

Musidzana o **pwasha** fasitere.

Ndi dadza ngilasi yanga.

U a ተamba khofheni.

Mandu o dzumba dayari yawe.

Tshivhingwi tsha thoma mbambe.

Ann o አwala imeili.

Zwino lavhelesani mafhuno aya. Talelani እnefhungo na ዘiti. Mafhuno a tevheleho ha na zwiitwa.

Maiti a si na zwiitwa a a kona u shuma mafhungoni a no amba.

U a vhala.

Mmbwa i a edela.

Ri a ገ.

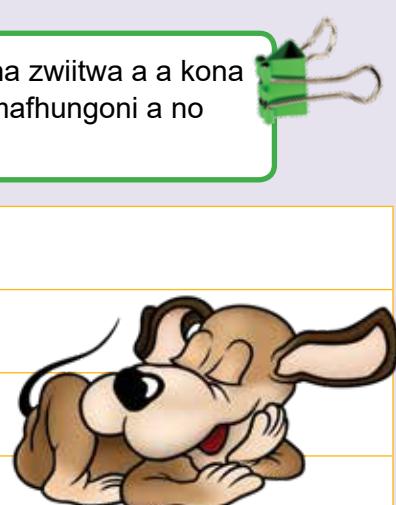
Vha a shuma.

U a lila.

Vha a gidima.

Tshimange tshi a hona.

Gungwa ወ ሃупела.

Duvha:

Kha ri ንwale

Zwino wanani ni talele nga fhasi maiti a re kha phara iyi.

Ndo vha ndo tama u imba khontsatini fhedzi nda vho ya ha dokotela.

Thekhisi a yo ngo swika nda vho tou tshimbila. Dokotela o themendela uri ndi Je miroho minzhi. Ndi ዳ i lima ngadeni yanga.

Kha ri ንwale

Ńwalani kha dayari yańu ni tshi amba nga zwe na ita mafheleloni a vhege o fhiraho. Musi no no fhedza, talelani ńefhungo nga muvhala mutswuku, ስiti nga muvhala wa lutombo na tshiitwa nga muvhala mudala.

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani na tshigwada tshañu nga thalutshedzo dza vhukuma dza maidioma a re na mivhala. Ni kone u ñwala uri ni vhona u nga maidioma aya a amba mini.

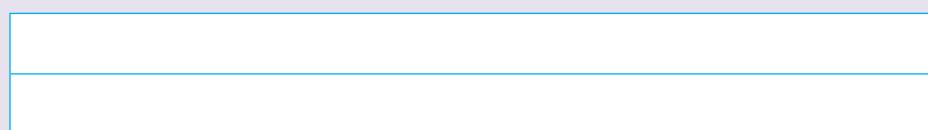
Kha ri ñwale

Mandu ha na ndevhe. Ndi ngazwo o dzhena khakhathini.

Maidioma ndi kuambele kune kwa amba zwithu zwi no fhambana na zwa nga misi. Ri a shumisa lunzhilunzhi musi ri tshi khou amba.

Nngwe yo dzhena muđini nngwe yo dzhena muđini Zwino mme anga vha tea u ñoda mushumo.

Vhaña vha fhaña vho ja ñoho ya khanga. Hupfi vho no pfulutshela Thohoyandou zwino.

Ni vhee bugu dza vhoiwe zwavhuđi. Hu na vhatu vha re na gunwe kulasini yashu.

Ndo vha ndo sia bugu ya tshuñwahaya tshikoloni. Nda tou vhamba maano uri ndi kone u ita mushumo wanga.

Thimu yashu ya netibolo yo ri u wina ra takala na zwikunwe.

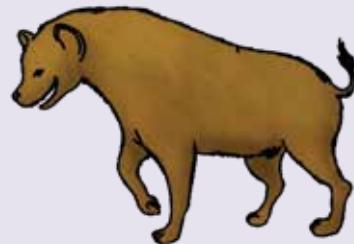
Duvha:

Ntakadzeni vhathu vha a mu funa. A si muthu a no isa mbilu kule.

Musi tshikolo tsha Marude tshi tshi kora tshikoro tsha vhuvhili.
Ro mbo di zwi dīvha uri lwatsi lwo vundea.

Hu na vhathu vha no pfana na u gembula. Vha tshi vhona u nga vha
nga vha na mashudu a no nga a phele.

Thesite ya mbalo yo vha i sa kondi. Yo vha i dzhia wo lala.

Nangani liidioma lithihi kha a re kha siaṭari ili ni ole tshifanyiso tsha zwine maipfi
a nga a khou amba zwone.

Kha ri ite nyito

Kha ri vhale

Vhalani risipi ni fhindule mbudziso:

Risipi ya khiramphethe (panekuku)

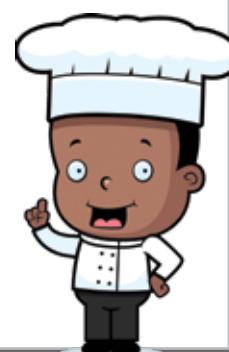
Zwishumiswa (thimbanywa)

Zwilebula zwitukku zwa 4 zwa botoro
 Zwilebula zwitukku zwa 2 zwa luvhanda lwa u baka
 Khaphu ya fulauru ya 1
 Makumba a 2
 Lebula khulwane dza 3 dza swigiri
 Khaphu ya 1 ya mafhi
 Muñó wa u tou nñunedza
 Ya kulebula kutukku kwa vanila

Kuitele

- Nokisanibotoro kha mulilo u sa fhisesi.
- Tanganyisani thimbanywa dzo omaho kha bawele khulwane ya u tanganyisela.
- Tanganyisani thimbanywa dzo nukalaño hu tsyi katelwa na botoro kha bawele tshukhu.
- Shelani thimbanywa dzo nukalaño baweleni ya dzo omaho ni rithe lwa minete mutihini.
- Kapulelani gwindi panini i no khon fhisa, nga lebula.
- Musi hu tsyi pupuma mapulo nga ntsha, rembulusani dzikhiramphe.
- Musi vñurumbu vñuvhilli haño ho no vña na muvhala wa burauuu ya musuku avhelani vñathu no shela sirapu.

Kha ri ñwale

Vhalani risipi nga vhourwane ni kone u fhindula mbudziso dzi no i kwama.

Thinganya dzo omaho ndi dzifhio? Dzi ñwaleni.

Duvha:

Thinganywa dzo ḥukalaho ndi dzifhio? Dzi ḥwaleni.

Panekuku dzi avhelwa vhathe nga ndilade?

Mulilo u re fhasi zwi amba mini?

--

U rembulusa zwi amba mini?

--

Buraunu ya musuku ndi mini?

--

U totela muṇo zwi amba mini?

--

Gwindi ndi mini?

--

Ni tea u ita mini musi no no shela thinganywa dzo ḥukalaho ngomu baweleni?

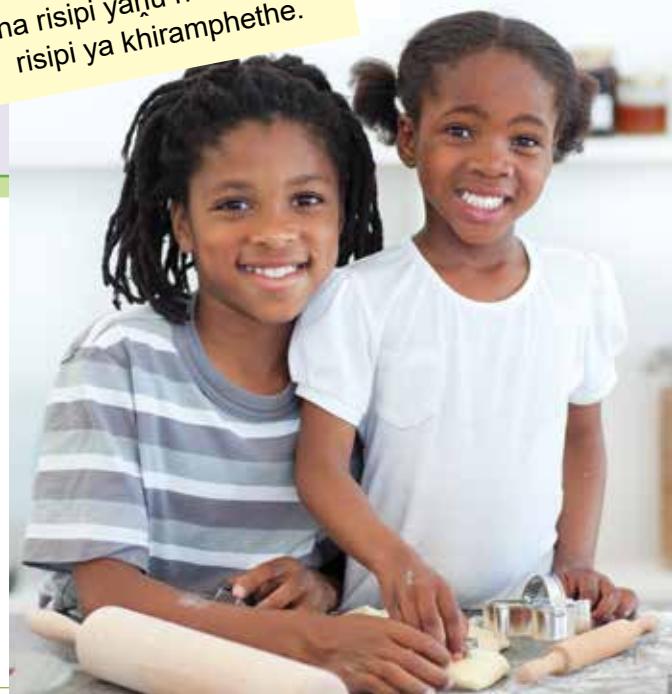

Ndi ንwala risipi yanga

Kha ri ንwale

Zwino ንwalani risipi ine na i funesa.

Talelani maiti othe a re
kha risipi yanu na a re kha
risipi ya khiramphethe.

Risipi ya _____

Thimbanywa

Kuitele

Zwishumiswa zwi no ተdea

Kha ri ambe

- Talutshedzani tshigwada tshañu risipi iyi nga u tehekana hone.
- No shumisa maipfi a khonadzeo na a ndaela lungana?
- Maipfi o raliho a pfi ndi mamudi.

Lavhelesani maipfi a re mamudi.

Maipfi aya a ni vhudza mini?

Ri shumisa **nga** kha u sumbedza vhukoni, khonadzeo na kha u humbela thendelo.Ri shumisa **tea**, **fanel** na **mutshila-ni kha maiti** kha u sumbedza ndaela.**li****nga****tea****fanel****mutshila-ni kha maiti****kha**

Duvha:

Kha ri ንwale

Wanani ni talele mamudi a re mafhungoni aya.
Ro dzula ro ni itela ላ u thoma.

Ni tea u ደ na zwiambaro zwa u bambela uri ni bambele.

Bisi i nga kha ደ i takuwa tshikoloni nga 09:00.

Ni fanela u ደ na mbuvha yanu.

Ni tea u ita tshuñwahaya yanu ደuvha ዘኝwe na ዘኝwe.

Ndi nga kha ደ i tamba bola matshelo.

A no ngo fanela u daha.

Ndi nga si tambe ንamusi. Ndi tea u vhalela thesite.

Ndi nga ታvhanya u ya tshikoloni ንamusi?

Shelani fulauru baweleni.

Lalani no muma mulomo.

Kha ri ንwale

Zwino fhedzisani mafhungo aya.

Ni songo

Ndi tea

Ni fanela

Vheyani

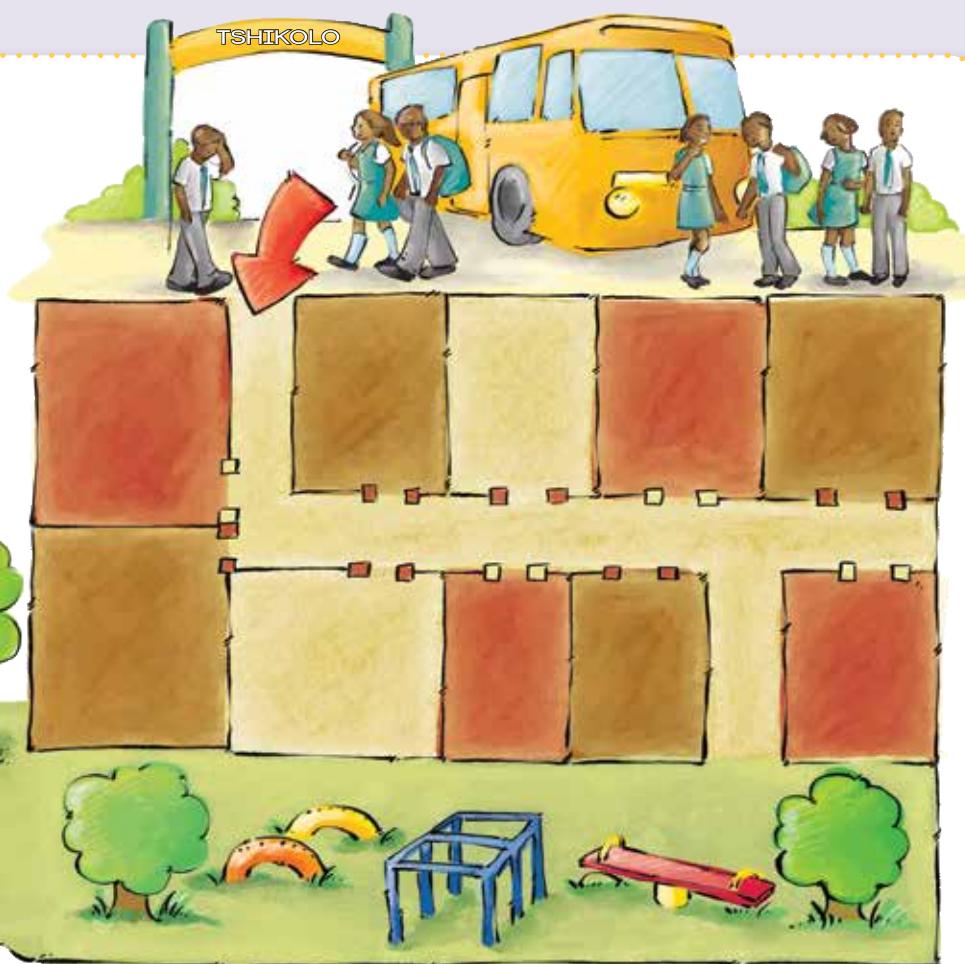
Ndi nga khadī

Kha ri ite nyito

Nwana muswa o
thoma tshikoloni
tsha hanu ñamusi.
Mu thuseni uri a
talukanye nzulele ya
afha tshikoloni.

Kha ri ite nyito

Vhalani kutshimbilele nga vhuronwane. Ni kone u tshimbila ni tshi ya fhethu ho
fhambanaho hu re kha pulane ya tshikolo. Musi no no wana afho fhethu,
ñwalani madzina aho kha mapa.

Kilasi ya Gireidi ya 4	Ndi kilasi ya u thoma kha tsha u ja.
Ofisi ya tshikolo	Musi vha tshi ya hone vha khonela kha tsha monde. Ndi lufhera iwa vhuvhili kha tsha u ja.
Thoilethe	Musi a tshi tou dzhena nga gethe u fanela u khonela kha tsha monde. U do dzi wana kha lufhera iwa vhuña kha tsha u ja.
Mudavhi wa u tambela	Musi a tshi tou dzhena u fanela u khonela kha tsha monde a dzhena nga vothi ji re kha tsha u ja.

Duvha:

Zwino olani mepe wa tshikolo tsha hanu.

U diphina

Kha ri ḥwale

ᬁnalani nga kutshimbilele kwa u bva getheni ja tshikolo ni tshi ya kiłasini.

Kha ri ḥwale

Khethekanyo ya maipfi ÷

Padulani maipfi aya a bve madungo. Ni nwale tshivhalo tsha madungo a re kha ipfi afho tshibogisini. Musi no no fhedza, shumisani maipfi aya kha u vhumba mafhungo. A ḥwaleni kha bugu yanu ya ndowedzo.

Zwi ḫivheni
uri maipfi a u
fhedzisela ndi
mitshila.

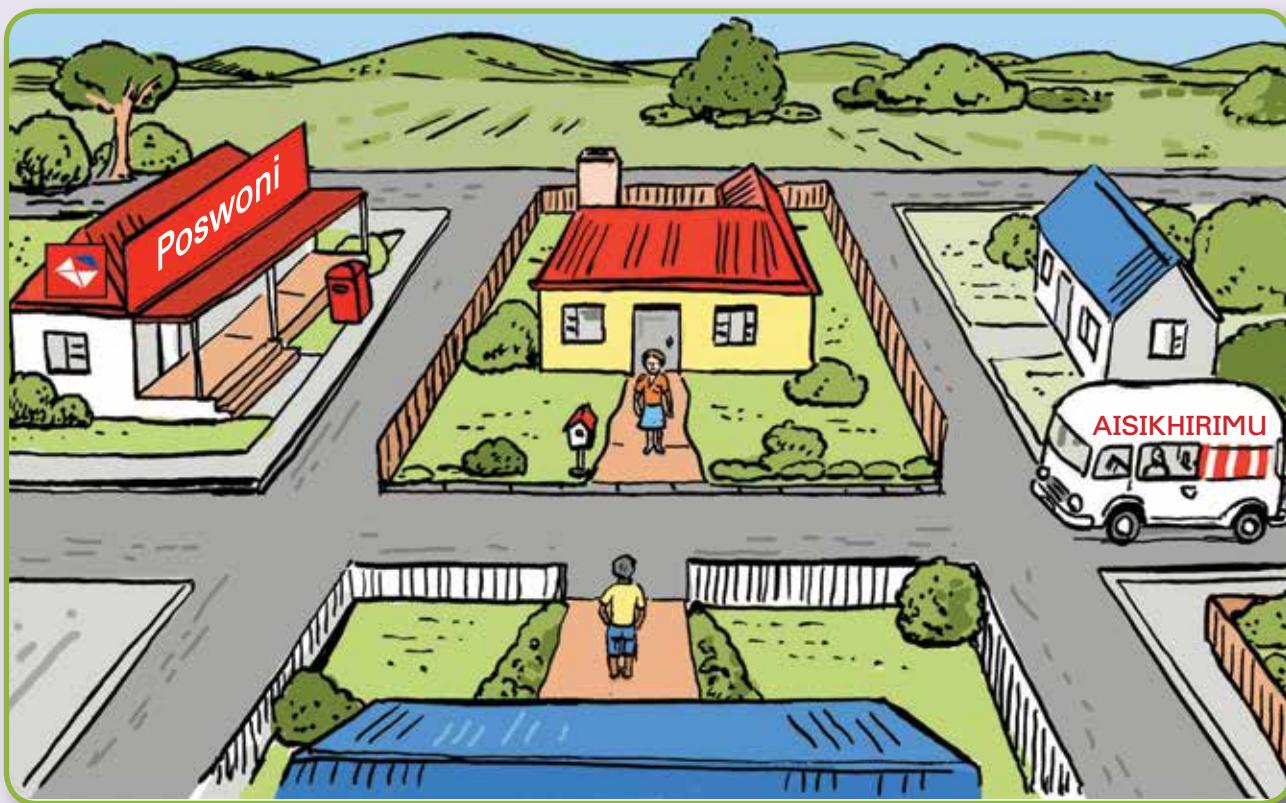
mu/di/ni	3	gumofulu	<input type="text"/>	rahana	<input type="text"/>	mbilwana	<input type="text"/>
thavhani	<input type="text"/>	ṭhanganyelo	<input type="text"/>	shululela	<input type="text"/>	ndoukadzi	<input type="text"/>
rengela	<input type="text"/>	thusana	<input type="text"/>	humisa	<input type="text"/>	kwashekana	<input type="text"/>
shumisa	<input type="text"/>	ndoulume	<input type="text"/>	khulukadzi	<input type="text"/>	mbudzana	<input type="text"/>
vhalela	<input type="text"/>	hamela	<input type="text"/>	gukulume	<input type="text"/>	dakalofulu	<input type="text"/>

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

125

Hune Jabu na Thivhu vha dzula hone

Lavhelesani tshifanyiso ni kone u ḥwala maipfi a no khou ṭahela.

Kha ri ḥwale

1. Thivhu u dzula nduni i re na mutumbu wa ṭada na ṭhanga
  2. Arali Thivhu a nga khonela kha tsha monde a nga kona u swika veneni ya
  3. Jabu u dzula nduni i re na ṭhanga ya O ima o sedza Thivhu.
  4. Arali Jabu a nga khonela kha tsha monde tshanu. A dovha a khonela kha tsha
- A nga renga zwiṭemmbe heneħo
5. Musi Thivhu a tshi ṭoda u renga zwiṭemmbe, u khonela kha tsha getheni ja haww ngauri i kha tshanda tshawe tsha u ja.

Mutambo wa tshifhinga – ndi nnyi ane a do wina.

- Kungulusani daisi.
- Tshimbidzani fulaga.
- Shumisani zwibulatshifhinga zwi re kha makumba matshena kha u vhumba fhungo.
- A no fhedza u thoma ndi ene muwini.

Kha ri ambe

- Arali na nga ima kha tshidulo kiłasini yanu na sedza fhasi, ni vthona mini?
  - Arali na nga ima murahu ha kiłasi na sedza kiłasi yanu, ni vthona mini?
  - Arali na nga ima phanda ha kiłasi na sedza kiłasi yanu, ni vthona mini?
  - Edzisani.

Kharipwalo

 Itani mutevhe
i nwale wa zwithu
zwa fumimbili
zwi re kijasini i re kha
tshifanyiso 1.

Itani thiki khazwo
arali zwi tshi
wanalavho na
kha tshifanyiso 2

Tshifanyiso 1: Mbonalo ya kilasi ya nga murahu

Kha ri nwale

Lavhelesani nyolo idzi ni fhindule zwi teyhelaho

Tshifanyiso 2: Mbonalo ya kilaši ya pulane

Muoli o vha o ima ngafhi musi a tshi ola tshifanyiso itshi?	Nga murahu kana nga n̄tha	Nga murahu kana nga n̄tha
Afha kiłasini hu dzula vhana vhangana?		
Ndi mini tshi re tsini na fasiłtere?		
Hu na mafasiłtere mangana kiłasini?		
Hu na shelefu nngana kha shelefu ya dzibugu?		

Duvha:

Kha ri ንwale

Kha themo iyi no funzwa maiti manzhi vhukuma. Nangani ni ንwale ዘitiliketzi (ዘiti ላa thikho) ዘ re ሌone fhungoni ዘinwe na ዘinwe. Ni wane ni talele nga fhasi ዘitilianzeli (ዘihulwane/ለi no wanalesa).

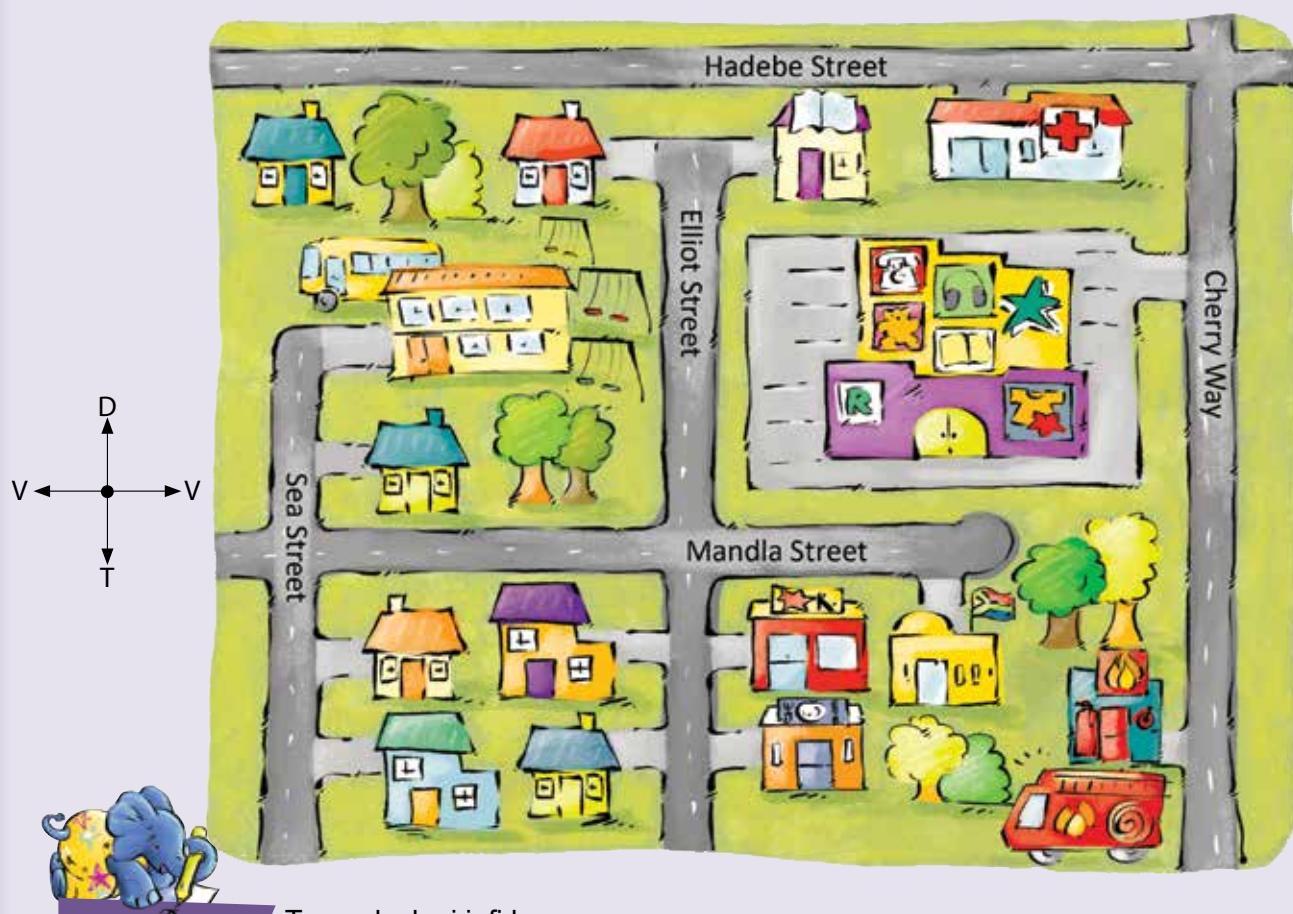
vha	1.	Ro _____ ri tshi tamba netibolo.
vhuya	2.	Ha ngo _____ a shumisa khomphiyutha.
twa	3.	U _____ o edela.
tuwa	4.	Tshikolo tshi do _____ tshi tshi bva zwenezwino.
tshi	5.	Ndi _____ vhala bugu ndi a takala.
athu	6.	Ha _____ vhala bugu a takala.
sokou	7.	O vha a tshi khou _____ ambaamba kha founu.
tou	8.	Ni _____ vhuya na tshuñwahaya hayani.
ṭodou	9.	U _____ dzhena tshikolo yunivesithi o no phasa.
konou	10.	A _____ shuma sa muinzhiniara wa bvumo.
kha ዳ	11.	U _____ fhedzisa tshuñwahaya yawe.
bva u	12.	U kha ዳ _____ fhedzisa tshuñwahaya yawe.

Maiti a thikho ndi
mathusi
A thusa maitimaanzeli
kha u ችaphudza
zwine a amba.
A anzela u rangela
maitimaanzeli
mafhungonni.

1 vha, 2 vhuya, 3 twa, 4 tuwa,
5 tshi, 6 athu, 7 sokou u, 8 tou,
9 ችodou, 10 konou, 11 kha ዳ,
12 bva u

Zwino nangani ipfi ዘithihi kha tshiñwe na tshiñwe tsha zwibogisi zwi re na mivhala ni vhumbe mafhungo aṇu inwi muṇe.

Kha ri አwale Tangedzelani ipfi ወone.

Tshiṭaraṭa tsha Hadebe tshi **devhula/tshipembe** ha Tshiṭaraṭa tsha Mandla.

Tshikolo tshi **devhula/tshipembe** ha Tshiṭaraṭa tsha Mandla.

Sibadela tshi **devhula/tshipembe** ha Tshiṭaraṭa tsha Hadebe.

Zwino አwalani phindulo yone.

Sibadela tshi kha tshiṭaraṭa tshifhio?

Phakha i kha tshiṭaraṭa tshifhio?

Tshiṭishi tsha zwidzimamulilo tshi kha tshiṭaraṭa tshifhio?

አwalani mafhungo mararu nga hune zwithu zwa vha hone kha mepe uyu.

Duvha:

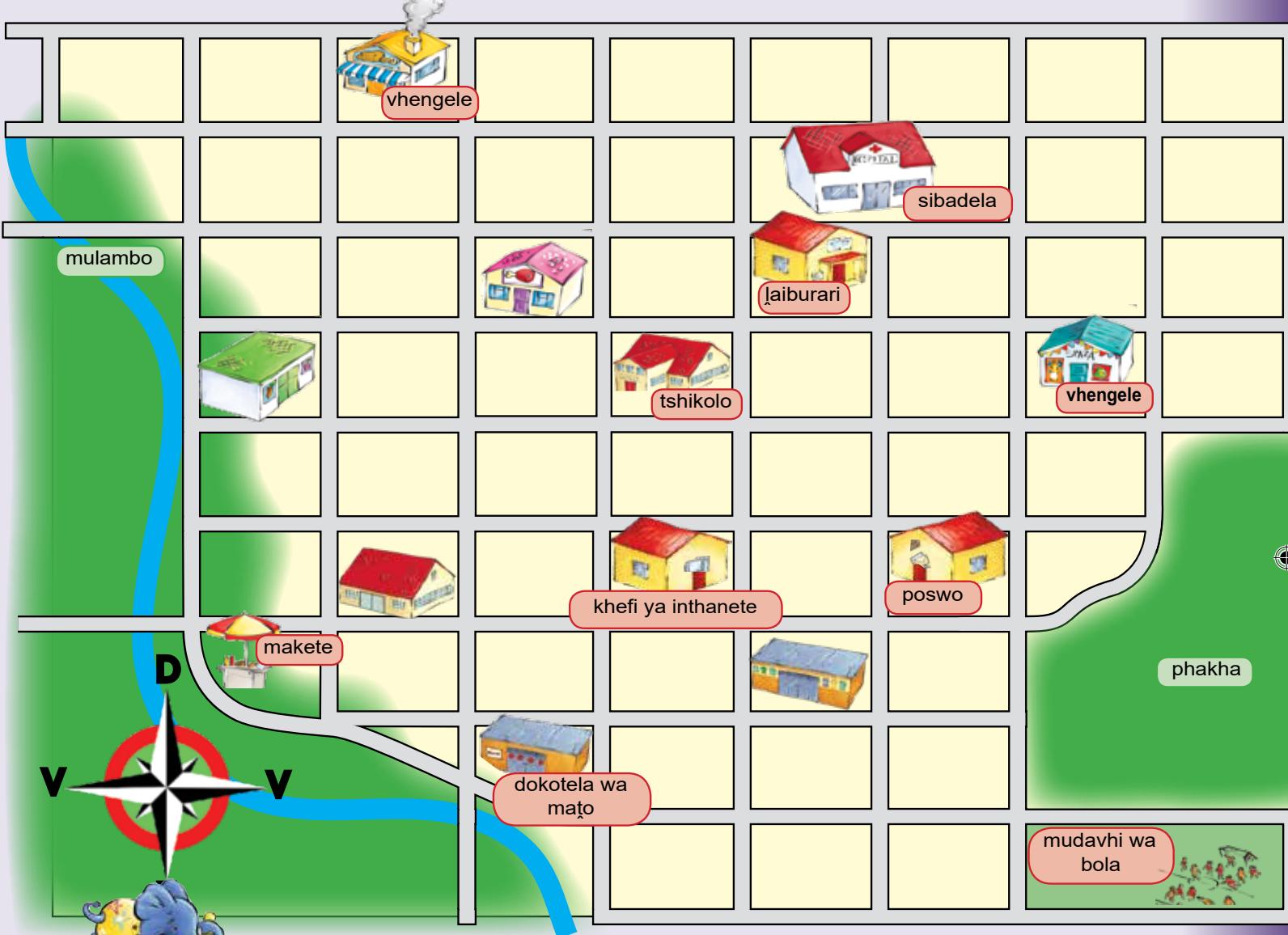
Kha ri ambe

Zwino lavhelesani mepe u re kha siatari ili. Laedzani khonani yanu ndila dza u ya fhethu ho fhambanaho. Tshifhinga tshote ni mu laedze u thoma tshikoloni.

Tsumbo:

Mbudziso: Ndi khou ya fhethu hu re buloko nna thungo ya tshipembe na buloko nthihi thungo ya vhukovhela Ndi khou ya ngafhi?

Phindulo: Ha dokotela wa mano

Kha ri nwale

Vhalani kutshimbilele ku tevhelaho. Nwalani fhethu hune uyu muthu a khou ya hone kha kholomo i re kha tsha u la. Shumisani mepe wonoyo muthihi.

Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko mbili thungo ya vhubva <small>du</small> vha na bu <small>lo</small> ko mbili thungo ya tshipembe.	Poswoni
Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko tharu thungo ya tshipembe na bu <small>lo</small> ko tharu thungo ya vhukovhela.	
Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko tharu thungo ya vhubva <small>du</small> vha.	
Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko tharu thungo ya devhula na bu <small>lo</small> ko mbili thungo ya vhukovhela.	
Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko mbili thungo ya devhula na bu <small>lo</small> ko nthihi thungo ya vhubva <small>du</small> vha.	
Ndi khou ya fhethu hu re bu <small>lo</small> ko mbili thungo ya tshipembe.	

MUDEDEZI: Tsaino

Duvha:

Kha ri ite nyito

Nomborani zwifanyiso izwi zwi tshi tevhekana nga ngona ya kuitelwe kwa sangwetshi.

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani risipi ni tshi sumbedza thimbanywa dzine na tea u vha nadzo.

U ITA SANGWETSHI YA BOTORO YA NDUHU NA MIOMVA

Thinganywa

Shumisani zwifanyiso zwe na nombora kha u ñwala kuitele kwa sangwetshi ku tshi tevhekana nga ngona.

Kuitele

1

2

3

4

5

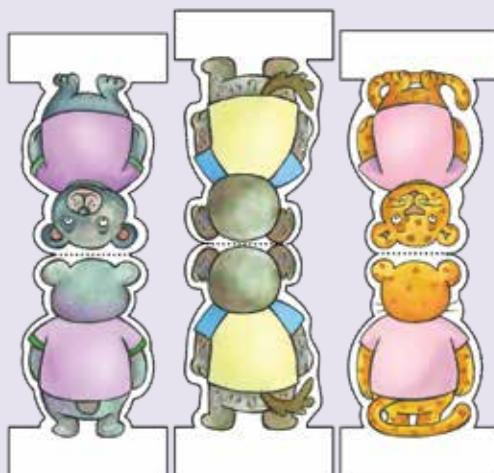
Duvha:

Itani thoyi ya penisela

Kha ri ite nyito

- 1** Gerani thoyi dza penisela kha masiazi a zwigeriwa a re murahu ha bugu.
- 2** Gerani thoyi ya penisela kha mitaladzi midenya i re nga nn̄da.
- 3** Petani ni tshi tevhedza mitalo yo ḥukukanyiwaho.
- 4** Petululani thoyi ya penisela ni dodzi gułuu.
- 5** Imani gułuu i ome.
- 6** Dzhiani penisela. Pombani lubammbiri lutshena lwa nga fhasi lwa thoyi ya penisela ni tshi monisa kha penisela nga n̄tha, 1 cm u bva kha ḥoho ya penisela.
- 7** I fareni no khwałhisna ni pombe nga theiphi.

U dit̄ola

Ndi a kona

u vhala mañwalwa a mafhungomatsivhudzi, tsumbo, tshati ya mutsho.

u ḓwala mañwalwa a mafhungomatsivhudzi.

u anetshela mafhungomatsivhudzi a no bva tshitorini.

u ḓwala tshitorini.

u ḓwala ḥhalutshedzo ya mubvumbedzwa.

u vhala na u pfectesa mulaedza wa lungano.

u ḓwala lungano.

u shumisa mañaluli.

u vhambedza zwithu sa tshihulwane, tshihulwanesa, tshihulwanesesa.

u shumisa masalamuñe (ene kana tshone).

u shumisa masala a vhuñe (tshañu na tshanga).

u shumisa masalamasumbi (izwi na izwo).

u topola ḥefhongo na tshiiwa mafhungoni.

u shumisa liiti li re lone li no yelana na ḥefhongo.

u ḥea vhusnzi ha zwithu hu re hone.

u ḥea mafhambanyi a maipfi.

u shumisa tshifhinga tsho fhiraho.

u shumisa tshifhinga tshi daho.

u shumisa tshifhinga tsha zwino.

u topola tshaka dzo fhambananaho dza maiti, maitimaanzeli, maitimapfukeli, maiti a sa pfukeli.

u ḥea maitimatikedzi na a si matikedzi.

u topola maiti a stetivi (mabulanzulele).

u shumisa maitimapfukeli na a si mapfukeli nga ndila yone.

u shumisa maiti a thikho nga ndila yone.

padulani maipfi a bve madungo.

Kha ri ambe

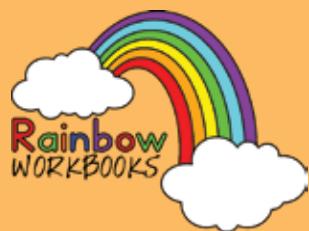
Ambani wa khonani yanu nga tshitoro tshine na do ḥwala. Ni ḥwale mihumbulo yanu kha mepe wa mihumbulo.

Djiteteli bugu yanu. Gerani siaṭari li tevhelaho ni ite bugu. Gerani kha mitaladzi yo thukhukanyiwaho. Petani siaṭari kha mitalo. Ḋwalani dzina la bugu kha khavara. Ḋwalani dzina lanu nga fhasi ha dzina la bugu ngauri ndi inwi muñwali wa tshitoro. Olani tshifanyiso kha khavara. Zwino Ḋwalani tshitoro tshaṇu buguni.

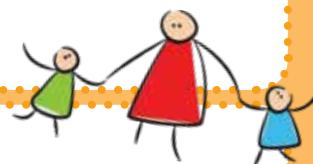

KHAVARA YA NGA MURAHU

MALUGANA NA MUÑWALI

Nwalani dzina ļanu

Miñwaha yanu

Hune na dzula hone

8

KHAVARA

Olani tshifanyiso hafha.

Liga la 2: petani kha mutalo wa zwithoma

Nwalani dzina ļanu bugu hafha.

Nwalani dzina ļanu hafha (Ndi inwi muñwali).

1

Liga la 4: gerani kha mutalo nga murahu ha musi no sítепulara bugu yanu.

Liga la 1: petani kha mutalo wa zwithoma.

5

4

Iseñi phandä na tshifot tsahau hafha.

Nwalani mutumbu wa tshifot hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Thomani u ንwala tshiṭori tshañu inwi
muñe hafha.

2

Fhedzisani tshiṭori tshañu.

7

3

9

Iṣani phandä na tshiṭori tshañu hafha.

Nwalaní urí hu bvelela mini magumoni a tshiṭori.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Dikishinari yanga

A
a

Dikishinari yanga

E
e

F
f

G
g

H
h

Dikishinari yanga

I
i

J
j

K
k

L
l

Dikishinari yanga

M
m

N
n

O
o

P
p

Dikishinari yanga

Q
q

R
r

S
s

T
t

Dikishinari yanga

u
u

v
v

w
w

x
x

Y
y

Z
z